

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन
(Government of Maharashtra)

कार्यक्रम अंदाजपत्रक PERFORMANCE BUDGET

२०२२-२३
2022-2023

कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व
मत्स्यव्यवसाय विभाग
Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and
Fisheries Department

2
(पशुसंवर्धन)
2
(ANIMAL HUSBANDRY)

शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर.

२०२२

कार्यक्रम अंदाजपत्रक
PERFORMANCE BUDGET
२०२२-२३
2022-2023

कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग
Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries Department

२
पशुसंवर्धन
2
(ANIMAL HUSBANDRY)

कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचा क्रमांक	कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचे नाव
१	कृषि व पदुम विभाग (कृषि)
२	कृषि व पदुम विभाग (पशुसंवर्धन)
३	कृषि व पदुम विभाग (दुग्धव्यवसाय विकास)
४	कृषि व पदुम विभाग (मत्स्यव्यवसाय)
५	कृषि व पदुम विभाग (फलोत्पादन)
६	कृषि व पदुम विभाग (मृदसंधारण)

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	तपशिल	तक्ता क्रमांक	पृष्ठ क्रमांक
१	प्रस्तावना व समग्र कार्यक्रम (मराठी व इंग्रजी)	-	१
२	पशुसंवर्धन विभागाची प्रशासनिक रचना	-	३१
वित्तीय विवरणपत्र (गोषवारा) (२४०३)			
१	वित्तीय आवश्यकता (गोषवारा)	I	३३
२	विवरणपत्र योजनेत्तर विकास मंडळनिहाय (अविभाज्य भागासह) प्रत्यक्ष खर्च २०१९-२० व २०२०-२१	I	३४
संचालन व प्रशासन (००१)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	३९
पशुवैद्यकीय सेवा व पशु आरोग्य (१०१)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	४०
२	जिल्हा पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालय, तालुका लघु पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालय व जिल्हा परीषदांतर्गत कृत्रिम रेतन उपकेंद्र यांचे कामकाज गोषवारा	II	४४
३	पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्थेच्या कामकाजाचा सारांश	III	४६
४	रोग अन्वेषण शाखेतील विभागीय प्रयोगशाळांच्या कार्यभाराचा सारांश	IV	४८
५	राज्यस्तरीय पशुरोग अन्वेषण विभाग, पुणे अंतर्गत प्रयोगशाळांच्या कार्यभाराचा सारांश	V	५०
६	श्वानदंश रोग प्रतिबंधक पथकांचे कामकाज	VI	५५
७	गुणनियंत्रण प्रयोगशाळा, मुंबई यांचे कामाचा अहवाल	VII	५६
पशु व म्हशींचा विकास (१०२)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	५७
२	महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर अंतर्गत वळू माता संगोपन केंद्र व राज्यस्तरीय पशुपैदास प्रक्षेत्राकडील पशुधनांची संख्या	II	६१
३	महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर अंतर्गत वळूमाता संगोपन केंद्रे, वळू संगोपन केंद्र व राज्य शासनाचे पशुपैदास क्षेत्रांचा कार्यभाराचा तक्ता	III	६७
४	महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर अंतर्गत असलेल्या गोठीत रेतप्रयोगशाळा येथील पैदाशीचे एकूण वळू संख्या व गोठीत रेत बीज मात्रांचा हिशोब दर्शविणारा तक्ता	IV	७०
५	महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर अंतर्गत अतिशीत वळूबीज पेढी व राज्यातील एकूण कृत्रिम रेतन केंद्रांच्या द्रवनत्राचा हिशोब दर्शविणारा तक्ता	V	७१
६	महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर अंतर्गत अतिशीत वळूबीज पेढी व राज्यातील एकूण कृत्रिम रेतन केंद्रांच्या गोठीत रेत बीजमात्रांचा हिशोब दर्शविणारा तक्ता	VI	७२
७	महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर अंतर्गत वळूमाता व वळू संगोपन केंद्र, राज्यस्तरीय पशुपैदास केंद्रांचे रु. एक आवकेशी खर्चाचे गुणोत्तर	VII	७६
कुक्कुट विकास (१०३)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	७७
२	अंडी उबवणी केंद्र, सघन कुक्कुट विकास गट व बदक पैदास केंद्रातील कुक्कुट व बदक पक्ष्यांची संख्या	II	७९
३	अंडी उबवणी केंद्र, सघन कुक्कुट विकास गट व बदक पैदास केंद्र यांच्या कार्यभाराचा तपशील	III	८२
मेघ व लोकर विकास (१०४)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	८४

अनुक्रमणिका (समाप्त)

अ. क्र.	तपशील	तक्ता क्रमांक	पृष्ठ क्रमांक
इतर पशुधन विकास (१०६)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	८६
वैरण व खाद्य विकास (१०७)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	८७
२	पशुखाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळा, पुणे यांच्या कार्यभाराचा तपशील	II	८९
विस्तार आणि प्रशिक्षण (१०९)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	९०
२	प्रसिध्दी व प्रचार अंतर्गत कार्यभाराचा गोषवारा	II	९१
३	विविध प्रशिक्षण पाठ्यक्रमात प्रशिक्षण घेतलेल्या व्यक्तींची संख्या	III	९२
४	महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ, नागपूर यांच्या कार्यभाराचा तपशील	IV	९४
प्रशासन, अन्वेषण व सांख्यिकी (११३)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	९५
२	एकात्मिक पाहणी योजना, पुणे - राज्यातील पशुपक्षी अंदाजित संख्या व पशुजन्य पदार्थांचे अंदाजित वार्षिक उत्पादन	II	९६
अनुसूचित जाती उपयोजना (७८९)			
१	वित्तीय आवश्यकता	I	९७
पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च (४४०३)			
१	पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्चाचा तक्ता	II	१००
महिलांचा आर्थिक विकास व सक्षमीकरण			
१	पशुसंवर्धन विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या विविध योजनांतील लाभार्थी व महिला लाभार्थींची संख्या	I	१०२
परिशिष्टे			
१	परिशिष्ट - १ : पशुसंवर्धन विभागातील संस्थांची संख्या	I	१०३
२	परिशिष्ट - २ : राष्ट्रीय कृषी विकास योजनेतर्गत अशासकीय संस्था व खात्यांतर्गत झालेले कृत्रिम रेतन व त्याद्वारे जन्मलेली वासरे	I	१०४
३	परिशिष्ट - ३ : रोगनिहाय झालेल्या प्रत्यक्ष / करावयाची लसीकरण आकडेवारी	I	१०६
४	परिशिष्ट - ४ : अधिकारी व कर्मचारीविषयक गोषवारा	I	१०७

कार्यक्रम अंदाजपत्रक - २०२२-२३
प्रस्तावना

पशुसंवर्धन हा शेतकरी व पशुपालकांचा बारमाही व्यवसाय आहे. पशुसंवर्धन हा व्यवसाय शेतीस पूरक तर आहेच परंतु आजच्या गतीमान युगात या व्यवसायास उद्योगाचे स्वरूप आले आहे. २०२०-२१ मध्ये राज्यातील एकूण अंदाजित दूध उत्पादन १३६४८ हजार मे. टन इतके होते. ते २०१९-२० मधील १२०२४ हजार मे. टन अंदाजित दूध उत्पादनापेक्षा १३.५१ टक्क्यांनी अधिक आहे. एकूण गाईच्या दुग्धोत्पादनामध्ये संकरित गाईच्या दुधाचा वाटा ८३.१८ टक्के आहे. २०२०-२१ मध्ये मांसाचे अंदाजित उत्पादन ९४६ हजार मे. टन असून ते २०१९-२० मधील ११४० हजार मे. टन उत्पादनापेक्षा १६.९९ टक्क्यांनी अधिक आहे.

पशुसंवर्धनामुळे शहरी तसेच ग्रामीण भागात रोजगार उपलब्ध झाला आहे. पशुपालन क्षेत्रामध्ये रोजगार निर्मितीची जास्तीत जास्त क्षमता आहे. पशुसंवर्धनाच्या विविधांगी प्रकारांनी पशुपालक व पशुसंवर्धनाशी निगडित असलेल्या सर्व व्यवसायांची भरभराट झाल्याचे दिसून येते. ग्रामीण भागातील जनसामान्यांचा आर्थिक विकास होऊन त्यांचा सामाजिक व आर्थिक स्तर उंचावण्यास मोठा हातभार लागत आहे. हा उद्योग करणाऱ्या व्यक्तींना मेहनत व व्यवसायात प्रामाणिक राहिल्यास त्यांना नफा मिळू शकतो. शेतकऱ्यांचे उत्पन्न सन २०२२ पर्यंत दुप्पट करण्यासाठी शासनाने जाहीर केलेली कटीबद्धतेची भूमिका विचारात घेता तसेच राज्यामध्ये अवेळी पडणारा पाऊस, अपुरा पाऊस व त्यामुळे होणारे शतीचे नुकसान / उद्भवणारी दुष्काळी परिस्थिती व शेतकऱ्यांची आर्थिक कुचंबणा यावर मात करण्यासाठी शेतीचा उपयुक्त जोडधंदा करण्यासाठी नितांत आवश्यकता विचारात घेता पशुपालन / पशुसंवर्धन हा विकासाचा शाश्वत मार्ग असल्याचे यापूर्वीच सिद्ध झाले असून ही बाब लक्षात घेऊन शासनाने शेतकऱ्यांच्या हिताकरिता खालीलप्रमाणे महत्त्वाचे निर्णय घेतले आहेत :

१. संपूर्ण गोवंश हत्याबंदी लागू करणे.
२. गोवर्धन गोवंश सेवा केंद्र प्रस्थापित करणे.
३. १४ जिल्ह्यातील २८ तालुक्यात २८ नवीन सघन कुक्कुट विकास गट पीपीपी तत्वावर स्थापन करणे तसेच राज्यातील ३४ जिल्ह्यातील ३०२ तालुक्यांमध्ये प्रत्येकी एक या प्रमाणे ३०२ सघन कुक्कुट विकास गट पीपीपी तत्वावर स्थापन करणे.
४. गवळाऊ गाईचे तसेच नागपुरी म्हशींचे अनुवांशिक सुधारणा करण्यासाठी पशुपैदास प्रक्षेत्र हेटकुंडीचे बळकटीकरण करणे.
५. जळगाव जिल्ह्यात तसेच अकोला, जि. अकोला येथे प्रत्येकी एक पशुवैद्यकीय महाविद्यालय स्थापन करणे.
६. आदिवासी लाभाध्यानी स्वयंरोजगार मिळणे, आदिवासी बालके अंगणवाड्यातील बालकांना पोषक आहारात अंड्यांचा पुरवठा करून कुपोषण दूर करण्यासाठी स्वयम प्रकल्पाची अंमलबजावणी.
७. राजे यशवंतराव होळकर मॅट्रीपालन प्रोत्साहन "महामेष" योजनेस मंजुरी व अंमलबजावणी.
८. विदर्भ व मराठवाडा विभागातील ११ जिल्ह्यात विदर्भ मराठवाडा विशेष दुग्ध प्रकल्प VMDPP मंजूर करून अंमलबजावणी करणे.
९. मराठवाडा पॅकेज अंतर्गत जालना जिल्ह्यात पथदर्शी प्रकल्प म्हणून २०+२ या प्रमाणे शेळी गट तसेच २ दुधाळ जनावरांचे गट बँक एन्डेड सबसिडी तत्वावर वाटप करण्याच्या योजनेस मंजुरी व अंमलबजावणी.
१०. २०१८ मध्ये राज्यातील १५१ तालुके व २६८ महसूल मंडळे यामध्ये निर्माण झालेल्या दुष्काळी स्थितीमध्ये जनावरांना हिरवा व वाळलेला चारा उपलब्ध होण्यासाठी राष्ट्रीय कृषी विकास योजनेतून शेतकऱ्यांना चारा / वैरण पिकांचे बियाणे मोफत पुरवठा तसेच गाळपेरा जमिनीवर चारा / वैरणीची पिके प्राधान्याने घेण्याचे धोरण मंजूर करून त्याची अंमलबजावणी करणे.

पशुसंवर्धनामुळे व्यक्ती व समाजाच्या उन्नतीबरोबरच हा व्यवसाय राष्ट्रीय उत्पन्नात भर घालण्यास निश्चितच मदत करतो. कारण या व्यवसायातून निर्मित उत्पादने उदा. मांस, अंडी व इतर पदार्थ व उपपदार्थ यांच्या निर्यातीमुळे देशास परकीय चलन प्राप्त होते. २०१९-२० मधील चालू किंमतीनुसार राज्यातील पशुधनाच्या उत्पादनाचे स्थूल मूल्य ८१,१२,२३६ लाख रुपये होते. पशुधनाचा विकास व वाढीसाठी सातत्याने आधुनिक सोयी-सुविधा उपलब्ध करून देणे उदा. कृत्रिम रेतनाच्या सुविधा, पशुआरोग्यासाठीच्या सोयी सुविधा जसे आधुनिक पद्धतीने औषधोपचार या दोन महत्त्वाच्या सेवा पशुसंवर्धन विभागामार्फत उपलब्ध आहेत. वरील दोन उद्दिष्टांच्या साध्य पूर्तीसाठी विभागामार्फत खालील कार्यक्रम पशुसंवर्धनासाठी राबविले जातात. सदरचे कार्यक्रम अंदाजपत्रक २०२२-२३ मध्ये विभागाने केलेले २०२०-२१ चे तांत्रिक कार्य, २०२१-२२ चे अपेक्षित कार्य व २०२२-२३ चे लक्ष्य, पशुसंवर्धन विभागाचा प्रशासनिक रचनेचा तपशील व विभागीय स्तर रचना यांचे तक्ते, योजनेत रचनेच्या विविधांगी खर्चाचे तक्ते व वित्तीय आवश्यकता यांचा समावेश आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : १ - संचालन व प्रशासन

कृत्रिम रेतनाद्वारे गाई-म्हशींमध्ये अनुवंशिक सुधारणा घडवून आणणे हे पशुसंवर्धन विभागाचे मुख्य उद्दिष्ट आहे. शेतकरी व पशुपालकांना संकरित गाई व सुधारित म्हशी तसेच गाई, म्हशींच्या मूळ जातींच्या जतन व संवर्धनासाठी सुविधा व सोयी उपलब्ध करून दिल्या जातात. आधुनिक तंत्रज्ञान पद्धतीबाबत मार्गदर्शन केले जाते. शेतकरी, पशुपालक, शेतमजूर इ. पशुसंवर्धनाशी निगडित व्यक्तींची सामाजिक व आर्थिक उन्नती साधणे शक्य व्हावे म्हणून या कार्यक्रमांतर्गत खालील महत्त्वाच्या बाबींचा समावेश होतो.

- १) कृत्रिम रेतनाच्या आधुनिक सोयी-सुविधा उपलब्ध करून देणे, तज्ज्ञ पशुवैद्यकामार्फत कृत्रिम रेतनाचे कार्य करणे म्हणजेच कृत्रिम रेतनापासून सुधारित संकरित वासरांची व म्हशींच्या पारड्यांची निर्मिती करणे.
- २) शेतकऱ्यांना, पशुपालकांना पशुसंवर्धनासंदर्भातील अद्ययावत ज्ञान देणे व पशुसुधार कार्यक्रमाकरिता प्रशिक्षित मनुष्यबळ निर्माण करणे.
- ३) गुरे व कुक्कुट यांना आरोग्यविषयक सेवा पुरविणे तसेच रोग प्रादुर्भाव होऊ नये म्हणून प्रतिबंधात्मक लस टोचणी व रोग प्रादुर्भाव झाल्यास औषधोपचार व रोग नियंत्रण करणे.

४) गुरे, म्हशी, शेळ्या, मेंढ्या व कुक्कुट यांच्या संकरित / सुधारित जातींचे उत्पादन, जतन, संवर्धन व विकास साधणे तसेच राज्यातील गुरांच्या मान्यताप्राप्त मूळ जातींचे जतन व संवर्धन करणे.

याशिवाय राज्यस्तरीय प्रशासनांतर्गत, पुणे येथील मुख्यालयाकडून नियोजन व अंदाजपत्रक यांचे नियंत्रण व प्रशासन केले जाते. पशुरोग अन्वेषण विभाग, पुणे-६७ व पशुजैव पदार्थ निर्मिती संस्था पुणे-६७ या संस्थांचेही नियंत्रण व प्रशासन आयुक्त कार्यालयाकडून केले जाते. त्याचप्रमाणे आयुक्त कार्यालयाकडे प्रादेशिक व जिल्हास्तरीय कार्यालयांचे नियंत्रण व प्रशासन आहे. पशुसंवर्धनाची प्रमुख उद्दिष्टे व योजना पार पाडण्यासाठी राज्याचे एकूण सात विभाग असून या विभागांचे प्रमुख म्हणून प्रादेशिक पशुसंवर्धन सहआयुक्त (७) हे नियंत्रण व प्रशासनाचे कार्य करतात. जिल्हास्तरावर जिल्हा पशुसंवर्धन उपआयुक्त व जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी नियंत्रण व प्रशासनाचे कार्य करीत असतात. उपरोक्त सर्व बाबीसंदर्भात लागणाऱ्या वित्तीय गोषवारा व विवरणपत्रे तक्ता क्रमांक १, २, ३ मध्ये दिलेले आहे.

गुणनियंत्रण प्रयोगशाळा :

ही प्रयोगशाळा आरे मिल्क कॉलनी, मुंबई येथील परिसरात कार्यरत आहे. पशु व पशुजन्य पदार्थ हे देशांतर्गत विक्री आणि परदेशात निर्यात होतात. त्यासाठी या प्रयोगशाळेकडून मानवी सुरक्षिततेसाठी व प्रत यासाठी विविध जिवाणूजन्य, विषाणूजन्य, परोपजीवजन्य, गोमयज इत्यादी परिक्षणे निर्यात करण्यापूर्वी केले जातात व तसा दाखला देण्यात येतो. उपआयुक्त पशुसंवर्धन गुणनियंत्रण प्रयोगशाळा, मुंबई यांचे कार्यालय गुरांच्या तपासणी कामाव्यतिरिक्त देवनार येथील कत्तलखान्यात कत्तलीसाठी आलेल्या जनावरांची तपासणी दाखले देण्याचे काम करते. याबाबतचा कार्यभार तक्ता क्रमांक २ मध्ये दर्शविला आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : २ - पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य

राज्यातील मौल्यवान पशुधनाचे आरोग्य अबाधित राहिल्यास त्यापासून जास्तीत जास्त उत्पादन होऊन पशुपालकांना आर्थिक फायदा होऊन कृषि विकासाचा दर वाढेल यासाठी राज्यातील पशुधनास पशुउपचाराच्या सुविधा देणेसाठी विविध स्तरावर पशुवैद्यकीय दवाखाने कार्यरत आहेत. या दवाखान्यांमार्फत आजारी जनावरांची तपासणी करून अचूक रोग निदान व अनुषंगिक उपचार करणे तसेच सांसर्गिक रोग प्रादुर्भाव होऊ नये म्हणून प्रतिबंधक उपाय योजना करणेची महत्त्वाची जबाबदारी आहे. सांसर्गिक रोगांचा प्रादुर्भाव उद्भवल्यास त्याचे निदान, उपचार व त्यावर नियंत्रण ठेवणेसाठी या पशुवैद्यकीय दवाखान्यांमार्फत कार्यवाही केली जाते. शिवाय पशुपालकांना पशुपालन व्यवसाय आर्थिकदृष्ट्या अधिक फायदेशीर ठरणेसाठी त्यांचेजवळ असणाऱ्या जनावरांना या दवाखान्यांमार्फत कृत्रिम रेतनाच्या सुविधा पुरविण्यात येतात. या बाबतची वित्तीय आवश्यकता तक्ता क्रमांक १ मध्ये दर्शविली आहे.

राज्यात खालीलप्रमाणे पशुवैद्यकीय संस्था कार्यरत आहेत.

१) जिल्हास्तरीय पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालये : ३३	२) तालुका लघुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालये : १६९
३) पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी - १ : १७४१ ४) फिरते पशुवैद्यकीय दवाखाने : ६५	५) पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी - २ : २८४१

जिल्हास्तरीय पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालये :

राष्ट्रीय कृषि आयोगाच्या शिफारशीप्रमाणे राज्यातील प्रत्येक जिल्ह्याचे ठिकाणी जिल्हास्तरीय पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालय असणे आवश्यक आहे. त्याप्रमाणे पशुसंवर्धन विभागामार्फत ३३ जिल्ह्यांचे ठिकाणी जिल्हास्तरीय पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालय कार्यान्वित करण्यात आली असून त्या व्यतिरिक्त महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठामधील ६ ठिकाणी (मुंबई, नागपूर, अकोला, शिरवळ, उदगीर व परभणी) येथे पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालये कार्यान्वित करण्यात आली आहेत. शासन निर्णय क्र. पसंप्र-२०१४ / प्र.क्र. ३८७ / पदुम-१, मंत्रालय, मुंबई-३२ दि. ४-१-२०१८ अन्वये पालघर येथे जिल्हा पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालय स्थापनेस परवानगी मिळाली आहे. या पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालयांमार्फत खालीलप्रमाणे पशुवैद्यकीय सेवा पुरविल्या जातात.

१. आधुनिक व अद्ययावत पध्दतींचा अवलंब करून अचूक रोग निदान करून औषधोपचार करणे.
२. आजारी जनावरांवर आवश्यकतेप्रमाणे आधुनिक यंत्रसामग्रीद्वारे सर्व प्रकारच्या शल्यचिकित्सा करणे.
३. कृत्रिम रेतनाच्या सोयी उपलब्ध करणे.
४. अचूक रोग निदानासाठी आधुनिक तंत्रज्ञानाचा अवलंब करणे.
५. सांसर्गिक रोग प्रादुर्भावाचे निदान करून आवश्यक औषधोपचार व रोग प्रादुर्भाव आटोक्यात आणणेसाठी उपायोजना करणे.
६. आजारी जनावरांना गरजेप्रमाणे आंतररुग्ण कक्षात दाखल करून त्यांचेवर उपचार करणे.
७. तांत्रिक अधिकाऱ्यांना रोग उपचारासाठी मार्गदर्शन करणे.

तक्ता क्र. २ मध्ये पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालयाचा कार्यभाराचा तपशील देण्यात आला आहे.

तालुका लघुपशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालये :

जिल्हास्तरीय पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालयांमध्ये उपलब्ध असलेल्या सुविधा तालुकास्तरापर्यंत उपलब्ध करून दिल्यास त्याचा फायदा अधिक शेतकऱ्यांना मिळेल या हेतूने शासनाने पशुसंवर्धन खात्याची पुनर्रचना मंजूर करताना राज्यातील १७२ तालुक्यांचे ठिकाणी तालुका लघु पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालयांची स्थापना केल्याचे आदेश निर्गमित केले. त्यानंतर या १७२ तालुका लघु पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालयांपैकी गोंदिया, हिंगोली, वाशिम व नंदुरबार या नवनिर्मित जिल्ह्यांचे ठिकाणी जिल्हा पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालये स्थापन केली. सध्या राज्यात १६९ तालुक्यांमध्ये तालुका लघु पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालये कार्यान्वित आहेत. या लघु पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालयांमध्येही जिल्हा पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालयाप्रमाणे

पशुवैद्यकीय सेवा उपलब्ध करून देण्यात येतात. या ठिकाणी आंतररुग्ण सुविधा उपलब्ध नाहीत. कार्यभाराचा तपशील तक्ता क्र. २ मध्ये दर्शविण्यात आला आहे.

पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी - १ :

राज्यातील उर्वरित तालुक्यांचे ठिकाणी व तालुक्यातील काही मोठ्या गावांमध्ये ज्या ठिकाणी पशुधन घटक जास्त आहेत अशा ठिकाणी पशुवैद्यकीय दवाखाना श्रेणी-१ कार्यरत आहे. या दवाखान्यांमध्ये पदवीधर पशुवैद्यकामार्फत पशुवैद्यकीय सेवा पुरविल्या जातात ज्यामध्ये पशुरुग्णांवर उपचार, रोग नियंत्रणासाठी प्रतिबंधक उपाययोजना, कृत्रिम रेतन सुविधा तसेच शल्यचिकित्सा या सुविधा पुरविल्या जातात. राज्यात स्थानिकस्तरीय व राज्यक्षेत्रीय असे एकूण १७४१ पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी-१ कार्यरत आहेत.

फिरते पशुवैद्यकीय दवाखाने :

राज्यातील दुर्गम-डोंगराळ भागात ज्या ठिकाणी पशुधन हे विखुरलेले स्वरूपात असते तेथे पशुवैद्यकीय दवाखाने कार्यरत करणे नियमाप्रमाणे शक्य नसल्याने या भागात फिरता पशुवैद्यकीय दवाखाना कार्यान्वित करण्यात आला आहे. सदर फिरते पशुवैद्यकीय दवाखान्यात पदवीधर पशुवैद्यकांकडून पशुवैद्यकीय दवाखाना श्रेणी-१ यांचे प्रमाणेच पशुवैद्यकीय सेवा पुरविल्या जातात.

पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी - २ :

राष्ट्रीय कृषि आयोगाच्या शिफारशीप्रमाणे राज्यात दर ५००० पशुधन घटकामागे १ पशुवैद्यकीय दवाखाना असणे आवश्यक आहे. त्यामुळे ग्राम पातळीवरील पशुधनास किरकोळ पशुवैद्यकीय सेवा पुरविणेसाठी बिगर पदवीधर पशुवैद्यकामार्फत पशुवैद्यकीय सेवा पुरविल्या जात असलेले २८४१ (राज्यक्षेत्रीय व स्थानिकस्तरीय) पशुवैद्यकीय दवाखाना श्रेणी-२ कार्यरत आहेत. राज्यात भारतीय पशुवैद्यक परिषद कायदा, १९८४ अंमलात असून या कायद्याप्रमाणे बिगर पदवीधर पशुवैद्यक हे पशुपालकांना पशुवैद्यकीय सेवा देऊ शकतात त्याप्रमाणे या २८४१ पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी-२ यांची पशुपालकांना प्राथमिक पशुवैद्यकीय सेवा उदा. कृत्रिम रेतन तसेच जनावरांची मलमपट्टी या सेवा पुरविल्या जातात. तसेच याकरिता इतर सेवाही त्यांचेकडून पदवीधर पशुवैद्यकांच्या मार्गदर्शान्वये देण्यात येतात.

तपासणी नाके :

बाहेरच्या राज्यातून येणाऱ्या जनावरांमार्फत सांसर्गिक रोगाचा प्रादुर्भाव होऊ नये म्हणून आंतरराज्य सिमेवरील महत्वाच्या मार्गावर १३ तपासणी नाके कार्यान्वित असून त्यामार्फत बाहेरच्या राज्यातून येणाऱ्या जनावरांची तपासणी केली जाते व त्यातील निरोगी जनावरांनाच राज्यात प्रवेश दिला जातो. जिल्हा परिषदांमार्फत दवाखान्यांचे कामकाज तक्ता क्र. २ मध्ये दिले आहे.

पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्था, औंध, पुणे -६७ :

पशुजैव पदार्थ निर्मिती संस्था, पुणे या संस्थेमार्फत जनावरांच्या काही जिवाणू व विषाणू रोग प्रतिबंधक लस मात्रांचे उत्पादन केले जाते. त्याचप्रमाणे लसीसाठी लागणारी द्रावणे, रोगनिदानास लागणारी अभिकारके, ऍन्टीजन तयार केली जातात. या संस्थेमध्ये औषधी व सौंदर्य प्रसाधने कायदा १९४० (सुधारित १९७०) मधील शेड्युल 'एफ' नुसार लस मात्रांची निर्मिती केली जाते. संस्थेतील उत्पादनाची गुणवत्ता चाचणी "इंडियन फारमाकोपीया" नुसार वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या सुचनांनुसार केली जाते व त्यानंतर लसमात्रा वापरासाठी परवानगी दिली जाते. उत्पादित लस मात्रांची गुणवत्ता व गुणनियंत्रण चाचण्या करणे आवश्यक असते. सदर चाचण्यासाठी या संस्थेकडे लघु प्राणी पैदास केंद्र आहे. लस निर्मिती व गुणनियंत्रणाच्या कामकाजासाठी हे केंद्र महत्त्वाची भूमिका बजावते. सदर संस्थेचे कार्यविवरण तक्ता क्र. ३ मध्ये दर्शविले आहे.

पशुरोग अन्वेषण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे -६७ : उद्दिष्टे

सदर रोग अन्वेषण प्रयोगशाळेस केंद्र शासनाने पश्चिम विभागातील राज्यांसाठी संदर्भ प्रयोगशाळा म्हणून घोषित केले असून त्याप्रमाणे सदर प्रयोगशाळेमार्फत गोवा, मध्यप्रदेश, गुजरात, छत्तीसगड या राज्यांतील तसेच दादरा नगर हवेली व दीव दमण या केंद्रशासित प्रदेशातील पशुरोग निदानासाठी मार्गदर्शन करण्यात येते.

१. राज्यातील पशुधनातील रोग प्रादुर्भावाच्या ठिकाणी भेटी देऊन योग्य ते नमुने गोळा करणे व त्यावरून विविध चाचण्यांद्वारे रोग निदान करणे.
२. राज्यांमधील पशुवैद्यकांना रोग निदान कळवून उपचार सुचवणे.
३. नवीन रोगावर संशोधन करून उपाययोजना सुचविणे.
४. राज्यामधील पशुपक्ष्यांचे आरोग्य सुरक्षित राखण्यासाठी रोगाचे नियंत्रण करणे.
५. अचूक व त्वरित रोगनिदान करण्यासाठी तंत्र विकसित करणे.
६. पशुपक्ष्यांतील आर्थिक नुकसान टाळण्यासाठी आणि पशुधनाची उत्पादन क्षमता वाढविण्यासाठी क्षय, सांसर्गिक गर्भपात, स्तनदाह, विषबाधा, परोपजीवी रोग, जिवाणू व विषाणूजन्य तसेच गोमयज रोग, पक्ष्यांतील सालमोनेल्ला रोग, इ. बाबत चाचण्या करून रोग आटोक्यात आणण्यासाठी मार्गदर्शन करणे.
७. राज्यांमधील पशुवैद्यकांना, शेतकऱ्यांना आधुनिक तंत्रज्ञान, रोग निदान पध्दती आणि उपाययोजना याबाबत सभा, परिसंवाद, प्रशिक्षण या माध्यमांद्वारे मार्गदर्शन करणे.
८. निर्यात करावयाच्या पशुजन्य पदार्थाबाबत प्रमाणपत्र देणे.
९. राज्यात उद्भवलेल्या पूर्वीच्या रोग प्रादुर्भावाचा तसेच त्यावेळच्या हवामानाच्या परिस्थितीचा अभ्यास करून भविष्यात उद्भवणाऱ्या रोग प्रादुर्भावाचे अंदाज बांधणे.

रोग अन्वेषण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे-७ अंतर्गत खालीलप्रमाणे राज्यस्तरीय प्रयोगशाळा कार्यरत आहेत.

१. जिवाणूशास्त्र प्रयोगशाळा २. गोमयजशास्त्र प्रयोगशाळा ३. परोपजीवीशास्त्र प्रयोगशाळा ४. विषशास्त्र प्रयोगशाळा ५. विकृतीशास्त्र प्रयोगशाळा ६. विषाणू रोग व उती संवर्धन प्रयोगशाळा ७. कुक्कुट रोग निदान प्रयोगशाळा ८. लाळ खुरकुट रोग निदान प्रयोगशाळा ९. पशुरोग संनिरीक्षण विभाग १०. पशुरोग निदान.

विभागीय रोग अन्वेषण प्रयोगशाळा :

राज्यामध्ये विभागीय स्तरावर ७ विभागीय रोग अन्वेषण प्रयोगशाळा आहेत. या प्रयोगशाळा कोल्हापूर, चिपळूण, पुणे, नाशिक औरंगाबाद, अकोला आणि नागपूर येथे कार्यरत आहेत. या प्रयोगशाळांमधून पशुधनामधील राष्ट्रीय महत्त्वाच्या रोगाबाबत चाचण्या करणे, रोग निदानासाठी कृती मोहिमा आयोजित करणे यामधून रोग निदानाच्या पध्दतीद्वारे रोगाचे निदान करण्यासाठी क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांना मार्गदर्शन करणे यासारखी कामे केली जातात. काही विशिष्ट तपासणी या प्रयोगशाळेत होऊ शकत नसल्यास अशा तपासण्यांचे रोग नमुने / उती नमुने त्यांचेमार्फत रोग अन्वेषण विभाग, पुणे यांचेकडे पाठविले जातात. याव्यतिरिक्त या प्रयोगशाळेकडून खाजगी व सरकारी पशुपैदास प्रक्षेत्रे यांना नियमित भेटी देऊन क्षयरोग, संसर्गजन्य गर्भपात व जोन्स डिसिज या रोगांच्या तपासण्या केल्या जातात तसेच सरकारी व खाजगी कुक्कुट प्रकल्पांना नियमित भेट देऊन सालमोनेला व मेरेक्स रोगासंबंधी तपासण्या केल्या जातात. श्वानदंश रोग नियंत्रण संदर्भात पिंपरी चिंचवड व औरंगाबाद या महानगरपालिकांच्या कार्यक्षेत्रात महानगरपालिकांच्या सहाय्याने कार्यवाही केली जाते. सदर संस्थांचे कार्यविवरण तक्ता क्रमांक-४, ५, ६ मध्ये दर्शविले आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : ३ - गुरे व म्हशींचा विकास

सन २०१९ च्या २० व्या पशुगणनेनुसार राज्यामध्ये एकूण ६२.३० लाख दुभत्या गाई व म्हशी होत्या. एकात्मिक पाहणी योजनेनुसार सन २०२०-२१ या वर्षात १३६४८ हजार मे. टन इतके अंदाजित दुग्धोत्पादन झाले आहे. या वर्षात एकूण अंदाजित ६१.६२ लाख दुभत्या गाई व म्हशी होत्या. खाली दिलेल्या सूत्रानुसार राज्यामध्ये गुरे व म्हशींचा विकास कार्यक्रमांतर्गत दुग्धोत्पादन वाढीसाठी विविध कार्यक्रम घेण्यात येतात.

१. लैंगिक आरोग्य नियंत्रण
२. जनावरांचे आरोग्य सुधारणे
३. जास्त दुग्धोत्पादनाकरिता कृत्रिम रेतनाद्वारे संकरीकरण करणे
४. शेतकऱ्यांना पशुपालनाबाबत प्रशिक्षण देणे

वरील चतुःसूत्रानुसार खालील योजनांद्वारे अपेक्षित सुधारणा घडवून आणण्यात येत आहेत.

- (१) खात्यांतर्गत पशुपैदास प्रक्षेत्रे (२) जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्रे (३) जिल्हा परिषदांना सप्रयोजन अनुदान (४) विशेष पशुधन उत्पादन कार्यक्रम, (५) दुग्धोत्पादन स्पर्धा. या प्रत्येक योजनेच्या कार्याची योजनानिहाय माहिती पुढे दिलेली आहे. तसेच वित्तीय आवश्यकतेबाबतची माहिती तक्ता क्रमांक एकमध्ये दिलेली आहे.

जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्रे :

पशुसंवर्धनाचा कृत्रिम रेतन हा अतिशय महत्त्वाचा कार्यक्रम आहे. राज्यामध्ये सध्या एकूण ३४ जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्रे आहेत. शासन निर्णय क्र.पसंप्र-२०१४ / प्र.क्र. ३८७ / पदुम-१, मंत्रालय, मुंबई-३२ दि. ४-१-२०१८ अन्वये पालघर येथे जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्र स्थापनेस परवानगी मिळाली आहे.जिल्हातील कृत्रिम रेतन केंद्रे, उपकेंद्रे व पशुप्रथमोपचार केंद्राना जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्राकडून कृत्रिम रेतनाच्या साहित्याचा पुरवठा केला जातो. उदा. गोठीत रेत मात्रा, शीथ, गन व द्रवनत्र पात्र इत्यादी बाबी.

महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर :

राष्ट्रीय गुरे व महिष पैदास प्रकल्प या १०० टक्के केंद्र पुरस्कृत योजनेच्या अंमलबजावणी अंतर्गत पशुपैदाशीच्या विशेष तंत्रज्ञानाची सेवा अधिक प्रभाविपणे तथा कार्यक्षमतेने पुरवून विशेषतः राज्याच्या मागासलेल्या भागामध्ये संकरित पैदाशीच्या कार्यक्रमाची व्याप्ती वाढवून दुग्धोत्पादन व रोजगार निर्मितीस उत्तेजन देण्यासाठी राज्यात महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ स्थापन करण्यास महाराष्ट्र शासन, कृषि व पदुम विभाग शासन निर्णय: क्र. सीडीएस-१०-२००१ / (प्र.क्र. ५९) / पदुम-४, दिनांक २-४-२००२ अन्वये मान्यता दिली आहे. त्यानुसार सदर संस्था ऑगस्ट, २००३ रोजी अकोला येथे कार्यान्वित झाली व सद्यस्थितीत महाराष्ट्र शासन, कृषि व पदुम विभाग शासन निर्णय: क्र. संकीर्ण२०२०/ प्र.क्र.१४५/ पदुम-४, मंत्रालय, मुंबई, दिनांक ०५ फेब्रुवारी, २०२१ अन्वये नागपूर येथे स्थलांतरीत झाले आहे. या संस्थेअंतर्गत सात वळूमाता संगोपन प्रक्षेत्रे, दोन वळूसंगोपन केंद्रे व तीन अतिशित वळूबीजमात्रा निर्मिती प्रयोगशाळा आहेत. राष्ट्रीय गुरे व महिष पैदास प्रकल्पानुसार राज्याचे पशुपैदास विषयक धोरण राबविणेबाबत संस्थेकडून कार्यवाही सुरू आहे. २०२०-२१ साठी मंडळाकडून प्राप्त अहवालांचा अंतर्भाव करण्यात आला आहे. वळूमाता प्रक्षेत्र ताथवडे येथे मूळ विदेशी जर्सी जातीच्या वळूंची पैदास केली जाते. कोपरगांव, जत व वडसा येथे संकरित, पोहरा येथे गवळाऊ तर जुनानी येथे खिलार या मुळ देशी वळूंची निर्मिती केली जाते. महिष रेड्यांच्या पैदाशीचे काम हिंगोली येथे केले जाते. औरंगाबाद व नागपूर ही वळूसंगोपन केंद्रे आहेत. वळू संगोपन केंद्रावर जोपासण्यात येणारे वळू गोठीत रेत प्रयोगशाळा, पुणे, औरंगाबाद व नागपूर येथे विर्य संकलनाकरिता पुरविले जातात. सदर संस्थांचे कार्य विवरण तक्ता क्रमांक- २ ते ९ मध्ये दर्शविले आहे.

महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ यांच्या अधिनस्त वळूमाता संगोपन केंद्रे, वळू संगोपन केंद्रे व राज्यस्तर अधिनस्त पशु पैदास केंद्र :-

१. कोपरगाव (अहमदनगर): होलीस्टन फ्रीसन व एचएफ गिर संकरित वळू
२. ताथवडे (पुणे) : शुद्ध जर्सी विदेशी वळू
३. जत (सांगली): गिर आणि गिर वळू जर्सी
४. जुनानी (सोलापूर): शुद्ध खिलार, शुद्ध देशी वळू
५. हर्सूल (औरंगाबाद) : वळू संगोपन केंद्र
६. हिंगोली (हिंगोली) : महिष वळू पैदास केंद्र
७. पोहरा (अमरावती) : गवळाऊ थारपरकर वळू
८. नागपूर (नागपूर) : वळूसंगोपन केंद्र
९. वडसा (गडचिरोली) : सहिवाल जर्सी वळू
१०. हेटीकुंडी (वर्धा)(राज्यस्तर): शुद्ध गवळाऊ, शुद्ध देशी वळू

म. प. वि. म नागपूर यांची प्रमुख उद्दिष्टे व योजना :-

१. पशुपैदाशीच्या सुनिश्चित केलेल्या धोरणानुसार कृत्रिम रेतनद्वारे संकरित / सुधारित पशुपैदाशीचा कार्यक्रम राबविणे. तसेच राज्यातील कृत्रिम रेतनाचे जिल्हानिहाय लक्ष्य ठरविणे व त्यांच्या पूर्ततेसाठी पाठपुरावा व सनियंत्रण करणे.

२. राज्यात उपलब्ध करून दिल्या जाणाऱ्या कृत्रिम रेतनाच्या सेवा आणि गोठीत रेत मात्रांचा दर्जा उत्तम व विहित मानकानुसार राहिल यावर काटेकोरपणे नियंत्रण ठेवणे.
३. राज्यात क्षेत्रीय पैदास चाचणी कार्यक्रम राबवून शुध्द वळुंची निश्चिती करणे.
४. राष्ट्रीय गुरे व महिष पैदास प्रकल्प योजना राबविणे.
५. राज्यातील पशुपैदास प्रक्षेत्रांना पायाभूत सुविधा पुरवून त्यांचे बळकटीकरण करणे व त्याद्वारे उच्च अनुवंशिकतेच्या वळुंची निर्मिती करणे.
६. गोठीत रेतमात्रांची निर्मिती, जतन व पुरवठा करणे या योजनेअंतर्गत गोठीत रेतमात्रा निर्मिती प्रयोगशाळा पुणे, नागपूर व औरंगाबादचे आधुनिकीकरण करणे.
७. द्रवनत्र साठवणूक व पुरवठा यंत्रणेचे बळकटीकरण करणे या अंतर्गत स्टोअरेज टँक / मोबाईल टँकर्स खरेदी व कार्यान्वित करणे.
८. राज्यातील मान्यताप्राप्त देशी शुध्द गोवंशीय तसेच महिषवर्गीय जनावरांचे जतन व संवर्धन करणे या अंतर्गत खिल्लार, लालकंधारी, गवळाऊ, डांगी व देवणी या गोवंशीय तर पंढरपुरी व नागपुरी या म्हैसवर्गीय जनावरांच्या संवर्धनासाठी पशुपैदास प्रक्षेत्रांचे बळकटीकरण करणे तसेच वरील जातींच्या जनावरांच्या पैदासकाराच्या संघटना स्थापन करून त्यांचेमार्फत नरवासरे / कालवडीना खाद्य अनुदान देणे व पैदाशीसाठी वळुंचा पुरवठा करणे.
९. राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेचे संनियंत्रण करणे.
१०. केंद्र पुरस्कृत पशुविमा योजना राबविणे.

राष्ट्रीय गोकुळ मिशन अंतर्गत वळूमाता प्रक्षेत्र, ताथवडे येथील पंढरपुरी म्हशींच्या संवर्धनासाठी व वळूमाता प्रक्षेत्र, पोहरा येथे गवळाऊ गोवंशाचे जतन व संवर्धन करण्यासाठी गोकुळग्रामची स्थापना करण्यात आलेली आहे. तसेच सदर ठिकाणी जनावरांसाठी आवश्यक असलेले शेडचे बांधकाम पूर्ण झालेले आहे. राष्ट्रीय गोकुळ मिशन अंतर्गत सन २०१८-१९ या वित्तीय वर्षामध्ये केंद्र शायनाच्या १०० % अर्थ सहाय्यातून राज्यामध्ये बायफ, पुणे अंतर्गत उरळीकांचन येथे, जे.के.ट्रस्ट ठाणे अंतर्गत वडगाव रसई येथे व महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ नागपूर येथे ET / IVF प्रयोगशाळा उभारण्यात आल्या आहेत. महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर अंतर्गत वळू माता प्रक्षेत्र ताथवडे येथे ET / IVF प्रयोगशाळा स्थापन करण्यासाठी जिल्हा नियोजन समिती, जि.पुणे यांचेकडून निधी प्राप्त झालेला असून प्रयोगशाळेचे बांधकाम प्रगति- पथावर आहे. राष्ट्रीय गोकुळ मिशन अंतर्गत सन २०१९-२० या वर्षात गोठीत रेत प्रयोगशाळा, औरंगाबाद येथे लिंगनिदान केलेल्या विर्यमात्रांची निर्मितीकरीता प्रयोगशाळा स्थापित करण्यासाठी केंद्र रु.१८.६३ कोटी हिस्सा प्राप्त झालेला असून राज्यहिस्साची रक्कम रु. ६.२१ कोटी मंजूर झालेली आहे. त्या अनुषंगाने प्रयोगशाळेची स्थापना करण्यासाठी, लिंगनिदान केलेल्या विर्यमात्रांची निर्मिती करण्यासाठी मंडळामार्फत ई-निविदा द्वारे ईच्छापत्र मागवून एजन्सी निश्चित करण्यात आलेली आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : ४ - कुक्कुट विकास

२० वी पशुगणना २०१९ नुसार राज्यामध्ये एकूण कुक्कुट संख्या ७४२.९७ लक्ष इतकी आहे. २०१२ च्या १९ व्या पशुगणनेच्या तुलनेत एकूण पक्षी संख्येत ४.४९ टक्के घट झालेली आहे. आधुनिक पद्धतीने कुक्कुट पालन व्यवसाय करण्याकडे शेतकऱ्यांचा कल आहे. सुधारित जातीच्या पक्षीसंख्येमध्ये १३.४४ टक्के घट दिसून येत आहे. एकात्मिक पाहणी योजना २०२०-२१ मधील पाहणीनुसार राज्यात एकूण वार्षिक अंदाजित अंडीउत्पादन ६१२ कोटी इतके असून यामध्ये २०१९-२० च्या ६३७ कोटी तुलनेत ३.९६ टक्के कमी झाले आहे. जागतिक आरोग्यसंघटनेने दरडोई दरवर्षी १८० अंड्यांची शिफारस केलेली असली तरीही राज्यात दरडोई प्रतिवर्षी ५२ अंड्याची उपलब्धता आहे. त्यामुळे कुक्कुट पालन व्यवसाय वाढविण्यास मोठी संधी उपलब्ध असल्याचे निदर्शनास येते. सुधारित उच्च दर्जाच्या पक्ष्यांच्या प्रजाती, उपकरणे, औषधे, लस इ. ची उपलब्धता यामुळे तसेच राज्य शासनाची कंत्राटी पद्धतीने १००० मांसल पक्षी संगोपन करणे या योजनेमधून शेतकऱ्यांना उपलब्ध होणारे अर्थसहाय्य यामुळे राज्यातील कुक्कुटपालन व्यवसायात दरवर्षी वाढ होत आहे. या व्यवसायास प्रोत्साहन देण्यासाठी शासनाच्या खालीलप्रमाणे संस्था या क्षेत्रात कार्यरत आहेत. सार्वजनिक खाजगी भागीदारी तत्वावर २८ व ३०२ सधन कुक्कुट विकास गटाची स्थापना करणे.

अ) मध्यवर्ती अंडी उबवणी केंद्रे :

राज्यात पुणे, औरंगाबाद, कोल्हापूर व नागपूर या ठिकाणी मध्यवर्ती अंडी उबवणी केंद्रे स्थापन केलेली आहेत. या केंद्रात देशी सुधारित जातीचे उबवणुकीची अंडी, एकदिवसीय पिले, तलंगा शेतकऱ्यांच्या मागणीनुसार पुरवठा केले जातात. या प्रक्षेत्रांवर पक्षी विशेषतः न्होड आयलँड रेड, गिरीराजा, ब्लॅक ऍस्ट्रॉलार्प ग्रामप्रिया आणि सुवर्णधारा या प्रजातीच्या पक्षांचे संवर्धन व पैदास केली जाते. सन २०१२-१३ मध्ये या प्रक्षेत्रांचे बळकटीकरण करण्यात आले असून आधुनिक प्रकारची स्वयंचलित खाद्य व पाणीपुरवठा संयंत्रे पक्षीगृहात बसविण्यात आली आहेत.

ब) सधन कुक्कुट विकास गट :

राज्यामध्ये खालील १६ ठिकाणी सधन कुक्कुट विकास गट कार्यरत आहेत.

मुंबई विभाग- पालघर, (चिपळूण) रत्नागिरी आणि (पेण) रायगड
नाशिक विभाग- नाशिक, धुळे, (कोपरगाव) अहमदनगर
लातूर विभाग - उस्मानाबाद, नांदेड

औरंगाबाद विभाग - परभणी (पाली) बीड
अमरावती विभाग - अमरावती, यवतमाळ, अकोला
पुणे विभाग - सातारा, (पलूस) सांगली, सोलापूर

या सधन कुक्कुट विकास गट प्रक्षेत्रावरून शेतकऱ्यांना आधुनिक कुक्कुट पालनाबाबतचे प्रशिक्षण देण्यात येते. प्रक्षेत्रावरून शेतकऱ्यांच्या मागणीनुसार उबवण्याची अंडी व सुधारित देशी जातीची पिले तसेच तलंगा गट पुरवठा केले जातात. सन २०१२ ते १४ मध्ये राष्ट्रीय कृषिविकास योजनेतून या प्रक्षेत्राचे बळकटीकरण करण्यात आले असून आधुनिक प्रकारचे स्वयंचलित खाद्य व पाणी पुरवठा संयंत्रे पक्षीगृहात बसविण्यात आली आहेत. जिल्हा नियोजन समितीकडील योजनातून प्राप्त होणाऱ्या निधीतून एकात्मिक कुक्कुट विकास कार्यक्रम राबविण्यात येतो.

क) बदक पैदास केंद्र :

बदक पालन व्यवसायास चालना देण्यासाठी बदक पैदास केंद्र, वडसा, जि. गडचिरोली येथे असून खाकी कॅम्पबेल या सुधारित जातीच्या बदकांच्या एक दिवसाची पिले व उबवणुकीची अंडी अल्प दरात विदर्भातील आदिवासी भागात पुरविण्यात येतात. राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेमधून बदक पैदास केंद्राचे बळकटीकरण करण्यात आले असून तेथे अंडी उबवणूक केंद्र स्थापित करण्यात आले आहे.

ड) केंद्र पुरस्कृत योजना - परसातील कुक्कुट पालन :

सदर योजनेसाठी केंद्राचे अर्थसहाय्य सन २०११-१२ मध्ये प्राप्त झाले होते. यामधून राज्यातील १७ जिल्ह्यांमध्ये २८ मदर युनिट स्थापित करण्यात आले. यात एका मदर युनिटला दारिद्र्यरेषेखालील ३०० लाभार्थी संलग्न करण्यात आले होते. त्यात ४ आठवडे वयाचे ४५ पक्षी अनुक्रमे २०, १५ व १० असे तीन टप्प्यात पुरविण्यात आले. योजने अंतर्गत राज्यात ७९५९ लाभार्थींना लाभ देण्यात आला आहे. राष्ट्रीय पशुधन अभियान या प्रकल्पा अंतर्गत राज्यासाठी ४० मदर युनिटकरिता मंजूरीचा प्रस्ताव केंद्र शासनाला पाठविण्यात आला. त्यानुसार सन २०१४-१५ मध्ये (केंद्र ७५ टक्के व राज्य २५ टक्के) हिस्सा याप्रमाणे राज्यातील १५ जिल्ह्यांमध्ये प्रत्येकी १ प्रमाणे १५ मदर युनिट स्थापन करण्यात आलेले आहेत. यात प्रत्येक मदर युनिटला ३९३ दारिद्र्यरेषेखालील लाभार्थी संलग्न करण्यात आलेले आहेत. सन २०१४-१५ करिता ५८९५ लाभार्थींना लाभ देण्यात आला आहे.

इ) नाविन्यपूर्ण योजना - १००० मांसल पक्षी संगोपनाद्वारे कुक्कुट पालन व्यवसाय करणे :

राज्यात कुक्कुट मांस उत्पादनासाठी असलेला मोठा वाव विचारात घेऊन १२ व्या पंचवार्षिक योजनेमध्ये १००० मांसल कुक्कुट पक्षी संगोपनाद्वारे कुक्कुट पालन व्यवसाय सुरू करणे ही योजना राबविण्यात येत आहे. यामध्ये कुक्कुट पालन व्यवसाय करण्यासाठी कुक्कुट पक्षीगृह, उपकरणे व इतर बाबीकरिता सर्वसाधारण प्रवर्गातील लाभार्थ्यांना ५० टक्के अनुदान (जास्तीत जास्त रु. ११२५००/- च्या मर्यादेत), अनुसूचित जाती / जमाती प्रवर्गातील लाभार्थ्यांना ७५ टक्के अनुदान (जास्तीत जास्त रु. १६८७५०/- च्या मर्यादेत), देण्यात येते. या योजनेअंतर्गत सन २०२०-२१ वर्षात सर्वसाधारण व अनु. जाती प्रवर्गांच्या एकूण ४८३ लाभार्थ्यांना लाभ देण्यात आला.

फ) जिल्हा नियोजन समितीकडील एकात्मिक कुक्कुट विकास योजना :

जिल्हास्तरावर जिल्हा नियोजन समितीकडून परस कुक्कुट पालनास चालना देण्यासाठी एकात्मिक कुक्कुट विकास कार्यक्रम राबविण्यात येतो. यामध्ये ५० टक्के अनुदानावर (रु. ८०००/-) १०० एक दिवसीय सुधारित देशी पिल्ले व पशुखाद्य पुरविण्यात येते. प्रकल्पाची किंमत रु. १६०००/- आहे. तसेच २५ तलंगा व ३ नर पक्ष्यांचा गट ५० टक्के अनुदानावर (रु. ३०००/-) लाभार्थ्यांना पुरविण्यात येतो. पक्ष्यांसाठी लागणारी उपकरणे, निवारा याची सोय लाभधारकाने स्वतः करावयाची आहे. उपरोक्त संस्थांचे वित्तीय आवश्यकता व कार्यभार तपशील तक्ता क्रमांक १, २, ३ यामध्ये दर्शविला आहे.

ग) राज्यातील १४ जिल्ह्यात २८ सार्वजनिक खाजगी भागीदारी तत्वावर सधन कुक्कुट विकास गट स्थापना करणे :

राज्यात ३४ जिल्ह्यांपैकी १६ जिल्ह्यात सधन कुक्कुट विकास गटांची स्थापना करण्यात आलेली आहे. मा. मंत्री (वित्त) यांच्या २०१६ च्या अर्थसंकल्पिय भाषणात घोषणा केल्याप्रमाणे सन २०१६-१७ मध्ये राज्यातील ठाणे, सिंधुदुर्ग, नंदूरबार, जळगांव, जालना, हिंगोली, लातूर, बुलढाणा, वाशिम, वर्धा, गडचिरोली, भंडारा, चंद्रपूर व गोंदीया या उर्वरित १४ जिल्ह्यांमध्ये प्रत्येकी २ याप्रमाणे २८ सार्वजनिक खाजगी भागीदारी तत्वावर सधन कुक्कुट विकास गट स्थापन करणेबाबत शासन निर्णय क्र. दिनांक २९ नोव्हेंबर, २०१६ व दिनांक २७ डिसेंबर, २०१६ अन्वये प्रशासकीय मान्यता प्राप्त झाली आहे. सदर योजनेमध्ये एका गटाअंतर्गत १००० चौ. फुटाचे २ पक्षी गृह बांधकाम, स्टोअर रुम, पाण्याची टाकी, विद्युतीकरण, खाद्य व पाण्याची भांडी, ब्रुडर, इतर उपकरणे व लसीकरण, १००० एक दिवसीय मिश्र पिले लघु अंडी उबवणूक यंत्र, २० आठवड्याचे अंड्यावरील ५०० पक्षी (नर + मादी), उबवणुकीची ४०० अंडी, १००० एक दिवसीय पिल्लांसाठी २० आठवडे कालावधीसाठी खाद्य पुरवठा, एग नेस्ट पक्षी खाद्य ग्राइंडर (सिंगल फेझ) या घटकांचा समावेश आहे. एका गटाची एकूण किंमत रु. १०.२७५ लक्ष असून सर्वसाधारण लाभार्थींस रु. ५,१३,७५०/- (५० % अनुदान) व अनुसूचित जाती / जमाती लाभार्थींस रु. ७,७०,६२५/- (७५ % अनुदान) देय आहे. ५ दिवसांचे कुक्कुटविषयक प्रशिक्षणाकरिता (१०० % अनुदान) रु. ४५०/- प्रती लाभार्थी प्रती-दिन याप्रमाणे देय आहे.

घ) राज्यात टप्प्या टप्प्याने सार्वजनिक खाजगी भागीदारी तत्वावर ३०२ सधन कुक्कुट विकास गट स्थापन करणे :-

सन २०१८-१९ पासून टप्प्या टप्प्याने राज्यातील ३०२ तालुक्यांमध्ये सार्वजनिक खाजगी भागीदारी तत्वावर सधन कुक्कुट विकास गटांची (Intensive Poultry Development Blocks) स्थापन करण्यास शासन निर्णय क्रमांक कुक्कुट-२०१७ / प्र.क्र.६७ / पदुम-४ / मंत्रालय, मुंबई-४०००३२ दिनांक १३ / ११ / २०१७ अन्वये प्रशासकीय मान्यता प्रदान करण्यात आली आहे. सन २०१८-१९ या वर्षामध्ये १०२ सधन कुक्कुट विकास गट, सन २०१९-२० या वर्षामध्ये १०० सधन कुक्कुट विकास गट, सन २०२०-२१ या वर्षामध्ये १०० सधन कुक्कुट विकास गट स्थापन करणे प्रस्तावित आहे. सन २०१८-१९ या वर्षामध्ये १०२ गटपूर्ण झाले आहे व सध्या कार्यरत आहे. सन २०१९-२० या वर्षामध्ये १०० गट स्थापन होणे प्रस्तावित आहे.

सदर योजनेमध्ये एका गटांतर्गत असणा-या बाबी या १४ जिल्ह्यातील २८ सार्वजनिक खाजगी भागीदारी तत्वावरील २८ स.कु.वि.गटाप्रमाणेच आहेत. गटाची किंमत रु.१०.२७५ लक्ष असून सर्व लाभार्थींकरिता रु.५,१३,७५०/- (५०%) अनुदान देय आहे.

च) स्वयम प्रकल्प :

राज्याच्या १६ आदिवासी जिल्ह्यातील १०४ एकात्मिक बालविकास प्रकल्प क्षेत्रात सन २०१७-१८ ते २०२१-२२ या कालावधीत स्वयम प्रकल्प राबविण्यात येत आहे. परसातील कुक्कुटपालन आणि अनुसूचित क्षेत्र / आदिवासी उपयोजना क्षेत्रातील अंगणवाड्यातील मुलांच्या आहारात अंड्यांचा पुरवठा करणे व स्वयंरोजगार निर्मितीसाठी १०४ मदर युनिटसच्या माध्यमातून एकूण ४३,३६८ लाभार्थींना प्रत्येकी ४५ सुधारित देशी प्रजातीची चार आठवडे वयाचे पक्षी मोफत पुरविण्यात येणार आहेत. लाभार्थींना निवारा उभरणीसाठी प्रत्येकी १५००/- अर्थसहाय्य अदा करण्यात येणार आहे. या प्रकल्पाच्या एकूण रु. २२५५.७४ लक्ष च्या खर्चास दिनांक २९ एप्रिल २०१७ च्या शासन निर्णयान्वये मंजूरी देण्यात आली आहे. सदर प्रकल्प आदिवासी विकास विभाग, महिला व बाल कल्याण विकास विभाग, महाराष्ट्र ग्रामीण जीवोन्नती विकास अभियान (उमेद) आणि पशुसंवर्धन विभागाच्या संयुक्त सहभागाने राबविण्यात येत आहे. आतापर्यंत या प्रकल्पांतर्गत १०४ पैकी १०० मदर युनिट स्थापन करण्यात आली असून १२,९८,४९० चार आठवडे वयाच्या पक्षांचे ३३,४१० लाभार्थींना मोफत वाटप करण्यात आले आहे. तसेच प्रकल्पांतर्गत आतापर्यंत २४,०४८ लाभार्थींना कुक्कुट पालनाविषयी प्रशिक्षण देण्यात आले आहे.

छ) मराठवाडा पॅकेज अंतर्गत जालना जिल्ह्यात २ देशी/संकरित गायी/ म्हशींचा गट वाटप व २० शेळ्या व २ बोकड गट वाटप :-

दि. १५/१०/२०१६ रोजीचा शासन निर्णयान्वये मराठवाडा पॅकेज अंतर्गत जालना जिल्ह्यात २० शेळ्या व २ बोकड व शेळ्यांचा वाडा (४५०स्क्वे.फु.) असा शेळी गट, २ देशी/संकरित गायी/म्हशींचा गट वाटप करणे या योजनेस मान्यता प्राप्त झाली आहे. जालना जिल्ह्यात २ देशी /संकरित गायी/म्हशींचा व २० शेळ्या व २ बोकड गट वाटप करणे हि योजना राबविण्यात येत आहे. त्यानुसार सर्व प्रवर्गासाठी ५० टक्के अनुदान गाय गट रु. ५६,०००/- (Back Ended Subsidy) म्हैस गट ६६,०००/- (Back Ended Subsidy) २० शेळ्या व दोन बोकड गट व शेळ्यांचा वाडा (४५० स्क्वे.फु.) रु.१,१४,७००/- (Back Ended Subsidy) व १००० दोन देशी गाय/संकरित गाय गट, १००० म्हैस गट व २० शेळ्या अधिक २ बोकड यांचे १००० गट वाटप करायचे आहेत.

ज) मराठवाडा पॅकेजच्या धर्तीवर पहिल्या टप्प्यात उस्मानाबाद, यवतमाळ, गोंदिया व सातारा जिल्ह्यात आणि दुस-या टप्प्यात बीड व भंडारा या जिल्ह्यामध्ये २ देशी/संकरित गायी/ म्हशींचा गट वाटप व २० शेळ्या व २ बोकड गट वाटप.

दि. १६/११/२०१७ रोजीच्या दोन्ही योजनांचे शासन निर्णयाद्वारे मराठवाडा पॅकेजच्या धर्तीवर पहिल्या टप्प्यात उस्मानाबाद, यवतमाळ, गोंदिया व सातारा जिल्ह्यात आणि दुस-या टप्प्यात बीड व भंडारा या जिल्ह्यात २ देशी/संकरित गायी/ म्हशींचा व २० शेळ्या व २ बोकड गट वाटप करणे राबविली जाईल. त्यानुसार सर्व प्रवर्गासाठी ५० टक्के अनुदान गाय गट रु. ५६,०००/- (Back Ended Subsidy) म्हैस गट ६६,०००/- (Back Ended Subsidy) २० शेळ्या व २ बोकड गट व शेळ्यांचा वाडा (४५० स्क्वे.फु.) रु.१,१४,७००/- (Back Ended Subsidy) वाटप करायचे आहेत.

झ) राजे यशवंतराव होळकर महामेष योजना :

राज्यात मेंढी पालनाच्या व्यवसायास प्रोत्साहन देण्यासाठी राज्यस्तरीय योजनेअंतर्गत राजे यशवंतराव होळकर महामेष योजना ६ मुख्य घटकांसह राबविण्यासाठी दि. २ जून, २०१७ च्या शासन निर्णयानुसार मान्यता देण्यात आली आहे. सदर योजना केवळ भटक्या जमाती (भज-क) या प्रवर्गातील लाभार्थ्यांना लागू असेल.

१. पायाभूत सोई-सुविधेसह २० मेंढ्या अधिक १ मेंढा नर असा मेंढी गट वाटप ७५ टक्के अनुदान
२. सुधारित प्रजातीचे नर मेंढ्यांचे वाटप ७५ टक्के अनुदान
३. मेंढी पालनासाठी पायाभूत सोई-सुविधा उपलब्ध करून देण्यासाठी अनुदान ७५ टक्के अनुदान
४. मेंढी पालनासाठी संतुलित खाद्य उपलब्ध करून देण्यासाठी अनुदान ७५ टक्के अनुदान
५. कुट्टी केलेल्या हिरव्या चान्याचा मुरघास बनवण्याकरिता गासड्या बांधण्याचे (Mini silage baller cum wrapper) ५० टक्के अनुदान
६. पशुखाद्य कारखाने उभारण्यासाठी अनुदान ५० टक्के अनुदान

कार्यक्रम क्रमांक : ५ - मेंढी व शेळी विकास कार्यक्रम

राज्यामध्ये २० व्या पशुगणनेनुसार २६.८० लक्ष मेंढ्या व १०६.०५ लक्ष शेळ्या आहेत. राज्यांत शेळ्यांच्या उस्मानाबादी/संगमनेरी बेरारी व कोकण कन्याळ अशा एकूण ४ मान्यताप्राप्त प्रजाती आहेत. आणि मेंढ्यांच्या बाबतीत डेक्कणी मान्यताप्राप्त प्रजात आहे. महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळाची स्थापना कंपनी कायदा १९५६ अन्वये ८ ऑगस्ट, १९७८ व प्रत्यक्ष कार्यास सुरुवात दिनांक १ नोव्हेंबर, १९७९ पासून झाली. तसेच पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ असे नामकरण दिनांक २३ जून, २००३ पासून करण्यात आलेले आहे. महामंडळाचे कार्यक्षेत्र १० प्रक्षेत्र-बिलाखेड, पडेगांव, आंबेजोगाई, मुखेड, महुद, तिर्थ बु. तुळजापूर, दहिवडी, रंजणी, पोहरा आणि बोंद्री तसेच लोकर उपयोगिता केंद्र व मुख्यालय मेंढीफार्म, गोखलेनगर, पुणे-१६ येथे कार्यरत आहे.

महामंडळाच्या प्रक्षेत्रांमार्फत राबविण्यात येणारे विकासात्मक कार्यक्रम :

१. प्रक्षेत्रावर सुधारित जातीच्या शेळ्या-मेंढ्यांची पैदास करून त्यापासून उत्पादित होणारे सुधारित जातीचे मेंढे नर व बोकड शेळी-मेंढी पालकांना पैदाशीसाठी वाटप करणे.
२. शेळी मेंढी पालकांना शेळी मेंढी पालन व्यवसायाचे प्रशिक्षण देणे.
३. मेंढपाळांच्या मेंढ्यांची लोकर यांत्रिक पध्दतीने कातरणी करणे.
४. मेंढपाळांची लोकर रास्त दरात खरेदी करून त्यापासून लोकरवस्तू निर्मिती आणि विक्री करणे.
५. विविध शासकीय योजनांखाली शेळ्या-मेंढ्यांचे गटवाटप करणे, बकरी ईद करिता बोकड पुरवठा करणे व वूलन एक्सपो आयोजित करणे.
६. केंद्र पुरस्कृत माडग्याळ मेंढ्यांचे संवर्धन आणि विकास कार्यक्रम राबविणे.
७. राज्यातील मेंढपाळांसाठी विमा योजना राबविणे
८. राजे यशवंतराव होळकर महामेष योजना राबविणे.
९. राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेअंतर्गत प्रक्षेत्रे बळकटीकरण, मेंढेनर/बोकड संगोपन इ.योजना राबविणे.

कार्यक्रम क्रमांक : ६ - वैरण व खाद्य विकास

पशुधनाची रोग प्रतिकारशक्ती, कार्यशक्ती, उत्पादन व प्रजनन क्षमता कायम राहण्याकरिता पशुधनाला पोषणमूल्ययुक्त पुरेसा आहार देणे अत्यंत आवश्यक आहे. करीता राज्यातील पशुधनासाठी आवश्यक असणारी हिरवी व वाळलेली वैरण उपलब्ध होण्याच्या दृष्टीने, वैरण पिकाखालील क्षेत्रामध्ये वाढ करून वैरणीचे उत्पादन व उपलब्धता वाढविणे, उत्पादित वैरणीचा आवश्यक तेवढाच वापर करून वैरणीची बचत करण्यासाठी कडबाकुट्टी यंत्राचा वापर करणे, पावसाळ्यामध्ये अतिरिक्त वैरणीचे उत्पादन करून, मुरघासच्या स्वरूपात साठवण करणे आणि अपारंपरिक वैरणीचा

उपयोग करणे (निकृष्ट प्रतीच्या वैरणीवर युरिया द्रावणची प्रक्रिया, हायड्रोपानिक तंत्रज्ञानाने वैरण उत्पादन, अझोला लागवड व उत्पादन इत्यादी) या चतुःसूत्रीद्वारे विभागांतर्गत वैरण विकासाचे कार्य करण्यात येते.

उपरोक्त नमूद चतुःसूत्रीच्या अनुषंगाने, खालीलप्रमाणे केंद्र पुरस्कृत व जिल्हा वार्षिक योजनांतर्गत वैरण विकास योजनांची अंमलबजावणी वैरण विकास कक्षामार्फत करण्यात येते.

अ) केंद्र पुरस्कृत योजना (राष्ट्रीय पशुधन अभियान) :

केंद्र शासनाने सन २०२१-२२ पासून राष्ट्रीय पशुधन अभियान या योजनेत सुधारणा केली असून, पशुसंवर्धनाद्वारे उद्योजगता विकास व रोजगार निर्मिती यावर आधारित योजनांना मंजुरी दिली आहे. या योजने अंतर्गत, पशुखाद्य व वैरण विकास उपअभियानामध्ये खालील दोन योजनांचा समावेश करण्यात आलेला आहे.

१. गुणवत्तापूर्ण वैरण बियाणे उत्पादनाकरीता अनुदान : राज्यात वैरण पिकांच्या बियाणांची असलेली तूट काही प्रमाणात कमी व्हावी आणि वैरण बियाणांची उपलब्धता वाढावी यासाठी या योजनांतर्गत मुलभूत बियाणे उत्पादनासाठी प्रती किलो २५०/- रु, पायाभूत बियाणे उत्पादनासाठी प्रती किलो १००/- रुपये अनुदान देण्यात येत आहे.

२. पशुखाद्य व वैरण उद्योजकता विकास : सदर योजनेमध्ये मुरघास निर्मिती (बेलर), ड्रायफ़ाडर ब्लॉक निर्मिती आणि टिमआर निर्मिती यासाठी ५०% अधिकतम रु.५०.०० लक्ष अनुदान देण्यात येत आहे.

वरील योजनांतर्गत अनुदानाच्या लाभकरिता आनलाईन पद्धतीने अर्ज सादर करावयाचे असून, भारतीय लघु उद्योग विकास बँक (सीबीडी) या संस्थेमार्फत दोन टप्प्यात अनुदान वितरीत करण्यात येत आहे.

ब) जिल्हा वार्षिक योजना :

जिल्हा वार्षिक योजने अंतर्गत पशुपालक शेतकऱ्यांनी स्वतःच्या शेतामध्ये वैरण पिकांची लागवड करून पशुधनासाठी आवश्यक वैरणीचे उत्पादन करण्याकरिता ०.१० ते ०.४० हेक्टर क्षेत्रमर्यादेसाठी रु. १५००/- प्रति लाभार्थी अनुदान मर्यादित, वैरण पिकांच्या सुधारित प्रजातीच्या प्रमाणित बियाण्यांचे व बहुवार्षिक पिकांच्या ठोंबाचे वितरण करण्यात येते.

क) पशुखाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळा :

राज्यस्तरावर लोकर व पशुखाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळा, सहाय्यक आयुक्त पशुसंवर्धन यांचे नियंत्रणाखाली गोखलेनगर पुणे-१६ येथे कार्यरत आहे. राष्ट्रीय पशुधन अभियान या केंद्र पुरस्कृत योजनेतर्गत पशुखाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळा पुणे संस्थेचे आधुनिकीकरण करण्यात आले आहे. सदर आधुनिकीकरणामुळे खरेदी करण्यात आलेल्या यंत्रसामग्रीच्या सहाय्याने हिरवी, वाळलेली वैरण, पशुपक्षी खाद्य व मुरखास यामधील एकूण २५ खाद्य घटकांचे विश्लेषण करण्याची सुविधा उपलब्ध झालेली आहे. या प्रयोगशाळेत पशुखाद्यांचे प्रतिनिधीक नमुने तपासले जातात. तसेच खाद्यातील विविध घटकांचे उदा. प्रथिने, कार्बोदके, स्निग्धांश, मिनरल्स इ. चे टक्केवारी दर्शविली जाते. शासनाच्या संस्था जसे पशुपैदास प्रक्षेत्रे, अंडी उबवणी केंद्रे, सघन कुक्कुट विकास गट यांचेकडून खाद्याचे नमुने नियमितपणे तपासणीकरिता येतात. खाजगी संस्था तसेच वैयक्तीक स्तरावरील पशुखाद्य व पशुखाद्यसंबंधित नमुन्यांचे विश्लेषण करण्यात येते. या प्रयोगशाळेच्या कार्यभाराचा तपशील तक्ता क्र. २ मध्ये दर्शविला आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : ७ - विस्तार व प्रशिक्षण

भारत हा कृषि प्रधान देश असून देशाची अर्थव्यवस्था प्रामुख्याने कृषी व संलग्न क्षेत्रावर अवलंबून आहे. देशातील जनतेचा प्रमुख व्यवसाय शेती हा असून त्यास पूरक व्यवसाय म्हणून पशुपालनास अत्यंत महत्त्व प्राप्त झालेले आहे. पशुसंवर्धन हे पशुपालनाच्या दृष्टीने महत्त्वाचे व विकसनशील शास्त्र असून त्यामध्ये वारंवार, नवनवीन गोष्टींची भर पडत आहे. देशातील ग्रामीण भागाबरोबर निमशहरी व शहरी जीवनात पशुसंवर्धनास वेगळे स्थान प्राप्त झालेले आहे. पशुपालनाचे दृष्टीने पशुसंवर्धन शास्त्राचा अधिकाधिक विस्तार होवून पशुपालक/शेतकरी यांना त्याबाबतची आधुनिक व अद्ययावत माहिती मिळणे अत्यंत गरजेचे आणि महत्त्वाचे आहे.

विस्तार कार्यक्रमांतर्गत पशुसंवर्धनास विस्तृत प्रमाणात प्रचार व प्रसिध्दी दिली जाते. या अंतर्गत जिल्हास्तरावर पशु मेळावे, पशु प्रदर्शने, शिबिरे, दुग्ध स्पर्धा, निरनिराळे प्रशिक्षण वर्ग आयोजित करण्यात येतात. सदरचे प्रशिक्षण वर्ग घेतांना समाजातील दुर्बल घटक तसेच अनुसूचित जाती/जमातीच्या प्रशिक्षणार्थींना प्राधान्य दिले जाते, जेणेकरून त्यांचे जीवनमान उंचावण्यास मदत होते. या प्रशिक्षण वर्गामध्ये पशुपालन, कुक्कुटपालन, पशुसंगोपन, कृत्रिम रेतन, जनावरांमधील विविध रोग, पशुआरोग्य, लसीकरण, पशुआहार इत्यादीविषयक शास्त्रोक्त व तांत्रिक माहिती दिली जाते. आकाशवाणी, दूरदर्शन या माध्यमांद्वारे विभागातील विविध कार्यक्रमांना प्रसिध्दी देण्यात येते तसेच पशुसंवर्धन विभागातील विविध विषयतज्ज्ञ यांची व्याख्याने, भाषणे प्रसारित केली जातात. कृषि विभागामार्फत प्रकाशित केल्या जाणाऱ्या शेतकरी मासिकांतसुद्धा पशुसंवर्धना संबंधित विविध विषयांबाबतचे महत्त्वपूर्ण शास्त्रोक्त लेख प्रसिध्द केले जातात. महाराष्ट्र शासनाच्या पशुसंवर्धन विभागामार्फत विभागस्तरीय/जिल्हास्तरीय तसेच स्थानिक कार्यालयामार्फत पशुपालक/शेतकरी यांचेपर्यंत विविध सेवासुविधा पोहोचविल्या जातात. पशुसंवर्धनविषयक महत्त्वाच्या बाबीवर होणारे संशोधन, शास्त्रीय लेख, रोगाचे अचूक निदान व त्यावरील परिणामकारक उपाययोजना याबाबतीत महत्त्वपूर्ण बाबींवरील अद्ययावत माहिती उपरोक्त यंत्रणेद्वारे पशुपालक/शेतकरी यांचेपर्यंत सहजरित्या पोहोचविली जाते. खात्यांमार्फत पशुधन ऐश्वर्यचे विविध अंक, योजनापुस्तिका, कृत्तम रेतन पुस्तिका, पशुसंवर्धन विषयक माहिती पुस्तिका या विस्तार विषयक साहित्यांद्वारे पशुपालकांना उपयुक्त माहिती दिली जाते. सन २०१८-१९ मध्ये जालना येथे राष्ट्रीय स्तरावरील पशुपक्षी प्रदर्शनाचे आयोजन करण्यात आले होते. सदर प्रदर्शनात देशातील विविध राज्यांतून पशुधनाच्या विविध जातींचा किमान १००० जातीवंत पशुधनाचा सहभाग नोंदविण्यात आला होता.

राज्यस्तरीय प्रशिक्षण केंद्र, गोखलेनगर, पुणे-१६ :

सन २००४ मध्ये झालेल्या पशुसंवर्धन विभागाच्या पुनर्रचनेनंतर सेवांतर्गत पदविका अभ्यासक्रम या संस्थेचे नामकरण राज्यस्तरीय प्रशिक्षण केंद्र असे करण्यात आले. ही संस्था गोखलेनगर, पुणे- १६ येथील पशुसंवर्धन विभागाच्या आवारात (मेंढी फार्म) कार्यरत आहे. सन २००७-२००८ पासून या संस्थेमध्ये पशुसंवर्धन विभागाच्या तांत्रिक/अतांत्रिक संवर्गातील अधिकारी/कर्मचारी यांचेसाठी पाच दिवसाच्या कालावधीचे सेवांतर्गत उजळणी

प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित केली जात होती. नवीन राज्य प्रशिक्षण धोरणानुसार या संस्थेमध्ये विविध प्रकारचे विविध कालावधीचे प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित केले जातात. त्यानुसार खालीलप्रमाणे प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित केले जाते.

१. पायाभूत प्रशिक्षण (शासकीय सेवेत नवीन प्रवेश केलेल्या अधिकारी/कर्मचारी यांचेसाठी)

२. सेवांतर्गत अधिकारी/कर्मचारी यांचेसाठी सेवांतर्गत उजळणी प्रशिक्षण, पदोन्नती नंतरचे प्रशिक्षण, बदली नंतरचे प्रशिक्षण व दिशाभिमुख (ओरिएंटेशन) प्रशिक्षण कार्यक्रम

प्रशिक्षण कालावधीत प्रशिक्षण कार्यक्रमाच्या गरजेनुसार महत्त्वाच्या व नामांकित संस्थांना भेटीचे आयोजन केले जाते. प्रशिक्षणार्थीसाठी संस्थेच्या आवारात उत्कृष्ट निवास व भोजन सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आली आहे तसेच संस्थेमध्ये ग्रंथालय सुविधा उपलब्ध आहे. प्रशिक्षणार्थींना संबंधितविषयांमधील आधुनिक ज्ञान व माहिती देण्यात येते. एकूण व्याख्यानापैकी ४०% व्याख्याने देण्यासाठी संबंधित विषयातील तज्ञ व अनुभवी बहिस्थ व्याख्याते आमंत्रित करण्यात येतात. यामध्ये प्रामुख्याने Extension Education Institute Anand (Gujrat), manage, Hyderabad, IVRI-TECH, Pune यांचा समावेश होतो. प्रशिक्षण कार्यक्रमात प्राप्त झालेल्या माहितीचा उपयोग अधिकारी/कर्मचारी त्यांच्या दैनंदिन कामात करून घेतात. त्यामुळे पशुपालक व शेतकऱ्यांना देण्यात येणाऱ्या सेवेचा दर्जा वाढवावयास मदत होते. शासकीय सेवेत नवीन प्रवेश केलेल्या अधिकाऱ्यांना सध्या पायाभूत तांत्रिक प्रशिक्षण देण्यात येते.

महाराष्ट्र पशू व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ

महाराष्ट्र शासनाने महाराष्ट्र पशू व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ स्थापन करण्याचा निर्णय घेतला. १ एप्रिल, २००० पासून नागपूर (सेमीनरी हिल्स, नागपूर-४४०००६) येथे विधी मंडळातील प्रस्ताव क्र. ७ अन्वये विद्यापीठ स्थापनेस सभागृहाने मान्यता दिली. दिनांक ३/१२/२००० रोजी सदर विद्यापीठाचे औपचारिक उद्घाटन करण्यात आले. सदर विद्यापीठाची स्थापना शासनाच्या १९९८ च्या कायद्यान्वये (एम.ए.एच. XVII १९९८) दिनांक ३ डिसेंबर, २००० साली नागपूर येथे झाली. सदर विद्यापीठाची स्थापना राज्यातील ४ कृषी विद्यापीठातील समावेश असलेल्या ५ पशूवैद्यक महाविद्यालय, १ पदव्युत्तर पशुविज्ञान व पशूवैद्यकीय महाविद्यालय तसेच दुग्ध तंत्रज्ञान महाविद्यालय या महाविद्यालयांच्या प्रत्यावर्तनाने करण्यात आली. दुग्ध तंत्रज्ञान व मत्स्यविज्ञान क्षेत्रात कौशल्यपूर्ण मनुष्यबळाची निकड लक्षात घेऊन विद्यापीठाने सन २००६ साली नागपूर येथे तसेच २००८ साली उदगीर येथे एक मत्स्यविज्ञान महाविद्यालय व एका दुग्ध तंत्रज्ञान महाविद्यालयाची स्थापना केली आहे. ह्या विद्यापीठाद्वारे पशूवैद्यक व पशुविज्ञान विद्याशाखा (बी.व्ही.एससी. अॅण्ड ए.एच.), दुग्धतंत्रज्ञान विद्याशाखा (बी.टेक) व मत्स्यविज्ञानशाखा (बी.एफ.सी.) हे पदवीपूर्व शिक्षण अभ्यासक्रम व पशूवैद्यक व पशुविज्ञान व विद्या शाखा (एम.व्ही.एससी.) हा पदव्युत्तर तसेच आचार्य पदवीचे (पी.एच.डी.) हे अभ्यासक्रम राबावले जातात. सदर अभ्यासक्रम हा भारतीय पुवैद्यक परिषदेच्या किमान मापदंडावर आधारित असून तो परिषदेच्या मानकानुसार वेळोवेळी अद्ययावत केला जातो.

महाराष्ट्र राज्य पशुवैद्यक परिषद

१ ऑगस्ट, १९९७ पासून महाराष्ट्र राज्यामध्ये भारतीय पशुवैद्यक परिषद कायदा १९८४ अंमलात आणण्यात आला. सदर परिषद ही राज्यस्तरीय स्वायत्त संस्था भारतीय पशुवैद्यक परिषद कायद्यातर्गत स्थापन करण्यात आलेली आहे. या परिषदेची कार्यवाही दिनांक २६/०६/१९९८ पासून पुणे येथे सुरु झाली. शासन निर्णय क्र. एमएसआयडीसी-१०९९/२१३३७/सीआर-७४/९९/एडीएफ-३ दिनांक ३१/३/२००१ अन्वये महाराष्ट्र राज्य पशुवैद्यक परिषद नागपूर येथे स्तलांतरित झाली आहे. या परिषदेमार्फत राज्यातील पशुवैद्यक पदवीधारकांचे नोंदणीचे काम केले जाते. भारतीय पशुवैद्यक परिषद कायदा १९८४ मधील विविध कलमातील तरतुदींचे व त्या अंतर्गत तयार केलेल्या नियमांची अंमलबजावणी व त्यावर नियंत्रण महाराष्ट्र राज्य पशुवैद्यक परिषदेमार्फत केले जाते. महाराष्ट्र राज्य पशुवैद्यक परिषदेच्या संकेतस्थळाद्वारे (Website: www.msyc.maharashtra.gov.in) नविन नोंदणी, नोंदणी नुतनीकरण, तात्पुरते प्रमाणपत्र, नाहरकत प्रमाणपत्र, दुग्ध प्रमाणपत्र व शैक्षणिक अर्हता वाढ करणे इ. कामे केली जातात. पशुधना-संबंधीचे नियम व अटी, त्यांचे सुव्यवस्थापन, राज्यातील पशुवैद्यक महाविद्यालयांमधील शैक्षणिक व तत्सम बाबींवर सदर परिषद नियंत्रण ठेवण्याचे काम करते. तक्ता क्र. १ ते ४ मध्ये वित्तीय आवश्यकता व विविध प्रशिक्षण कार्यक्रमातील प्रशिक्षणार्थींची संख्या यांची माहिती देण्यात आली आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : ८ - प्रशासन, अन्वेषण व सांख्यिकी

आयुक्तालय, पशुसंवर्धन विभागामार्फत राबविल्या जाणाऱ्या विविध विकास योजनांची नियोजनाच्या दृष्टीने उपलब्ध साधनसामग्री व सध्याची उत्पादन क्षमता या संबंधीची माहितीची आवश्यकता असते. त्याचप्रमाणे राबविल्या जाणाऱ्या विविध विकास योजनांपासून साध्य केलेल्या प्रगतीची आवश्यक आकडेवारी संकलीत करून त्याचे मूल्यमापन करणे जरुरीचे आहे. यामधून आगामी नियोजनासाठी आधारभूत माहिती मिळते. सांख्यिकी विभागात खालील तीन उपविभागांचा समावेश आहे.

१. सांख्यिकी कक्ष

२. एकात्मिक पाहणी योजना

३. पशुगणना

१. सांख्यिकी कक्ष :

या कक्षामार्फत कार्यक्रम अंदाजपत्रक, वार्षिक प्रशासन अहवाल, आदिवासी विकास विभागाचे अंदाजपत्रक व वार्षिक प्रशासन अहवाल, महाराष्ट्राची आर्थिक पाहणी दरवर्षी प्रकाशित करणेसाठी माहिती पुरविणे, मान्यताप्राप्त कत्तलखान्यात कत्तल केलेल्या जनावरांचा त्रैमासिक अहवाल, पशुसंवर्धन सांख्यिकी पुस्तिका इ. कार्य केले जाते.

२. एकात्मिक पाहणी योजना :

महाराष्ट्र शासनाच्या पशुसंवर्धन विभागात सन १९७० पासून एकात्मिक पाहणी योजना केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार कार्यान्वित आहे. योजनेचा मुख्य उद्देश राज्यातील एकूण दूध, अंडी, मांस व लोकर या प्रमुख पशुजन्य पदार्थांच्या उत्पादनाची अंदाजित आकडेवारी तयार करणे व पशुपक्षी पालन आणि जोपासना पध्दतीचा अभ्यास करणे. या योजनेचे १९८४ पासून बळकटीकरण करण्यात आले असून ही योजना केंद्र पुरस्कृत योजनांतर्गत योजना म्हणून ५० टक्के केंद्र हिस्सा अनुदानाद्वारे राबविण्यात येते. या योजनेद्वारे विश्वसनीय सांख्यिकी माहिती गोळा करण्याचे काम संपूर्ण राज्यात राबविले जाते. या पाहणीसाठी श्री स्टेज स्ट्रॅटिफाइड रॅण्डम सॅम्पलींग डिझाईन या सांख्यिकीय पद्धतीचा वापर केला जातो. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनेनुसार बृहन्मुंबई वगळून संपूर्ण राज्यातील एकूण गावांच्या १५ टक्के गावांची सर्वेक्षणासाठी निवड केली जाते. सांख्यिकीय माहिती गोळा करण्याचे काम वर्षातील उन्हाळा, पावसाळा व हिवाळा या तीन ऋतू मध्ये केले जाते.

३. पशुगणना :

केंद्र शासनाच्या १०० टक्के केंद्र पुरस्कृत योजनेखाली या कक्षामार्फत दर पाच वर्षांनी पशुगणना करण्यात येते. २० वी पशुगणना २०१९ चा अहवाल (All India Report) डिसेंबर २०१९ मध्ये केंद्र शासनमार्फत करण्यात आलेला आहे. यामध्ये राज्यनिहाय पशुधन व कुक्कुट / कुक्कुटादी आकडेवारीचा समावेश करण्यात आलेला आहे. तसेच गुरे, म्हशी, शेळी, मेंढ्या व डुकरे यांची जिल्हा व गावनिहाय माहिती <https://dahd.nic.in> या वेबसाईटवर उपलब्ध आहे. केंद्र शासनाच्या सूचनेनुसार राज्यात २० वी पशुगणना १ ऑक्टोबर, २०१८ पासून सुरू झाली असून प्रथमच ह्या पशुगणनेची माहिती Tab द्वारे भरण्यात आली आहे. यामध्ये पशुधन व कुक्कुटादी पक्ष्यांच्या जातीनिहाय माहितीचा समावेश असून याव्यतिरिक्त पशुपालन, कुक्कुटपालन व मत्स्यव्यवसायाशी निगडित असणाऱ्या लोकांची सामाजिक व आर्थिक परिस्थिती संदर्भात माहिती संकलित करण्यात आली आहे. २० व्या पशुगणनेचे क्षेत्रिय काम पूर्ण झाले असून माहिती अंतिम करण्याचे काम प्रगती पथावर आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : ९ - इतर अशासकीय संस्थांना मदत

या कार्यक्रमाखाली महाराष्ट्र मेष विकास महामंडळ यांना त्यांच्याकडील मेष पैदास प्रक्षेत्राचे सुधारणा व आधुनिकीकरण करणेसाठी भाग भांडवली अनुदान देण्यात येते.

कार्यक्रम क्रमांक : १० - पशुसंवर्धन सहकारी संस्थांना मदत

राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम पुरस्कृत कुक्कुटपालन सहकारी संस्थांना अर्थसहाय्य
कुक्कुट पालन -

महाराष्ट्र राज्यात सन १९८५-८६ पासून सहकारी तत्वावर राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम -८६ नवी दिल्ली यांचे अर्थसहाय्याने कुक्कुटपालन सहकारी संस्था स्थापन करण्याबाबतची योजना कार्यान्वित झाली. या योजनेंतर्गत सहकारी क्षेत्रात राज्यातील अंडी उत्पादनाचे प्रमाण वाढविणे व शेतीस पूरक व्यवसायास चालना देणे ही प्रमुख धोरणे आहेत. प्रचलित धोरणानुसार फक्त अंडी उत्पादन करणा-या पक्ष्यांच्या सहकारी संस्थांना अर्थसहाय्य उपलब्ध करून दिले जाते. ज्याठिकाणी उत्पादित अंड्यास बाजारपेठ, पिलांचा पुरवठा, पक्षी तंत्रशुद्ध पद्धतीने पाळण्याचे कसब व दरमहा नफा -तोटा पत्रकांवर लक्ष ठेवून निश्चित कार्यक्रम आखून त्याप्रमाणे कुक्कुट पालन सहकारी संस्था चालविण्याची क्षमता आहे. त्या संस्थाबाबत विचार होतो.

सन १९८५-८६ ते १९९६-९७ या काळात एकूण ७३ सहकारी कुक्कुट पालन संस्थांच्या प्रकल्पास शासनाने मंजुरी दिली. त्यापैकी १६ उत्पादनात, २९ बंद व २५ अवसायनात गेलेल्या आहेत. तसेच ३ संस्था कर्ममुक्त झालेल्या आहेत. त्यातील ३० प्रकल्प म्हणजे ३०,००० (अंड्यावरील) पक्ष्यांचे आहेत. ३६ प्रकल्प ६०,००० (अंड्यावरील) पक्ष्यांचे आहेत व ४ प्रकल्प २०,००० (अंड्यावरील) पक्ष्यांचे होते. त्यांच्या अर्थसहाय्याचे प्रमाण पुढीलप्रमाणे आहे.

तक्ता क्र. एक

	भाग भांडवल टक्के	कर्ज टक्के	संस्थेचे भागभांडवल टक्के	एकूण टक्के
अ. जुना आकृतिबंध २३ संस्था (प्रकल्प किंमत रु. ४७.०० व ५०.०० लाख)	१५	८०	५	१००
ब. नवीन आकृतिबंध १३ संस्था (प्रकल्प किंमत रु. ७९.५० लाख)	३५	६०	५	१००
क. नवीन आकृतिबंध २९ संस्था (प्रकल्प किंमत रु. ९०.०० लाख)	४५	५०	५	१००
ड. नवीन आकृतिबंध ५ संस्था (प्रकल्प किंमत रु. ५८ लाखाचे ४ व ६० लाखाचे १)	४५	५०	५	१००

तक्ता क्र. दोन (रुपये लाखात)

संस्था	भागभांडवल	कर्ज	अनुदान	एकूण
७३	२००५.०६	३१८०.१३	१०७.२२	५२९२.४१

कार्यक्रम क्रमांक : ११ - पशुवैद्यकीय संशोधन

पशुरोग अन्वेषण विभाग पुणे येथे कार्यान्वित अखिल भारतीय समन्वित लाळ खुरकूत संशोधन प्रकल्पाची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत :

- (१) लाळ खुरकूत रोगाच्या प्रादुर्भावासंबंधी माहिती संकलित करणे.
- (२) सदर संकलित माहिती रोगनियंत्रण, निवारणाच्या दृष्टीने आधारभूत ठरते व त्यामुळे रोगासंबंधीचे नियोजनात्मक नियंत्रण करणे शक्य होते.
- (३) विविध ठिकाणाच्या लाळ्या-खुरकूत रोग प्रादुर्भावाच्या ठिकाणी भेटी देऊन विषाणूजन्य परिक्षणासाठी उतीनमुने गोळा करणे.
- (४) उतीनमुन्यांचे परिक्षणांती कोणत्या विषाणू प्रकाराने रोग प्रादुर्भाव झाला आहे, यांच्या चाचण्या घेणे.
- (५) रोग प्रादुर्भावांत विषाणू गट ओळखून वेगळा करणे.

या प्रकल्पांतर्गत दोन विभाग आहेत : - (१) संसर्गशास्त्र गट (एपीडेमीयोलॉजीकल युनिट) (२) विषाणूशास्त्र गट (व्हायरॉलॉजीकल युनिट)

१. संसर्गशास्त्र गट : (एपीडेमीयोलॉजीकल युनिट)

लाळ खुरकूत रोगनियंत्रणाचे नियोजनासाठी लागणारी माहिती गोळा करणे, रोगप्रादुर्भावात रोगग्रस्त भागास, गावास, जनावरांचे बाजार इ. ठिकाणी भेटी देणे, माहितीचे संकलन करणे, उतीनमुने गोळा करणे, क्षेत्रिय पशुवैद्यकांना उतीनमुने रोग अन्वेषण विभाग पुणे, येथे पाठविण्यासाठी कुप्या पुरविणे ही कामे करते. या माहितीमुळे व प्रयोगशाळेतील चाचण्यांच्या निष्कर्षानुसार एखाद्या भागात लाळ्या खुरकूत रोगाच्या करावयाच्या लसीकरणणाची माहिती दिली जाते व भविष्यात रोग होऊ नये म्हणून लाळ्या-खुरकूत रोगाच्या कोणत्या प्रकारचे लसीकरण करावे याची माहिती दिली जाते.

२. विषाणूशास्त्र गट : (व्हायरॉलॉजीकल युनिट)

लाळ खुरकूत रोगास कारणीभूत विषाणूंचा अभ्यास व वर्गीकरण करणे, गोळा केलेल्या उती नमुन्यांवर कॉम्पलीमेंट फिक्सेशन टेस्ट किंवा अत्याधुनिक एलायसा टेस्टच्या आधारे प्रक्रिया करून लाळ खुरकूत रोगाच्या विषाणूंचा ए, ओ, सी, एशिया-१ इ. प्रकार शोधून काढणे. कार्यभाराचा तपशील तक्ता १ मध्ये दर्शविला आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : १२ - महिलांचा आर्थिक विकास व सक्षमीकरण

पशुसंवर्धन विभागामार्फत लाभार्थींसाठी वैयक्तिक लाभाच्या योजना राबविण्यात येतात. विशेष घटक योजना, आदिवासी क्षेत्राबाहेरील योजनांतर्गत वैयक्तिक लाभाच्या योजना राबविल्या जातात. महिलाविषयक धोरणानुसार महिलांचा आर्थिक विकास व सक्षमीकरण या योजनेत वरील योजना राबविताना ३० % महिलांचा समावेश करून घेण्यात येतो.

या योजनांमध्ये खालील बाबींचा समावेश होतो.

- (१) संकरित कालवडी/म्हशीच्या सुधारित जातीच्या पारड्यांची जोपासना करण्यासाठी अर्थसहाय्य (२) तलंगा वाटप
- (३) दुभत्या जनावरांच्या गटांचा पुरवठा करणे (४) दुभत्या जनावरांना खाद्य अनुदान
- (५) अनुसूचित जातीच्या कुटुंबांना शेळ्यांचे गट वाटप.

महिला लाभार्थींच्या उपरोक्त पाच बाबीमधील प्रकरणे मंजुरीनंतर व अनुदान उपलब्धतेनुसार विहित कालावधीत दुधाळ जनावरे/शेळ्यांचे गट पुरवठा, तलंगाचे गट वाटप केले जातात. शासनाच्या या धोरणानुसार सन २००२-०३ या आर्थिक वर्षापासून महिलांना केंद्रीभूत मानून नियोजन करण्याचे खात्याने ठरविले आहे. कार्यभाराचा तपशील तक्ता क्र. १ मध्ये दर्शविला आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : १३ - विविध योजना

अ) राष्ट्रीय कृषि विकास योजना :

राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेंतर्गत सन २००८-०९ पासून ते माहे नोव्हेंबर २०२१ पर्यंत पशुसंवर्धन विभागाच्या ६७ प्रकल्प मंजूर झालेले आहेत. त्यातील सध्या १० प्रकल्प सुरु असून ४ प्रकल्प २०२१-२२ या वर्षासाठी नव्याने मंजूर झालेले आहेत. यामध्ये सन २०२१-२२ व २२-२३ साठी शेतकऱ्यांच्या दारात कृत्रिम रेतनाच्या सेवा पुरविणे हि योजना मंजूर झालेली आहे. या नवीन मंजूर झालेल्या शेतकऱ्यांच्या दारात कृत्रिम रेतनाच्या सेवा पुरविणे योजनेंतर्गत ४८४७ सेवादात्यांमार्फत राज्यातील शेतकऱ्यांच्या दारात कृत्रिम रेतनाच्या सेवा पुरविण्यात येणार आहे. तसेच सन २०१७-२०१८ पासून विदर्भ व मराठवाडा विभागात दूध उत्पादन वाढीचा विशेष प्रकल्प सुरु आहे. सन २००८-०९ ते डिसेंबर २०२१ कालावधीत एकूण ६७ योजनांसाठी रु. ८२८.१३९७ कोटी निधी मंजूर झालेला आहे व रु. ५४०.२९ कोटी निधीचा विनियोग करण्यात आलेला आहे.

ब) दुधाळ जनावरांचे गट वाटप :

राज्याच्या दूध उत्पादनामध्ये वाढ करण्याबरोबरच ग्रामीण भागातील शेतकरी व पशुपालकांना अर्थार्जनाचे व स्वयंरोजगाराचे साधन उपलब्ध करून देण्यासाठी लाभार्थींना एकूण ६/४/२ संकरित गाई ६/४/२ दुधाळ म्हशींचे गट वाटप करण्यात येणार आहेत. सर्वसाधारण प्रवर्गातील लाभार्थींना गट किमतीच्या ५० टक्के अनुदान आणि अनुसूचित जाती व जमातींच्या लाभार्थींना प्रकल्प खर्चाच्या ७५ टक्के अनुदान देण्यात येणार आहे. सर्वसाधारण प्रवर्गातील व अनुसूचित जाती व जमातींच्या लाभार्थींना अनुक्रमे १० टक्के व ५ टक्के एवढा निधी स्वतः उभारणे व उर्वरित रक्कम अनुक्रमे ४० टक्के व २० टक्के बँकेकडून कर्जरूपाने उपलब्ध करून घ्यावयाची आहे.

क) अंशतः ठाणबद्ध पद्धतीने शेळी पालनाद्वारे शेतकऱ्यांना पूरक उत्पन्न मिळवून देणे :

अंशतः ठाणबद्ध पद्धतीने शेळी पालनाद्वारे राज्याच्या मांस व मांसजन्य पदार्थांच्या उत्पादनामध्ये वाढ करण्याबरोबरच ग्रामीण भागातील शेतकरी व पशुपालकांना अर्थार्जनाचे व स्वयंरोजगाराचे पूरक साधन उपलब्ध करून देणे हे या योजनेचे उद्दिष्ट आहे. या योजने अंतर्गत १० शेळ्या व १ बोकड यांचे गट वाटप करण्यात येणार आहे. सर्वसाधारण प्रवर्गातील लाभार्थींना गट किमतीच्या ५० टक्के अनुदान आणि अनुसूचित जाती व जमातींच्या लाभार्थींना प्रकल्प खर्चाच्या ७५ टक्के अनुदान देण्यात येणार आहे. सर्वसाधारण प्रवर्गातील व अनुसूचित जाती व जमातींच्या लाभार्थींना अनुक्रमे १०

टक्के व ५ टक्के एवढा निधी स्वतः उभारणे व उर्वरित रक्कम अनुक्रमे ४० टक्के व २० टक्के बँकेकडून कर्जरूपाने उपलब्ध करून घ्यावयाची आहे. या योजने अंतर्गत पश्चिम महाराष्ट्र, खानदेश आणि मराठवाडा विभागातील जिल्ह्यांमध्ये उस्मानाबादी व संगमनेरी या जाती तर कोकण व विदर्भ विभागातील जिल्ह्यांमध्ये स्थानिक हवामानामध्ये तग धरणाऱ्या शेळ्या व बोकड यांचे गट वाटप करण्यात येणार आहे.

ड) कामधेनू दत्तक ग्राम योजना :

राज्यातील गाई व म्हशींचे दूध उत्पादनामध्ये लक्षणीय वाढ व्हावी यासाठी कामधेनू दत्तक ग्राम ही जिल्हास्तरीय योजना राबविण्याचे शासनाने निश्चित केले आहे. सदर योजने अंतर्गत पशुवैद्यकीय संस्थांचे कार्यक्षेत्रातील प्रत्येकी एक गाव दत्तक घेण्यात येणार असून सदर गावामध्ये योजनाबद्धरित्या पशुसंवर्धनविषयक कार्यमोहिमा हाती घेण्यात येणार आहेत. सदर योजने अंतर्गत विभागाचे सर्व कार्य, उदा. जंतनाशके पाजणे, गोचीड-गोमाशा निर्मूलन, वंध्यत्व निवारण, लसीकरण इ. कामे निवडलेल्या दत्तक गावांमध्ये एकत्रितरित्या राबवावयाचे असल्याने त्याचा योग्य तो परिणाम दिसून आल्याशिवाय राहणार नाही असे सदर योजना राबविण्यामागील मुख्य सूत्र आहे. सदर योजना राबविण्याकरिता दिनांकनिहाय कृती आराखडा सर्व संस्थांना देण्यात येणार आहे. योजनेचे दूधवाढीचे उद्दिष्ट लक्षात घेता योजना सुरू करतेवेळी शेतकऱ्यांकडील दुधाळ जनावरनिहाय दूध उत्पादनाची आकडेवारी घेण्यात येऊन योजनेचा सहा महिन्याचा कालावधी संपल्यानंतर पुन्हा दूधवाढीसंबंधी सर्व आकडेवारी घेण्यात येऊन नेमकी फलनिष्पत्ती काय झाली याचा आढावा घेण्यात येतो.

इ) १००० मांसल कुक्कुट पक्षी संगोपनाद्वारे कुक्कुट पालन व्यवसाय सुरू करणे :

राज्यात कुक्कुट मांस उत्पादनास मोठा वाव आहे. १२ व्या पंचवार्षिक योजनेमध्ये १००० मांसल कुक्कुट पक्षी संगोपनाद्वारे कुक्कुट पालन व्यवसाय सुरू करणे ही योजना राबविण्यात येणार आहे. यामध्ये कुक्कुट पालन व्यवसाय करण्यासाठी कुक्कुट पक्षी गृह, उपकरणे व इतर बाबींकरिता खुल्या प्रवर्गातील लाभाध्यांना ५०% अनुदान (रु. १,१२,५००/- मर्यादेत) व अनुसूचित जाती/जमाती प्रवर्गातील लाभाध्यांना ७५% अनुदान (रु. १,६८,७५०/- मर्यादेत) देण्यात येणार आहेत.

फ) महाराष्ट्र राज्य कृषी व्यवसाय ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्प (स्मार्ट)

अल्पभूधारक बाण अल्पभूधारक शेतकरी आणि कृषि उदयोजकावर लक्ष केंद्रीत करणे आणि समावेशक आणि स्पर्धात्मक मूल्य साखळ्यांच्या विकासास पाठिंबा देण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य कृषी व्यवसाय ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्प (स्मार्ट) हा प्रकल्प प्रस्तावित आहे. तांत्रिक सेवा आणि जोखीम व्यवस्थापन क्षमतांमध्ये पूरक गुंतवणूक असलेले उत्पादक आणि उदयोगासाठी नवीन आणि संघटित बाजारपेठांमध्ये प्रवेश वाढवून साध्य केले जाईल. हा प्रकल्प चालू असलेल्या बाजारपेठेस बळकटी देण्यास मदत करेल, उत्पादन, प्रक्रिया आणि मूल्यवर्धित पिकांचे व्यावसायिकरण आणि पशुधन उत्पादनांमध्ये विस्तारित खाजगी क्षेत्राची भूमिका याद्वारे बाजारपेठ प्रवेश वाढविण्यास आणि उदयोजक विकासास समर्थन देईल. कमोडिटी किंमतीतील चढउतार आणि कृषी क्षेत्राच्या संकटाला उत्तर देण्यासाठी राज्याची क्षमता वाढविणे यासह जोखीम कमी करण्याच्या उपाय योजनांना बळकटी देण्यासाठी या प्रकल्पात मदत होईल. बाजारपेठा आणि उत्पादनांच्या ट्रेडविषयी वेळेवर माहिती मिळविणे व उत्पादकांना वित्तपुरवठा व हेरिजिंग साधनांमध्ये प्रवेश वाढविणे. पशुसंवर्धन विभाग खालीलप्रमाणे कार्यक्रम प्रस्तावित आहे.

पशुधन :

१. एफएओला टीए सहाय्य
२. एनआरसी सारख्या संशोधन संस्थांकडून टीए सहाय्य
३. जीएचए वर पशुसंवर्धन कर्मचा-यांना प्रशिक्षण
४. पशुसंवर्धन व पीएमसी च्या कर्मचा-यांना एनआरसी मार्फत प्रशिक्षण
५. अन्वेषण व अन्न सुरक्षा विषयक हस्तक्षेप, सल्लागार सेवा

मूल्य साखळी विकास :

- अ) १. शेळीपालकांकरिता तांत्रिक बाजार भेटी/दौरे
२. शेळी/मेंढी पालन शाळांसाठी टीओटी
३. परसाकडील कुक्कुट पालन शाळांकरिता टीओटी
४. शेळी/मेंढी करिता एफएफएस
५. परसाकडील कुक्कुट पालनाकरिता एफएफएस
६. शेळीपालकांकरिता राज्यांतर्गत प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक दौरे
७. कुक्कुट पालकांकरिता राज्यांतर्गत प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक दौरे
८. शेळीपालकांकरिता राज्याबाहेर प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक दौरे
९. कुक्कुट पालकांकरिता राज्याबाहेर प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक दौरे

ब) व्यावसायिक लक्ष्याकरीता प्रजनन कार्यक्रम

ग) केंद्र पुरस्कृत राष्ट्रीय पशुधन अभियान :

केंद्र शासनाने १२ व्या पंचवार्षिक योजने अंतर्गत विविध केंद्र पुरस्कृत योजना एकत्रित करून राष्ट्रीय पशुधन अभियान या नवीन योजनेस प्रशासकीय मंजूरी प्रदान केलेली आहे.

या अंतर्गत खालीलप्रमाणे ४ उप अभियानांचा समावेश केलेला आहे.

- १) पशुधन विकास अभियान
- २) पूर्वांतर विभागातील वराह विकास उप अभियान
- ३) पशुखाद्य व वैरण विकास उप अभियान
- ४) कौशल्य विकास, तंत्रज्ञान हस्तांतरण विस्तार उप अभियान.

शासनाने या अभियाना अंतर्गत राज्यस्तरीय कार्यकारी समिती व जिल्हा पशुधन अभियान समितीचे गठन केलेले आहे. या अभियानाच्या अनुषंगाने शासनाने दि. २०/१०/२०१४ रोजी शासन निर्णयाद्वारे अभियानाची उद्दिष्टे, कार्यपद्धती व माहे जूलै, २०२१ रोजी मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केलेल्या आहेत.

घ) राष्ट्रीय गोकुळ अभियान :

केंद्र शासनाने नव्याने ही योजना कार्यान्वित केली असून या अंतर्गत देशी जातींच्या जनावरांचे घटते प्रमाण रोखणे, देशी जातींमधील अनुवंशिक सुधारणा करणे व जनावरांची उत्पादकता वाढविणे, तसेच उत्कृष्ट देशी जनावरांची संख्या वाढविणे आणि उत्कृष्ट देशी वळूंचा नैसर्गिक पैदाशीकरिता पुरवठा करणे ही उद्दिष्टे समाविष्ट करण्यात आलेली आहेत. ही योजना महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर यांचेमार्फत राबविण्यात येणार आहे.

च) राष्ट्रीय कृत्रिम रेतन कार्यक्रम :

केंद्र पुरस्कृत राष्ट्रीय कृत्रिम रेतन कार्यक्रम राष्ट्रीय गोकुळ मिशन या योजने अंतर्गत राबविण्यात येत आहे. सदर कार्यक्रमाचा मुख्य उद्देश देशी गायी व देशी म्हशींमध्ये उच्चवंशावळीच्या रेतमात्राद्वारे कृत्रिम रेतन करून पशुधनाची उत्पादकता वाढविणे व पर्यायाने शेतक-यांना आर्थिकदृष्ट्या सक्षम करण्यास हातभार लावणे हा आहे. सदर कार्यक्रम राज्यातील ५०% पेक्षा कमी कृत्रिम रेतन असलेल्या जिल्ह्यांमध्ये पहिल्या टप्प्यात दिनांक

१५.०९.२०१९ ते ३१.०५.२०२० या कालावधीमध्ये, महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर या कार्यालयामार्फत राबविण्यात आला. राज्यामध्ये राष्ट्रीय कृत्रिम रेतन कार्यक्रम तिस-या टप्प्यात दिनांक ०१.०८.२०२१ ते ३१.०५.२०२२ या कालावधीमध्ये राबविण्यात येत आहे.

छ) पशुधन विमा योजना :

पशुधन विमा ही केंद्र पुरस्कृत योजना महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळामार्फत राज्यात २००६-०७ पासून राबविण्यात येत आहे. या योजनेचा प्रमुख उद्देश पशुधारकाकडे उपलब्ध असलेल्या जनावराचा नैसर्गिक आपत्ती, अपघात अथवा रोगामुळे आकस्मिक मृत्यू झाल्यास होणाऱ्या नुकसानापासून संरक्षण देणे हा आहे. सुरुवातीला ही योजना सहा जिल्ह्याकरिता राबविण्यात आली होती आणि सन २०१०-११ मध्ये १८ जिल्ह्यासाठी विस्तारित करण्यात आली. सन २०१४-१५ पासून सदर योजना राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत राज्यातील संपूर्ण जिल्ह्यांमध्ये राबविण्यात येत आहे.

ज) राष्ट्रीय गुरे पैदास प्रकल्प :

सन २०१४-१५ पासून राष्ट्रीय गुरे पैदास व दुग्धविकास कार्यक्रम नव्याने सुरू करणेत आला आहे. सदर योजनेकरिता केंद्र शासनाने महाराष्ट्रासाठी सन २०१४-१५ ते २०१६-१७ अखेर एकूण रु. ५४.३८ कोटी निधी मंजूर केला आहे. राष्ट्रीय गुरे व म्हैस पैदास प्रकल्प हा १०० टक्के केंद्र पुरस्कृत कार्यक्रम असून तो पशू प्रजनन सेवेचे बळकटीकरण व विस्तारीकरण, देशी जातीचे संवर्धन तसेच ग्रामीण युवकासाठी स्वयंरोजगार निर्मितीकरिता महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर यांचेमार्फत राबविण्यात येत आहे.

झ) राष्ट्रीय पशू उत्पादकता अभियान : सन २०१७-१८ पासून सदर अभियानांतर्गत केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार खालीलप्रमाणे प्रमुख प्रकल्प राबविण्याचे निश्चित करण्यात आले.

१. **राष्ट्रीय पशू उत्पादकता अभियान अंतर्गत पशुसंजीवनी** : या योजनेअंतर्गत राज्यातील गायी/म्हशींना टॅगींग करणे तसेच सर्व जनावरांकरिता आरोग्यपत्रिका (नकुल स्वास्थ्य पत्र) पुरविणे तसेच सर्व जनावरांचा डाटा नॅशनल डाटाबेसवर अपलोड करणे प्रस्तावित आहे.
२. **राष्ट्रीय पशू उत्पादकता अभियान अंतर्गत आधुनिक प्रजनन तंत्रज्ञान** : या योजनेचा उद्देश उच्च वंशावळीच्या व रोगमुक्त गायी/म्हशींची उपलब्धता वाढविणे असून यामध्ये इन व्हिट्रो फर्टिलायझेशन/मल्टीपल ओहलेशन इन भ्रूण प्रत्यारोपण या बाबींचा समावेश केलेला आहे.
३. **राष्ट्रीय पशू उत्पादकता अभियान अंतर्गत ई-पशुहाट/नकुल प्रजनन बाजार** : या योजनेचा उद्देश देशातील पशू प्रजनन करणाऱ्या संस्था व पशुपालन करणारे शेतकरी यांच्या मध्ये ई-मार्केट द्वारे जनावरांचे खरेदी विक्रीचे व्यवहारास प्रोत्साहन देणे प्रस्तावित आहे.
४. **राष्ट्रीय पशू उत्पादकता अभियान अंतर्गत देशी जनावरांची राष्ट्रीय जनुकीय केंद्र स्थापन करणे** : या योजनेअंतर्गत देशातील शुद्ध देशी गोवंश/म्हैशवंशाचे जतन व संवर्धन करण्यासाठी राष्ट्रीय पशू जनुकीय केंद्र स्थापन करणे प्रस्तावित आहे.
५. **सर्वसमावेशक अनुवंशिक सुधारणा कार्यक्रम** : राज्यातील गायी म्हशींची उत्पादन क्षमता वाढविण्यासाठी शासनाने सर्वसमावेशक अनुवंशिक सुधारणा कार्यक्रम ही योजना सन २०१३-२०१४ पासून राबविण्यास मंजूरी प्रदान केलेली आहे. नोंदणीकृत गायी म्हशींना अतिउच्च वंशावळीच्या वळूंच्या गोठीत रेतमात्रांद्वारे कृत्रिम रेतन करण्यात येत आहे. अशाप्रकारे या उच्च दर्जाच्या गायी म्हशींपासून उच्च वंशावळीची संकरीत व देशी वासरे निर्माण करून याद्वारे पीढी दरपीढी अनुवंशिक सुधारणा करण्याचे प्रयत्न चालू आहे. आजतागायत माहे ऑक्टोबर, २०२१ अखेर सदर योजनेअंतर्गत नोंदणी केलेल्या गाई/म्हशींपासून कृत्रिम रेतना द्वारे निर्माण झालेल्या ३२५८ मादी वासरांपोटी प्रति वासरू रु. ५०००/- याप्रमाणे एकूण रु. १६२.९० लक्ष निधी प्रोत्सहनपर अनुदान म्हणून योजनेमध्ये सहभागी झालेल्या पशुपालकांना वितरीत करण्यात आलेला आहे.

ट) राष्ट्रीय पशुरोग नियंत्रण कार्यक्रम :-

केंद्र शासनाने सप्टेंबर २०१९ मध्ये राष्ट्रीय पशुरोग नियंत्रण कार्यक्रम ही योजना संपूर्ण देशात मिशन तत्वावर राबविण्याच्या महत्वाकांक्षी योजनेस मंजूरी प्रदान केली असून सदरची योजना वर्ष २०१९-२० पासून पुढील १० वर्षांच्या कालावधीकरिता राबविण्याचे लक्षांकित असून सन २०२४-२५ पर्यंत लाठखुरकृत आणि ब्रुसेल्ला या दोन्ही रोगांच्या प्रादुर्भावावर प्रतिबंधात्मक लसीकरणद्वारे प्रभावी नियंत्रण साध्य करणे आणि सन २०२९-३० पर्यंत या दोन्ही रोगांचे उच्चाटन साध्य करणे असे उद्दिष्ट्य निर्धारित करण्यात आले आहे.

ठ) मुख्यमंत्री पशुस्वास्थ्य योजना :-

राज्यातील पशुधनास कृत्रिम रेतन, औषधोपचार, लसीकरण, शस्त्रक्रिया, वंध्यत्व तपासणी, गर्भधारणा तपासणी इत्यादि प्रकारच्या पशुआरोग्य सेवा पशुवैद्यकीय संस्थामार्फत नियमितपणे पुरविल्या जातात. तथापि पशुधन आजारी पडल्यास सदर पशुधनास नजीकच्या पशुवैद्यकीय दवाखान्यात घेऊन जावे लागते. बहुतांश पशुपालकांना हा आर्थिक भार परवडणारा नसतो, त्यामुळे पशुवैद्यकीय सेवेअभावी पशुधनाचा मृत्यू होवून पशुपालकांचे आर्थिक नुकसान होते. राज्यातील पशुधनाची क्षमता वाढविण्यासाठी त्यांचे आरोग्य उत्तम असणे गरजेचे आहे व त्याकरिता उत्कृष्ट दर्जाच्या पशुवैद्यकीय सेवा उपलब्ध करून देणे गरजेचे आहे. यासाठी राज्यातील दुर्गम, डोंगराळ, आदिवासी बहुल भागामध्ये तसेच ज्या भागामध्ये पशुधनाच्या तुलनेत पशुवैद्यकीय दवाखान्यांची संख्या कमी आहे, तसेच दळणवळणाच्या सोयी अपुऱ्या आहेत अशा तालुक्यांमध्ये पशुरुग्णांना पशुवैद्यकीय सेवा पशुपालकांच्या दारापर्यंत पोचविण्यासाठी "मुख्यमंत्री पशुस्वास्थ्य योजने अंतर्गत" फिरते पशुचिकित्सा पथक स्थापन करण्याचा निर्णय शासनाने घेतलेला आहे. सदर योजने अंतर्गत प्रथम टप्प्यात ८१ वाहने कार्यान्वित करणे प्रस्तावित आहे. सन २०२०-२१ मध्ये प्राप्त आर्थिक तरतुदीच्या अधिन राहून फिरते पशुचिकित्सा पथकांकरिता ७३ वाहनांची खरेदी करण्यात आलेली आहे. योजनेच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी मध्यवर्ती कॉल सेंटरची उभारणी करण्यात येत आहे. नजीकच्या काळात ७३ फिरते पशुचिकित्सा पथक कार्यान्वित होतील.

ड) गोवर्धन गोवंश सेवा केंद्र योजना :

राज्यात गोवंशीय प्राण्यांच्या कत्तलीवर दि.४ मार्च, २०१५ पासून महाराष्ट्र प्राणी रक्षण (सुधारणा) अधिनियम, १९९५ कायदानुसार प्रतिबंध करण्यात आलेला आहे. त्यामुळे शेतकामासाठी, ओझी वाहण्यासाठी व पैदाशीसाठी उपयुक्त नसलेले गोवंशीय बैल व वळू यांच्या कत्तलीवर बंदी घालण्यात आलेली आहे. तसेच गाय, बैल, वळू यांच्या कत्तलीसाठी परराज्यात करावयाची वाहतूक व तदनुषंगिक खरेदी/विक्री करण्यास देखील प्रतिबंध करण्यात आलेला आहे. परिणामी कालांतराने शेती व दुध यासाठी अनुत्पादक असलेल्या गोवंशीय पशुधनाच्या संख्येत वाढ होणार असून या सर्व पशुधनाचा विचार करता राज्यातील गोवंशाचे रक्षण करणे, त्यांचा सांभाळ करणे तसेच गोवंशावर संशोधन करणे यासाठी राज्यात गोवर्धन गोवंश

सेवा केंद्र ही नवीन योजना राज्यातील मुंबई व मुंबई उपनगर हे दोन जिल्हे वगळता उर्वरित ३४ ग्रामीण जिल्ह्यात राबविण्यासाठी शासनाने मान्यता प्रदान केली आहे.

सदर योजने अंतर्गत अनुदान प्राप्त होण्यासाठी राज्यभरातील प्राणी कल्याणाचे कामकाज करणाऱ्या संस्थांकडून शासनाकडे सादर केलेल्या प्रस्तावास अनुसरून शासन निर्णय दि. ३१/०३/२०१८ अन्वये २१ संस्थांची तसेच शासन निर्णय दि. ०४/०५/२०१८ अन्वये १३ संस्थांची अशा एकूण ३४ संस्थांची निवड करण्यात आली. ३४ पैकी दोन संस्थांनी अनुदान स्विकारण्यास नकार दिल्यामुळे ३२ संस्थांना प्रत्यक्ष अनुदान टप्प्याटप्प्याने वितरीत करण्यात येत आहे. सदर योजनेअंतर्गत संस्थांना एका वेळेचे रु. १ कोटी अनुदान ४ टप्प्यांमध्ये वितरीत करण्यास शासन मान्यता प्रदान करण्यात आली आहे. सदर अनुदान मंजूर संस्थांपैकी ३१/०३/२०२० अखेर ३२ संस्थांना अनुदानाचा पहिला हप्ता, ३० संस्थांना अनुदानाचा दुसरा हप्ता, २२ संस्थांना अनुदानाचा तिसरा हप्ता व ५ संस्थांना अनुदानाचा चौथा हप्ता अशाप्रकारे एकूण रु. २१९२.९६८१९ लक्ष इतके अनुदान वितरीत करण्यात आले आहे.

कार्यक्रम क्रमांक : १४ - माहिती तंत्रज्ञान

पशुसंवर्धन विभाग माहिती व तंत्रज्ञान कक्ष (आयटी हब)

शासन निर्णय क्रमांक संकीर्ण-१००९/ प्र.क्र.१/ आयटी सेल, दि. ३०/०९/२००९ अन्वये पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास आणि मत्स्यव्यवसाय विभागांतर्गत ई-गव्हर्नन्स कार्यान्वित करण्याकरिता पशुसंवर्धन आयुक्तालय, पुणे या कार्यालयात स्वतंत्र आय टी हबची (आयटी सेल) स्थापना करण्यात आलेली आहे.

माहिती व तंत्रज्ञान विभागाची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत :

१. पशुसंवर्धन विभागाची संकेतस्थळ आणि ॲडवॉर्ड ॲप विकसित करणे.
२. पशुसंवर्धन विभागाच्या तांत्रिक आणि गैरतांत्रिक मनुष्यबळाचे माहिती तंत्रज्ञान विषयक ज्ञान आणि कौशल्य यामध्ये सुधारणा करणे.
३. तांत्रिक कामकाजाविषयी माहिती पुरविणारी प्रणाली (MIS) विकसित करणे.
४. व्यापक तांत्रिक माहितीचे वेळोवेळी विश्लेषण करण्याच्या अनुषंगाने सर्वसमावेशक अहवाल तयार करणे.
५. ई-प्रशासन/ ई-ऑफिस प्रणाली विकसित करणे.

माहिती व तंत्रज्ञान विभागाची कार्ये :

१. या कक्षाकडून पशुसंवर्धन विभागाचे संकेतस्थळ (ahd.maharashtra.gov.in) आणि महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ (mladb.maharashtra.gov.in) तसेच पशुसंवर्धन विभागाचे पोर्टल (ah.maharashtra.gov.in) यांचे नियमित कामकाज पाहिले जाते.
२. पशुसंवर्धन विभागाच्या संकेतस्थळावर शासननिर्णय, निविदा आणि दरपत्रके याविषयी सूचना, खात्याच्या कर्मचारी आणि अधिकारी यांच्याकरिता तसेच पशुपालकांसाठी इतर उपयुक्त महत्त्वाची माहिती वेळोवेळी अपलोड करण्यात येते, जसे की पशुधनासाठी लसीकरण, रोग प्रादुर्भाव, जनावरांची घ्यावयाची काळजी, चार लागवड इ.
३. इनाफ प्रणाली अंतर्गत पशुधनाची नोंद : राष्ट्रीय दुग्ध विकास मंडळाद्वारे (National Dairy Development Board) Information Network for Animal Productivity & Health-INAPH ही संगणक प्रणाली विकसित करण्यात आलेली आहे. राज्यातील क्षेत्रीय स्तरावरील कार्यालयांची माहिती INAPH प्रणालीवर अद्ययावत करणे, त्यांचे login आयडीज तयार करणे, वेळोवेळी अधिकारी/ कर्मचारी यांची माहिती अद्ययावत करणे, तसेच वेळोवेळी त्यांना येणाऱ्या अडचणी राष्ट्रीय दुग्ध विकास मंडळाच्या मदतीने सोडविण्यास मदत करणे इ. कामकाज या कार्यालयामार्फत करण्यात येते.
४. ई-प्रशासन : पशुसंवर्धन विभागाच्या सर्व योजना, सोयी सुविधांचा लाभ अतिशय कमी वेळेत सर्वसामान्यांपर्यंत पोहोचविण्याच्या अनुषंगाने पशुसंवर्धन विभागामार्फत ई-प्रशासन (ई-गव्हर्नन्स) धोरणांतर्गत २ माहिती व तंत्रज्ञान सल्लागाराच्या सेवा उपलब्ध करून घेण्यात आलेल्या आहेत. या सल्लागारामार्फत पशुसंवर्धन विभागाचे संकेतस्थळ www.ahd.maharashtra.gov.in सुधारित करणे, विभागाच्या अधिकारी/ कर्मचारी यांच्या कामकाजाच्या दैनंदिन नोंदी ठेवण्यासाठी मोबाईल ॲप्लिकेशन तयार करणे, इन्वेंटरी व्यवस्थापन, विभागाच्या अधिकारी/ कर्मचारी यांच्यासाठी दैनंदिनी व्यवस्थापन, MAHAVETNET, GIS MAPPING या बाबींवर काम करण्यात येत आहे.

माहिती व तंत्रज्ञान विभागामार्फत हाती घेण्यात आलेले नवीन उपक्रम :

१. पशुसंवर्धन आयुक्तालय, पुणे-६७ येथे ई-ऑफिस प्रणालीचा अवलंब करणे : शासकीय कामकाजात संगणकाचा अधिकाधिक वापर करून शासकीय कामकाज गतिमान व्हावे, कामकाजात सुसूत्रता यावी, दस्तऐवज सुरक्षित राहावे व माहिती त्वरेने आणि जलद गतीने प्राप्त होउन निर्णय प्रक्रिया सुलभ व्हावी यासाठी शासकीय कामकाजात संगणकाचा प्रभावीपणे वापर करण्यासाठी शासनाने वेळोवेळी सूचित केले आहे. त्यास अनुसरून पशुसंवर्धन आयुक्तालय, पुणे-६७ येथे ई-ऑफिस प्रणालीचा अवलंब करण्याकरिता सर्व अधिकारी/ कर्मचारी यांच्या डिजिटल सिग्नेचर तयार करून घेण्यात आलेल्या आहेत. ई-ऑफिस प्रणालीसाठी NIC या संस्थेकडून पशुसंवर्धन विभागाची प्रणाली विकसित करण्यात आलेली आहे (mahaeoffice.maharashtra.gov.in). या अनुषंगाने सर्व अधिकारी/ कर्मचारी यांचे प्रशिक्षण पूर्ण करण्यात आलेल असून लवकरच पशुसंवर्धन आयुक्तालय, पुणे येथे ई-ऑफिस प्रणालीच्या प्रत्यक्ष वापरास सुरुवात करण्यात येत आहे.

२. पशुसंवर्धन विभागाच्या राज्यस्तरीय नाविन्यपूर्ण योजनेतर्गत लाभार्थी निवडीसाठी Online प्रक्रिया राबविणे : पशुसंवर्धन विभागाच्या राज्यस्तरीय नाविन्यपूर्ण योजनेतर्गत सर्वसाधारण/ अनुसूचित जाती उपयोजना/ आदिवासी क्षेत्र उपयोजना या योजनांतर्गत १००० मांसल कुक्कुट पक्षी संगोपनाद्वारे कुक्कुट पालन व्यवसाय सुरु करणे, शेळी पालनाद्वारे शेतकऱ्यांना पूरक उत्पन्न मिळवून देणे तसेच राज्यात दुध उत्पादनास चालना देण्यासाठी दुधाळ संकरीत गायी/ म्हशींचे गट वाटप करणे या वैयक्तिक लाभाच्या योजनांसाठी लाभार्थी निवड करणेसाठी Online सॉफ्टवेअर (वेबसाईट आणि अँड्रॉईड ॲप) तयार करून घेण्यात आलेले असून यामुळे लाभार्थी निवडीची प्रक्रिया अधिक सुलभ होण्यास मदत होईल.

३. क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांच्या सुलभ वापरासाठी अँड्रॉईड ॲप तयार करणे (AHD-MAHAVETNET) : सद्यस्थितीमध्ये क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांकडून लिखित स्वरूपातील अहवाल वापरण्यात येत आहे. त्यामुळे अधिकाऱ्यांचा बराचसा वेळ या कामामध्ये वाया जाताना निदर्शनास येत आहे. यासाठी क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांच्या सुलभ वापरासाठी खात्यामार्फत अँड्रॉईड ॲप विकसित करण्याचे कामकाज हाती घेण्यात आले आहे. दवाखाना स्तरावर दैनंदिन कामकाजाच्या नोंदी आता अँड्रॉईड ॲप्लिकेशनद्वारे घेण्याची सुविधा पशुवैद्यकांना उपलब्ध करून देण्यात येत आहे. याद्वारे नियमित कालावधीने मासिक प्रगती अहवाल तयार करण्यासाठी आवश्यक डेटा संकलित करण्यासही मदत होईल. महावेटनेटचे सर्वांत महत्वाचे वैशिष्ट्य म्हणजे आपण आपला डेटा योग्यरीत्या प्रविष्ट केल्यास काही क्लिनिकल रजिस्टर आपोआप उत्पन्न होतात.

Performance Budget - 2022-23

Introduction :

Animal Husbandry is an all year round Livelihood Source of occupation for the Livestock owners. But nowadays it is emerged as a full-fledged industry. It helps in upliftment of rural socio-economic status & problems of unemployment. Therefore Animal Husbandry plays a major important public utility role and adds in the National income as the livestock, livestock rearing also & poultry produces, related products and by-products.

In view of Government's commitment to achieve doubling of farmer's income by the year 2022 and also in consideration of the untimely or inadequate rains resulting into drought, economic losses to farmers, there is a need to supplement farmer's income through useful subsidiary occupations. Animal husbandry has proved its utility as the most efficient subsidiary occupation for the farmers. Considering this fact, State Government has taken following major decisions for the welfare of farmers :

1. Implementing complete ban on slaughter of cow progeny.
2. Establishing Govardhan Govansh service centres in the state.
3. Establishing 28 intensive poultry development blocks in 28 talukas on PPP mode and also to establish 1 intensive poultry development block each in 302 talukas in 34 districts on PPP mode.
4. Strengthening of cattle breeding farm, Hetikundi for genetic improvement of Gaulau cows & Nagpuri buffalos
5. Establishing 1 veterinary college each in Jalgaon District and Akola, Akola District.
6. To implement Swayam project to provide self-employment to tribal beneficiaries and as a remedy for curbing malnutrition of tribal children in anganwadis by providing nutritious eggs.
7. Approval and implementation of Raje Yashwantrao Holkar sheep-rearing "Mahamesh" scheme.
8. Approval and implementation of Vidarbha Marathwada special dairy development programme (VMDDP) in 11 districts of Vidarbha Marathwada region.
9. Approval and implementation of pilot project for distribution of 2 cows/buffalos and 20+2 goat unit in Jalna district under Marathwada package with back ended subsidy.
10. In the year 2018, scarcity of rain has resulted into a drought situation in 151 talukas & 268 revenue circles in the state. Distribution of fodder seeds to farmers in these areas through RKVY funds producing fodder and thus combating fodder scarcity; So also sanctioning a policy to cultivate fodder crops on the galpera lands, these measures have been taken by Government.

In Maharashtra, total estimated milk production during the year 2020-21 was 13648 thousand M.T., whereas during the year 2019-20 it was 12024 thousand M.T. It is 13.51 % more as compared to previous year. In cow milk production, the contribution of crossbreed cow's milk was 83.18%, Total estimated meat production during the year 2020-21 was 946 thousand M. T., whereas during the year 2019-20 it was 1140 thousand M.T. It is 16.99 % more as compared to previous year. Gross value from Animal Husbandry sector at current prices is 8112236 lacs for the year 2019-20. Development & animal health coverage are two important major functions of the AHD. To facilitate these major objectives, priority is given to the following programmes by the department. The Performance Budget emphasizes the financial requirements as well as physical targets of technical work have been worked out, for the year 2020-21 (Actual) 2021-22 (Anticipated) and 2022-23 (Target.)

The administrative set up of the Department as well as the setup of Regional level has been elaborated in details in the Chart No.1. Then onwards the Programmewise financial statement of non-plan expenditure as well as the technical performance of each programme is given individually.

Programme No. 1- Direction and Administration

Artificial Insemination is the main objective of the department. The Artificial Insemination Programme enhances the production of crossbreed Cattle and improved Buffaloes. This programme also underlines the guidelines regarding improved animal husbandry practices, encourage mixed livestock farming systems and management practices. All these issues automatically and indirectly help the livestock owners, agricultural labours and rural population allied business personnel's, in upliftment of their economic and social status.

Programme No.1 highlights the following programmes.

- 1) To facilitate Artificial Insemination by expert veterinarians with advance Frozen semen technology to produce crossbreed calves in cow class & improved calves in buffaloes.
- 2) To protect Livestock & Poultry from epidemics, control of epidemics, treatment & provision of veterinary health services.

- 3) Rearing & development of improved breeds of cattle, buffaloes, poultry, sheep, goat & pigs.
- 4) Maintenance of pure deshi breeds of cattle's i.e. Red Kandhari, Dangi, Deoni etc.
- 5) Training of farmers with recent advance knowledge of animal husbandry practices by the technical personnels

The State level administration also includes the budget control and control of Disease Investigation Section, Pune-67 and Institute of Veterinary Biological Products Pune-67 is monitored by Commissionerate of Animal Husbandry, with the help of concerned technical officers. For implementation of Animal husbandry Programme through out the State, it has been divided in seven regions. The Regional Joint Commissioner of Animal Husbandry heads each region. At district level, District Deputy Commissioner of A.H. monitors the State sector activities while the local sector activities are controlled by the District Animal Husbandry Officer, Zilla Parishad. The financial statement of Animal Husbandry Department has been given in table No. I, II & III. The financial requirement of "Direction and Administration" has been given in the table No. I.

Quality Control Laboratory :

The office and the laboratory are located at Aarey Milk Colony Campus, Goregaon, Mumbai-65. This laboratory certifies the livestock & poultry products and by products to be exported. Samples collected are processed in the laboratory; various tests are conducted for the quality of the product and safety for human consumption. The samples are tested and examined for certifying them as free from bacterial, viral, fungal and parasitic infections. So also under or as per the Animal Preservation Act 1971, this laboratory examines and certifies the animals to be slaughtered at Deonar abattoir. The details of work carried out have been given in the table No. II.

Programme No. 2 - Veterinary Services and Animal Health

To increase the economical status of the livestock owner, the health status of their productive animal should be best. For this purpose veterinary dispensaries at different level are established in all district of the State. The important responsibility of these dispensaries is to diagnose the disease condition of the ill animals and to treat it properly, to prevent the animals from contagious diseases by vaccinating them and to produce high yielding progeny by artificial insemination programme. A total of 4847 veterinary dispensaries are existing in the State. The details are as under -

1) District Veterinary Polyclinics	- 33	2) Taluka Veterinary Mini Polyclinics	- 169
3) Veterinary Dispensary Grade I	- 1741	4) Mobile Veterinary Clinics	- 65
5) Veterinary Dispensary Grade II	- 2841		

The financial requirement is given in table No. I.

District Veterinary Polyclinics :

Total 33 District Veterinary Polyclinics are established in 33 districts of the State. In addition to this, 6 Veterinary Polyclinics are run by Maharashtra Animal & Fishery Science University, (at Parbhani, Nagpur, Akola, Shirval, Udgir and Mumbai). As per GR No. PasaPra-2014/Prakra-387/ADF-1, Mantralaya, Mumbai-32 dated 4-1-2018 has been Granted District Veterinary Polyclinic at Palghar District. The facilities available at these District Veterinary Polyclinics are -

- 1) In-patient wards for keeping the sick animals under observation of veterinarian for 24 hrs.
- 2) Major operations with the help of advanced techniques.
- 3) Diagnosis of the complicated cases with the help of latest diagnostic machines like blood analyzer, bio-chemical analyzers, x-ray machine, Sonography machine etc.
- 4) Availing the Artificial Insemination facilities.
- 5) Diagnosis of the epidemic diseases in the district and guide for control measure.
- 6) Testing of blood, urine, faecal samples for diagnosis of infectious diseases.
- 7) Giving guidance to technical officers in District regarding treatment against complicated diseases of animals.

The work-load summary is given in table No. 2

Taluka Veterinary Mini Polyclinics :

The main objective to establish Taluka Veterinary Mini Polyclinics is to render specialized, expertise veterinary services to the Livestock owners. The diagnostic, breeding and treatment facilities which are available at District Veterinary Polyclinics are also available at 169 talukas of the State at Taluka Veterinary Mini Polyclinics. The Taluka Veterinary Mini Polyclinics are also providing guidance to other veterinary institutes in the taluka for treating the sick animals. The work-load summary is given in table No. 2

Veterinary Dispensaries Grade I :

At remaining talukas in the State and at some other places, where the livestock population is more, the veterinary Grade I dispensaries are established. These dispensaries are manned by graduate veterinarians. Services like treatment of sick animals, artificial inseminations and surgical facilities are provided by these dispensaries. Total 1741 Grade I dispensaries are existing in the State.

Mobile Veterinary Clinics :

In hilly areas the livestock is scattered and is in less number. So it is difficult to the livestock owner to bring the animals to veterinary dispensary for treatment. In such remote and hilly areas the veterinary services are provided with the help of 65 mobile veterinary dispensaries in the State. The services provided are in the same line as of veterinary dispensary Grade I.

Veterinary Dispensaries Grade II :

Total 2841 grade II veterinary dispensaries are existing in the State. These dispensaries are manned by Para veterinarians. These Para veterinarians are providing minor services like artificial insemination, vaccinations, etc. to the animal of the livestock owners.

Check Posts :

Total 13 check posts are established in the State. These 13 check post are on the major inter State livestock transport routes. At the check post the health status of the animal is checked. The work-load summary of Grade-I & II dispensaries under Z. P. is given in table No. 2

Institute of Veterinary Biological Products, Pune :

This Institute produces some of the Bacterial & Viral vaccines for protection of livestock and poultry. In addition some antigens, diagnostic reagents etc. are also manufactured. Vaccines are manufactured as per the provision of schedule "F" of Drugs & Cosmetics Act, 1940 at IVBP and are tested for quality standards by control cell of IVBP as per the updated rules of Indian Pharmacopoeia. This institute has a small animal breeding unit e. g. Rabbit, Guinea Pigs, White Albino Mice and Poultry. This unit plays a major important role & is essential for the test & quality control of vaccines produced at IVBP. The work-load summary and the information of the test carried out by Test and Quality control unit has been given in table No. 3.

Disease Investigation Section, Maharashtra State, Aundh, Pune : Aims

- 1) Visits to various places in the States, where outbreaks has occurred. Collection of samples at these places, carry out various tests on these samples and diagnose the disease.
- 2) To convey the disease diagnosed and suggestions of treatment to veterinarians.
- 3) Investigation on new diseases and treatment thereof.
- 4) To carry out testing of tuberculosis, epizootic abortions, Mastitis, Poisoning, parasitic infestations, salmonella in birds to avoid economical losses in animals and birds and to enhance the productivity of animals and advice to control and contain the disease.
- 5) To control the disease so as to maintain the health of animals and birds in the State.
- 6) To develop new techniques for accurate & prompt disease diagnosis.
- 7) To guide veterinarians & farmers, regarding latest techniques in disease diagnosis and prophylaxis through meetings, summits, trainings etc.
- 8) To issue certificates regarding export of animal origin products.
- 9) To forecast the occurrence of certain disease by studying its outbreak in past & climatic condition at that time.

Following State Level Laboratories are working under D.I.S., Pune.

- 1) Bacteriology Laboratory, 2) Mycology Laboratory, 3) Parasitological Laboratory, 4) Toxicology Laboratory,
- 5) Histopathology Laboratory, 6) Virology and Cell Culture Laboratory, 7) Poultry Disease Laboratory,
- 8) Foot & Mouth Disease Laboratory, 9) Surveillance Laboratory, 10) Cattle Disease Laboratory.

Central Govt. has also recognized this institution as referral laboratory for the States in Western part of the country. According to that guidance is given for diseases diagnosis to Goa, M.P., Gujarat and Chhattisgarh State & Dadra Nagar Haveli and Div & Daman UT's.

Regional Disease Diagnostic Labs :

There are seven regional disease diagnostic labs working at following places i.e. Chiplun, Kolhapur, Pune, Nasik, Aurangabad, Akola & Nagpur. By organizing work camps, the regional officers are being guided regarding testing of nationally important diseases, predominant diseases in that area, This work is being taken by these regional labs. At district level, district disease diagnostic labs are working at each veterinary polyclinics. L.D.O. performs the primary tests in these labs. Today 32 district level labs are working in Maharashtra. The work-load summary has been given in table Nos. IV, V, VI.

Programme No. 3 - Cattle and Buffalo Development

As per 20th Livestock Census 2019 there were 62.30 lacs in milk cows and buffaloes in the State. The total estimated milk production during the year 2020-21 was 13648 thousand M.T. (Source- Integrated survey scheme) Estimated in milk Cows & Buffaloes were 61.62 lacs. The cattle improvement programme is implemented in order to improve the milk yield on the basis of following principles.

1. Improving animal health
 2. Sexual health control.
 3. To increase milk production potential, cross breeding programme in cows and upgrading local buffalo,
 4. Training of farmers regarding, cross-breeding & animal husbandry practices.
- The following schemes are implemented for bringing up the desired improvement.

- 1) Cattle breeding farms under State Sector and MLDB Akola.
- 2) District Artificial Insemination Center.
- 3) Purposive grants to Zillah Parishad.
- 4) Special Livestock Production Programme.
- 5) Milk Competition.

The financial requirement is given in table No. I.

District Artificial Insemination Centers (DAIC's)

Artificial Insemination is a major important highlighted programme of the department, for improvement of livestock through cross breeding. Throughout the State there are 34 DAIC's covering and supplying the semen doses, sheaths, guns and liquid nitrogen so as to facilitate the Artificial Insemination work. As per GR No. PasaPra-2014/Prakra-387/ADF-1, Mantralaya, Mumbai-32 dated 4-1-2018 has been Granted District Artificial Insemination Centre at Palghar District.

Maharashtra Livestock Development Board, Nagpur :

As per G.R. No. CDS-10-2001 /(Prakra59)/ADF-4, dated 2.4.2002, Maharashtra Livestock Development Board, Akola have been established. Nowadays headquarter of MLDB has been shifted to Nagpur As per G.R. No.Sankirn2020/ Prakra145/ ADF-4, dated 05.02.2021 and Maharashtra Livestock Development Board, Nagpur is working with 100% Central Government assistance.

The objective of establishment of Maharashtra Livestock Development Board, Nagpur has to work according to the National Project on Cattle and Buffalo Breeding Project with the view to provide essential specialized expertise veterinary services emphatically. It also aims to increase the area of coverage for Artificial Insemination work especially in the laggard areas of the State, where awareness regarding livestock and livestock production (cross breeding programme) is a need of the day. It will give encouragement to increase the milk production and thereby increase the opportunities of generation of employment and self employment. As per the above objectives and aims, it is expected from Maharashtra Livestock Development Board to implement the State Cattle & Buffalo breeding Programme, which is under progress. The book contains the performance for the year 2020-21, as submitted by the Board. The work-load summary has been elaborated in Table Nos. II to X.

Bull Mother Farms and Bull Rearing Centers under MLDB, Akola and Cattle Breeding Farm under State Sector –

1. Kopergaon (Ahmednagar): HF & HF X GIR crossbreed bulls,
2. Tathawade (Pune): Pure Jersey exotic bulls,
3. Jath (Sangli): Gir and Gir bull x jersey
4. Junoni (Solapur): Pure Khillar, pure indigenous bull,
5. Harsul (Aurangabad): Bull Rearing Centre
6. Hingoli: Buffalo Bull Breeding Centre,
7. Pohara (Amravati): Gaolao, Tharparkar bulls,
8. Nagpur: Bull Rearing Centre,
9. Wadsa (Gadchiroli): Sahiwal x Jersey bulls.
10. Hetikundi (Wardha) (State Sector): Pure gaolao & indigenous bull

Major Objectives and Schemes of MLDB, Nagpur :-

1. Implementation of Artificial Insemination Programme and improvisation of livestock breeding programme.
2. To formulate district wise target of Artificial Insemination, follow-up of the Artificial Insemination work, as per the target fixed and it's monitoring.
3. Systematic control on facilities for Artificial Insemination works and maintains the quality of F. S. doses as per standards and norms.
4. Production of proven sire by conducting the progeny testing programme.
5. Implementation of National Project on Cattle and Buffalo Breeding Project Scheme.
6. To produce high pedigree proven bulls by providing basic infrastructure facilities and strengthening.
7. Modernization of Frozen Semen Labs (3) for production, supply and storage of quality F.S. doses.
8. Strengthening of LN2 storage capacity and supply mechanism, purchase of LN2 tanks and mobile tankers.
9. Strengthening of breeding farms for preservation and maintenance of recognized indigenous pure breed, e.g. Cow class - Khillar, Lal Kandhari, Gaulao, Dangi and Deoni Buffalo Class - Pandharpuri, Nagpuri.
10. Monitoring of RKVY Scheme,
11. Monitoring of Centrally Sponsored Livestock Insurance Scheme.

Under Rashtriya Gokul Mission, for preservation and conservation of Pandharpuri buffalo and Gaolao cows Gokul Grams are being strengthened at Bull Mother Farm, Tathawade and Bull Mother Farm, Pohara respectively. ET/IVF labs are being established at Urulikanchan by BAIF, Pune at Wadgaon Rasai by JK trust, Thane and at MAFSU, Nagpur with financial assistance from GOI during the financial year 2018-19. The work is under progress. With Financial assistance from DPC, Pune ET/IVF Lab is being established at Bull Mother Farm, Tathawade. The work is under progress.

For establishment of Sex sorted semen lab at FSL, Aurangabad during the financial year 2019-20, GOI assisted financially with Rs.28.50 Crore (60% Central Share) and Rs.19.00 Crore (40% State Share) by State, accordingly a fund of Rs.47.50 Crore is sanction towards the same. Out of which an amount of Rs.18.63 Crore is released by GOI while an amount of Rs.6.21 Crore is budgeted by the Maharashtra State. Global Expression of Interest was called and agency also finalized for establishment of Sex sorted lab at FSL, Aurangabad. Civil work of the lab will start in short period of time and then production of sex sorted semen doses will also be started. ET/IVF laboratory will be established at Bull mother farm, Tathawade which is under Maharashtra Livestock Development Board. Necessary funds for the same are received from District planning committee, Pune through District Animal Husbandry Deputy Commissioner, Pune. Necessary actions to establish laboratory have been started. Detailed project report to establish frozen semen laboratories at Aurangabad and Nagpur, has been submitted to the government for approval. These laboratories will produce sex-determined semen doses. As soon as government approval is received, letters of intent for establishment of laboratories will call.

Programme No. 4 - Poultry Development

Poultry Population in the Maharashtra State is 742.97 lacs, as per the 20th Livestock Census 2019. This shows a down of 4.49% in poultry population as compared to 19th Livestock Census 2012. There is also a decrease of 13.44% in the number of improved variety birds due to interest of farmers in the poultry farming with modern techniques. As per the survey report of 2020-2021 under the Integrated Survey Scheme, egg production in the State is 612 crores which are 3.96 % lower as compared to egg production 637 crores in 2019-20. Per capita availability of eggs in the State is only 52 eggs per year against the WHO recommendation of 180 eggs, which exhibits a large scope for poultry farming business in the state.

Availability of improved quality of poultry breeds, equipments, medicines, vaccines & financial assistance to poultry farmers through 1000 broiler rearing birds scheme of the State have resulted in growth of poultry sector in the State. Following institutes of State Government are working in order to promote the poultry farming business in state and establishment of schemes like private public partnership regarding 28 & 302 Intensive poultry block.

a) Central Hatcheries :

Central Hatcheries are established at Pune, Aurangabad, Kolhapur and Nagpur in Maharashtra State. Improved Deshi Poultry birds in the form of Hatching Eggs, Day Old Chicks (DOC) & Pullets are provided to the farmers according to their demand. Breeds like Rhode Island Red, Giriraja, Black Australorp, Grampriya and Survarnadhara are reared and produced in these hatcheries for supply to the farmers. In the year 2012-13 these Central Hatcheries were strengthened by installation of automatic feeders and waterers.

b) Intensive Poultry Development Blocks :

There are 16 Intensive Poultry Development Blocks in the state working under Zillah Parishads.

Mumbai Region - Palghar, Chiplun, Pen

Aurangabad Region - Parbhani, Beed (Pali)

Nashik Region - Nashik, Dhule, Kopergaon

Latur Region - Osmanabad, Nanded

Pune Region - Satara, Tasgaon, Solapur

Amravati Region - Amravati, Yeotmal, Akola

Poultry training programmes are organized at these Intensive Poultry Development Blocks to create the awareness regarding poultry farming, technical management & marketing. These Institutes were strengthened in the year 2012-13 and 2013-14 under Rashtriya Krishi Vikas Yojana by installing Automatic feeders and waterers at poultry sheds. Integrated Poultry Development Programme is implemented through funds received from District Planning Committee.

c) Duck Breeding Farm :

Duck Breeding Farm was established at Wadsa, District-Gadchiroli for promotion of Duck rearing. Day Old Chicks and hatching eggs of improved variety of duck (Khaki Camp Bell) are provided at low cost to Adiwasi

beneficiaries in the Vidarbha region. Duck Breeding Farm is strengthened and Duck Hatchery also has been established under Rashtriya Krishi Vikas Yojana.

d) Centrally Sponsored Scheme 'Rural Backyard Poultry Farming' :

Administrative approval from G.O.I. was accorded to this scheme in 2011-12, but no funds were made available during the year. Hence, the scheme was implemented in the State during the year 2012-13. Under this 28 mother units were established at 17 districts in the State. Each mother unit covers 300 BPL beneficiaries. In this scheme, 45 poultry birds of 4 weeks of age are provided in 3 installments i.e. 20 birds, 15 birds and 10 birds. During the year 7959 beneficiaries were benefited. A proposal has been submitted to G.O.I. in the last year, for providing the funds for establishment of 40 mother units under National Livestock Mission. In year 2014-15, one unit per district, 15 mother units were established in 15 districts using 75% central and 25% state share. 393 BPL beneficiaries have been attached with every mother unit. In year 2014-15 in all 5895 beneficiaries are covered.

e) Navinyapurna Yojana-Rearing of 1000 broiler poultry birds through poultry farming :

There is a large scope for production of poultry meat in the state. An administrative approval for the scheme of "Rearing of 1000 broiler birds" has been granted by State Govt. during 2012-13 for implementation of the scheme during 12th five year plan. Under this scheme, 50% subsidy (Rs. 1,12,500) is provided to general category beneficiaries whereas 75% subsidy (Rs. 1,68,750) is provided to the beneficiaries of Scheduled Caste and Scheduled Tribes towards the utilization of providing poultry houses, equipments and other related items necessary for poultry rearing. In year 2020-21 General & SCP total 483 beneficiaries were benefited.

f) District Plan Scheme -Integrated Poultry Development Programme:

This scheme is being implemented through Intensive Poultry Development Blocks in the District through the funds received from District Planning Committee, to encourage backyard poultry farming in rural areas. In this scheme, 100 day old chicks of improved Deshi variety & poultry feed are provided on 50% subsidy Rs.8000/-Total project cost is Rs. 16000/-. Also a unit of 25 pullets and 3 male birds is provided to beneficiaries at 50% subsidy (Rs. 3000/-). Remaining amount for equipment and shed for birds is to be arranged by beneficiaries. The total cost of project is 6000/-.

g) Establishment of 302 Intensive Poultry Development blocks on public private partnership:-

As per Government resolution no.Kukkut-2016/C.R.67/Padum, Mantralaya, Mumbai 32 dated 13/11/2017 issued for establishment of 302 New Intensive Poultry Development blocks all over the state. (Each taluka should have single/one IPDB). Components for this scheme are similar to the components of 28 IPDB scheme. Under this scheme 50% subsidy from State Government will be given to all categories

h) Establishment of New Intensive Poultry Development Blocks on Public Private Partnership -

As per Government Resolution No. Kukkut-2016/ C.R. 117/Padum Mantralaya, Mumbai-32 Dated-29-11-2016 and 27-12-2016 issued for Establishment of New Intensive Poultry Development Blocks in 14 districts (2 per district) (Sindhudurg, Thane, Jalna, Jalgaon, Nandurbar, Buldhana, Washim, Hingoli, Wardha, Chandrapur, Latur, Gondia, Gadchiroli, Bhandara) for the promotion of improved type of birds (Low Input Technology) suitable for backyard Poultry.

Components under this project -

This scheme includes per block 1000 sq. feet construction for 2 birds house, store room, water tank, electricity, containers for food & water, brooder, other appliances & vaccination, 1000 day old mixed micro egg brooding machine, 500 male + female adults birds of above 20 weeks age, 400 eggs to be brood, feed supply for 20 weeks for 1000 day old chickens, egg nest bird feed grinder (Single phase)

Beneficiary share :-

Total cost of project is Rs. 1027500/- for General beneficiary subsidy amount is Rs. 513750/- (50% subsidy) and for SC/ ST Beneficiary subsidy amount is Rs. 770625/- (75% subsidy). Remaining amount 50% or 25% beneficiary share should arrange by beneficiary as own or bank loan.

Poultry training to Beneficiaries:-

5 days training of selected beneficiary will be arranged at I.P.D. Block. Rs. 450/- per day per beneficiary will be expended as per ATMA . (100% subsidy).

i) SWAYAM Project :-

SWAYAM Project is being implemented in 104 ICDS Blocks in 16 Tribal Districts of Maharashtra State. The Project is intended to promote, backyard poultry farming and provide self employment to the Tribal beneficiaries. The eggs are to be supplied to the children in Anganwadis as Nutritious diet. 19,51,560 four weeks old birds are to be supplied to 43,368 tribal beneficiaries, through 104 mother units. The beneficiaries are also

financially assisted @ Rs. 1500/- for Bird Cages. Government has approved Expenditure of Rs. 2255.74 lacs vide Government Resolution dated 29 April 2017. The project is being jointly implemented by Tribal Development Department, Women and Child Development Department, Maharashtra State Rural Livelihood Mission (MSRLM), (UMED) and Animal Husbandry Department. Out of 104, till now 100 mother units have been established. 12,98,490 four week old, low input technology poultry birds have been distributed to 33,410 beneficiaries of tribal community. Basic training of poultry has been imparted to 24,048 beneficiaries.

j) Distribution of 2 cows/ buffalo and 20+2 Goat Unit in Jalna district :

2 cows/ buffalos and 20+2 Goat Unit distribution scheme is being implemented in Jalna, as per GR dated 15-10-2017 also 2 cows/buffalos & 20+2 Goat unit distribution Scheme is being implemented in Jalna district, Back ended 50% Subsidy will be given to all beneficiaries : 1. Unit of 2 cows- Subsidy amount is Rs.56,000/-. 2. Unit of 2 buffalos- Subsidy amount is Rs.66,000/-. 3. Unit of 20+2 Goat unit, Goat Shed (450 Sq.ft) – Subsidy amount is Rs.114700/-. In this scheme 1000 beneficiaries for unit of 2 cows, 1000 beneficiaries for 2 buffalos unit and 1000 beneficiaries for 20+2 Goat Unit will be benefited under this scheme.

k) Distribution of 2 cows/ buffalo and 20+2 Goat Unit in six districts Osmanabad, Yeotmal, Gondia & Satara districts in first stage and Beed and Bhandara district in second stage as per Marathwada package :

2 cows/ buffalo and 20+2 Goat Unit distribution scheme is being implemented in 6 district Osmanabad, Yeotmal, Gondia & Satara districts in first stage and Beed and Bhandara district in 2nd stage, as per GR dated 16/11/2017 for both scheme Back ended 50% subsidy will be given to all beneficiaries : 1. Unit of 2 cows- Subsidy amount is Rs.56000/- 2. Unit of 2 buffalos- Subsidy amount is Rs.66000/- 3. Unit of 20+2 Goat Unit, Goat Shed (450 Sq.ft) – Subsidy amount is Rs.114700/- will be benefited under this scheme.

l) Raje Yashwantrao Holakar (Mahamesh Scheme)

For promotion of Sheep rearing, Government resolution is issued on dated 2-6-2017 for the distribution of sheep, feed and other materials under Raje Yashwantrao Holakar scheme.

The scheme is only for Nomadic Tribes-C (NT-C)

1. Distribution of 20+1 sheep unit with infrastructure -75 % subsidy.
2. Distribution of improved male sheep -75% subsidy.
3. Provision of subsidy for infrastructure for rearing of sheep- 75% subsidy.
4. Provision of subsidy for balanced feed for sheep unit- 75% subsidy.
5. Mini silage baller cum wrapper machine- 50% subsidy.
6. Installation of Animal feed Unit- 50% subsidy.

Programme No. 5 - Sheep and Goat Development

According to 20th livestock census there are 26.80 lacs sheep and 106.05 lacs goat in the State. In the State, there are 4 recognised breeds of goat viz. Osmanabadi, Sangamneri, Berari and Konkan Kanyal and 1 breed of sheep viz. Deccani. For Sheep and Goat Development, Maharashtra Mendhi Va Sheli Vikas Mahamandal is established on 8 August 1978 under Company Act 1956 and actual working from 1-11-1979. The mahamandal renamed as Punyashlok Ahilyadevi Maharashtra Mendhi Va Sheli Vikas Mahamandal from 23-06-2003.

There are 10 sheep & goat farms functioning under mahamandal at Bilakhed, Padegaon, Ambejogai, Mukhed, Mahud, Tirth (B) Tuljapur, Ranjani, Pohara, Bondri, Wool utilization Centre and Head office at Pune-16. Schemes being implemented by Punyashloka Ahilyadevi Sheep and Goat Development Corporation

1. Supply of Improved Rams & Bucks for breed improvement
2. Provide Sheep & Goat Management Training to sheep and goat breeders
3. Implementation of Machine Shearing Programme
4. Purchase of raw wools from the shepherds and Manufacturing of woollen products & their sale
5. Distribution of sheep / goat units under various government sponsored schemes. Supply of bucks for Bakri-Id and Organization of Woolen Expo.
6. Implementation of centrally sponsored scheme Conservation of Madgyal Sheep.
7. Implementation of Shepherd Insurance scheme.
8. Implementation of Raje Yashwantrao Holkar Mahamesh Yojana.
9. Implementation of scheme under RKVY such as strengthening of farms, Ram/Buck Rearing etc.

Programme No. 6 - Fodder And Feed Development

To maintain the immunity, production, reproduction capacity and working capacity of the animals, it is necessary to feed balanced ration to the animals. To enhance the fodder production and increase the availability of nutritive fodder, as per requirement of livestock, increase the areas under fodder crops & fodder production saving in available fodder by using chaff-cutters, additional fodder production during rainy season & preservation of it in the form of silage, use of unconventional fodder (Enrichment of low quality roughages by urea treatment, Hydroponic fodder production, Azolla cultivation & production etc.) these four programmes are implemented by the Fodder Development Desk. In concern with above four programmes, following various Centrally Sponsored & District Plan Fodder Development Schemes is implemented.

A) Centrally Sponsored Schemes (National Live Stock Mission) :

Central Government has change the scheme guidelines and the new scheme sanctioned on the basis of Entrepreneurs Development along with employment generation through Animal Husbandry from the year 2021-22. In the new scheme, Following two schemes are incorporated under sub mission Feed and Fodder Development.

1. To Mitigate the Fodder seed shortage with the availability of quality fodder seed, Rs.250per Kg. subsidy is given for production of foundation seed, Rs.100 per Kg. subsidy is given for production of certified seed.
2. Entrepreneurial activities in feed and Fodder block and TMR.

For availing the benefits of subsidy in the above schemes, application would be submitted online only and subsidy will disbursed in two installments by SIDBI

B) District Plan Scheme : For cultivation of fodder crops in the farmers land & fodder production by the farmers, certified seed of improved fodder crop varieties & saplings of perennial fodder crops required for 0.10 hector to 0.40 hector, limited to Rs. 1500/- per beneficiary are distributed among farmers under the District Plan Fodder Development Scheme.

Feed Analysis Laboratory :

Representative animal feed samples are analysed in this laboratory. Feed samples from cattle breeding farms, hatcheries and Intensive poultry development block is analysed for the proximate principles. The financial requirement & work carried out in the Laboratory has been shown in table No. II.

Programme No. 7 - Extension and Training

A developing science regarding animal husbandry plays an important role in providing livelihood and income source to the rural people through encouraging livestock and poultry keeping practices. In view of propaganda and publicity of animal husbandry practices, the extension and training of farmers and technical personnel's is being conducted by the department.

Under exhibition and propaganda activity, many programmes such as, In-service training course, Artificial Insemination Training, Poultry training, Farmer's training regarding livestock and livestock keeping practices, are undertaken. Maharashtra Animal and fisheries Science University is also supporting various extension education programmes. Cattle show, work campaigns, rallies, practical training for livestock owners are organized at district level. The programme of exhibition and propaganda is effectively implemented by giving wide publicity and hasten transfer of technology regarding Animal Husbandry trends, practices and opportunities through broadcasting and telecasting media. To implement the programme effectively the scheme of exhibition and propaganda is merged in DPC schemes and the programme is conducted through district officers and local authorities from the year 2010. In 2018-19, one National level animal exhibition was organized by the department at Jalna. In the concern exhibition there were 1026 different breeds of all types of livestock was participated and approximately two lacks farmers, livestock owners and visitors visited the exhibition. "Pashudhan Aishwarya" along with other extension material is published by the department to impart the knowledge, technical updations, success stories and latest events to the farmers and officers of the department.

State Level Training Centre, Gokhalenagar, Pune -16

Institute for In-service Diploma Course is renamed as State Level Training Centre, after reorganization of AH Department in the year 2004. The institute is located in the premises of AH Department at Gokhalenagar, Pune -16. Five days In-service refreshers' course were organised for technical and non-technical employees of the department from the year 2007-2008. As per new training policy of the State five types of training programme are proposed at the institute of various durations. They are as follows :-

1. Foundation course for newly recruited employees.
2. In-service refreshers' course for In-service employees.
3. Training after promotion for In-service employees.
4. Training after transfer for In-service employees.
5. Orientation training programme for In-service employees.

During the training programme field visits to various important and renowned institutes are arranged as per training needs. Excellent residential and boarding facility as well as library facility is available for trainees. Relevant latest knowledge and information is given to the trainees. Out of total lectures 40% lectures are delivered by experts and experienced guest lecturers. After the training programme the employees can use latest knowledge in their day to day working there by benefitting livestock owners and farmers at large of the State. At present foundation courses for newly reemited technical officers is being arranged at the institutions.

Maharashtra Animal and Fishery Science University, Nagpur :

The Govt. of Maharashtra has taken the decision to establish Maharashtra Animal & Fisheries Science University. As per the proposal No. 7, in the assembly, the house has sanctioned and permitted to establish the Veterinary University at Nagpur from 1st April, 2000. The official inaugural function of the Veterinary University was commenced on 3/12/2000. The university has been carved one Post out four agriculture universities in the state by transferring five veterinary colleges graduate institute of veterinary sciences and one dairy Technology college. In view of developing human resources in the field of fishery sciences, two fishery colleges and one additional dairy technology colleges were established. Now the university has five veterinary colleges at Nagpur, Mumbai, Parbhani, Shirval (Satara), Udgir (Latur) and one post graduate institute of veterinary and animal science at Akola, besides two dairy technology colleges at Warud (Pusad) and Udgir (Latur), two fishery colleges at Udgir and Nagpur.

Maharashtra State Veterinary Council

The Indian Veterinary Council Act, 1984 has been implemented in the State since 1st August, 1997. As per GR No.MSIDC-1099/21337/CR-74/99/ADF-3 dated 31/3/2001 the Maharashtra State Veterinary Council has been established at Nagpur. The council is to undertake the registration of the Graduate Veterinarians in the State. As per the laws and by-laws of Indian veterinary council MSVC will keep control on the educational aspects of Veterinary Colleges in the State & implementation of rules & regulations in the State. Table No. I to IV indicates the financial requirements & No. of persons trained under various training programmes. The council have their own website (Website: www.msvc.maharashtra.gov.in). The council, Nagpur have started online registration and renewal of the registration with the help of council's website.

Programme No. 8 - Administration, Investigation and Statistics

To plan the various development schemes which are to be implemented and monitored by the office of the Commissionerate of animal husbandry, statistical information regarding available resources and present status of production potential is necessary. It is also essential to assess the actual progress about the work done by the various development schemes implemented. This assessment provides a base line for planning. The Statistical section comprise of three units -

- 1) Statistical Unit, 2) Integrated Survey Scheme, 3) Livestock Census Unit.

1) Statistical Unit :

This unit undertakes the work of consolidation of performance budget, Annual Administration Report, To provide information for Annual Administration Report of Performance Budget of Tribal Development Department and Economic Survey of Maharashtra Preparation of Animal Husbandry Statistical booklet, quarterly report on animals slaughtered, etc.

2) Integrated Survey Scheme :

The Department of Animal Husbandry Maharashtra State is implementing the integrated sample survey scheme from the year 1970 on the guidelines given by the Government of India. The main objects of the scheme

is to estimate the production of major livestock products viz. Milk, Eggs, Wool and Meat and to study the livestock and Poultry Keeping practices. The scheme was strengthened as a centrally sponsored plan scheme on 50 % central share from 1984. The work of collection of relevant statistical information was conducted throughout the State. The stratified multistage random sampling design is adopted for survey work.

As per the guidelines of Government of India, 15% of the villages will be selected for survey work in the State excluding Brihan Mumbai. The survey work is conducted during the three season's viz. summer, rainy and winter of the year.

3) Livestock Census Unit :

Under 100% Central Govt. assistance, this unit executes and consolidates Livestock Census at every five years interval. Central government has published All India report of 20th Livestock census in December 2019. It includes state-wise data of livestock and poultry/other poultry birds. District-wise and village-wise information of livestock animals, buffalos, goat, sheep & pigs is available at <https://dahd.nic.in>. As per instructions of Govt. of India, 20th Livestock census was started on 1st October 2018 in the State. For the first time, livestock data is being collected through tablet pcs. Detailed information of all recognised breeds of livestock & poultry is collected. Apart from it, information of socio-economic conditions of the owners of livestock & poultry and people engaged in fisheries related activities is also collected. Field work of 20th Livestock Census is completed and data finalisation in process.

Programme No. 9 - Investment in Public Sector and Other Undertaking

Grant-in-aid is given to the Sheep & Goat Development Board (Mendhi-va-Sheli Vikas Mahamandal) by the Govt. The objective is to meet the recurring expenditure of sheep breeding farms working under corporation. Information of financial requirement is furnished in table No. I.

Programme No. 10 - National Co-operative Development Corporation

Monetary assistance to national co-operative development corporation sponsored institutions

Poultry Farming-

Scheme to establish poultry Co-operative institutions with help of monetary assistance of national co-operative development cooperation on co-operative basis was started in Maharashtra State from 1985-86. The major objective of this scheme is to increase egg production in co-operative sector & to facilitate supplementary income in agriculture. As per the extant policies, financial assistance is provided only to co-operative institutions involved in egg production. Institutions are selected according to availability of markets for eggs, supply of chickens, ability to indulge in systematic poultry farming and run the institution by the program finalised by monthly reconciliation of profit and loss statements. In the period of 1985-86 to 1996-97, government has sanctioned total 76 co-operative poultry institutions. Out of these, 16 are engaged in production, 29 are closed and 25 are in liquidation. 3 institutions are debt-free. 3 projects therein are of 30,000 on-egg birds, 36 projects are of 60,000 on-egg birds and 4 projects are of 20,000 birds.

The details of financial assistance to these institutions are as follows

Table No. 1

		Share Capital %	Loan %	Institutional Share Capital %	Total %
A.	Old Composition 23 Institute (Project Cost Rs. 47.00 & 50.00 Lakh)	15	80	5	100
B.	New Composition 13 Institute (Project Cost Rs. 79.50 Lakh)	35	60	5	100
C.	New Composition 29 Institute (Project Cost Rs. 90.00 Lakh)	45	50	5	100
D.	New Composition 5 Institute (4 Project of Cost Rs. 58.00 Lakh & 1 Project of Cost Rs. 60.00 Lakh)	45	50	5	100

Table No. 2

(Rs. In Lakh)

Institutions	Share Capital	Loan	Grant	Total
73	2005.06	3180.13	107.22	5292.41

Programme No. 11 - Veterinary Research

All India Co-ordinated Research project for epidemiological study of foot and mouth disease is established at Disease investigation section, Pune -67.

The objectives of this project are as follows :-

- 1) Collection of epidemiological information / data.
- 2) Epidemiological data provides a base line for planning of strategy of control of FMD outbreaks.
- 3) F.M.D. virus is typed in the laboratory.
- 4) Identified typed virus in a particular outbreak or area, the vaccination strategy is decided / advocated to have desired immunity against the disease.
- 5) To attend the outbreaks and sample collection from various institutes, sample are received & being processed in the laboratory for typing of F.M.D. virus.

There are two units under this project (1) Epidemiological unit (2) Virology unit.

1) Epidemiological Unit :

This unit is headed by the Deputy Commissioner of Animal Husbandry. This unit attends the outbreak & epidemiological survey is done for collection of epidemiological data and material / tissues from affected animal from foot & mouth disease. Epidemiological data collection is important factor in view of advocating the vaccination programme. It is based upon the basic reasons of occurrence of the disease, animal rearing practices, geographical distribution, seasonal occurrence, repeated incidences of outbreak and cattle movements, etc.

2) Virology Unit :

Samples / tissues / material collected and or received are processed in this unit for typing of affecting F.M.D. causing virus. This is typed by conducting the complement fixation test or by the advance technology like ELISA. The virus is typed as A. O. C. Asia - 1 etc. as per the characteristic features of virus. The work done under this project is given in Table No I.

Programme No. 12 - Economic Development and Compatibility of Women

Schemes of Department of Animal Husbandry for economic development of women -

Individual benefit schemes are undertaken by the Dept. of Animal Husbandry. Special component scheme, tribal sub plan and schemes other than tribal area, such schemes are being implemented for individual benefit schemes. From all these schemes, according to the policy of the Govt. of Maharashtra, 30% women will be benefited. The above schemes includes the following issues -

- 1) Crossbreed heifers / improved buffalo heifers - financial aids for maintenance.
- 2) Supply of milch animals units
- 3) Feed subsidy for the milch animals
- 4) Supply of pullets
- 5) Supply of goat units to the scheduled cast women
- 6) Special Livestock production programme - financial aids for feed

After sanction of any one of the above issues (whichever is applicable) to an individual woman, according to the availability of subsidy, the feed will be supplied OR after receipt of an application, sanction of loan from the bank, as per the availability of subsidy, within the stipulated period milch animals or goat units will be supplied. According to the above policy of the Govt. of Maharashtra, from the financial year 2002-03, Govt. has planned to execute the scheme. Workload summary is given in the statement No. I.

Programme No. 13 - Various Schemes

a) Rashtriya Krishi Vikas Yojana :-

From the year 2008-2009 to November 2021 total 67 projects/schemes has been sanctioned under Rashtriya Krishi Vikas Yojana. Put of these 10 projects are ongoing and 4 are newly sanctioned in the year 2021-22 which includes Door step AI Delivery System project.Under this new AI delivery project total 4847 sevadattas will provide door step AI delivery service to farmers. Dairy Development Project in Vidarbha & Marathwada Regions is also ongoing from year 2017-18. Total Rs.828.1397 Cr has been sanctioned under RKVY from 2008-09 to December 2021 and Rs.540.29 has been utilized.

b) Supply of Milch Animals Unit :

The scheme is implemented with the aim to increase the milk production of the State as well as providing self-employment & source of income to rural farmers and livestock owners. Under this beneficiaries will be supplied with a unit of 6/4/2 crossbreed milch cows 6/4/2 milch buffalo. Beneficiaries from general category will get 50% subsidy of the unit cost whereas beneficiaries belonging to schedule cast and schedule tribe category will get 75% subsidy of the project cost. Beneficiaries from general category and SC / ST category will have to contribute 10% and 5% respectively from their own resources. Remaining 40% & 20% cost respectively will be made available through bank loan.

c) Semi Stall fed Goat Rearing for Supplementary Source of Income :

The scheme of “Stall Fed Goat Rearing” with the aim to increase meat production and meat byproducts & to provide self-employment & source of income to rural farmers and livestock owners. Under this scheme beneficiaries will be supplied with a unit of 10 Goats & 1 Buck. Beneficiaries from general category will get 50% subsidy of the unit cost whereas beneficiaries belonging to schedule cast and schedule tribe category will get 75% subsidy of the project cost. Beneficiaries from general category and SC / ST category will have to contribute 10% and 5% respectively from their own resources. Remaining 40% & 20% cost respectively will be made available through bank loan. In this scheme Osmanabadi and Sangamneri breeds of goat will be supplied to the districts from western Maharashtra, Marathwada & Khandesh. The breeds which can sustain in the local climatic condition will be supplied to the districts from Konkan and Vidarbha.

d) Kamdhenu Dattak Gram Yojana :

Government has decided to implement Kamdhenu Dattak Gram Yojana to increase the milk production of cows and buffaloes in the State to substantial level. One village from jurisdiction of each veterinary institute will be selected. In the selected village work campaign will be arranged in planned manner. In the work campaign animal husbandry related all type of works e.g. De-worming, Ectoparasite eradication, fertility Treatment, Vaccination etc. will have to be undertaken altogether so that positive effect will be definitely seen & this is the main objective of this scheme. Date wise action plan will be given to all the institutes to implement this scheme. Taking into consideration the objective of this scheme to increase the milk production, data regarding no. of milch animals & their milk production will be collected prior to implementation of the scheme. After six months again data regarding milk production will be collected & fruitfulness of the scheme will be evaluated.

e) Poultry Farming on contract basis in the State :

There is a large scope for the production of poultry meat in the State. To start the poultry farming “a scheme of rearing of 1000 broiler birds” is to be implemented during 12th five year plan. Under this scheme beneficiaries from general category will get 50% subsidy (maximum upto Rs. 112500/-) whereas beneficiaries from SC/ST category will get 75% subsidy (maximum upto 168750/-) which will be utilized for providing poultry houses/cages, equipments and other related items necessary for poultry farming.

f) State of Maharashtra’s Agribusiness Rural Transformation Project

The government of Maharashtra proposes to undertake the project titled “State of Maharashtra’s Agribusiness Rural transformation Project (SMART)” to support development of inclusive and competitive value chains focusing on small and marginal farmers and agri-entrepreneurs. This would be achieved by expanding access to new and organized markets for producers and enterprises with complimentary investments in technical services and risk management capabilities. The project would support in strengthening the continuing market-driven transition, with an expanded private sector role in the production processing, and value addition, commercialization of crops, and livestock products thereby expanding the market access and supporting enterprise growth. The project would also extend support for strengthening risk mitigation measures including building capacity of the state to respond to commodity-price fluctuations and agriculture sector crises; developing access to timely information on markets and production trends and enhancing access of producers to financing and hedging instruments.

Animal Husbandry department is proposed following programme-

1) Livestock -

1. TA support to FAO
2. TA support through various research institutes like NRC etc.
3. Training of AHD staff on GAH
4. Training of butchers, AHD and PMC staff by NRC
5. Traceability of Food safety interventions activities based on FAO recommendations, Short consultancy

2) The Value Chain Development -

- A) 1. Tech market meet for Goat farmers 2. ToT for sheep and goat husbandry schools
 3. ToT for backyard poultry practices school 4. FFS for sheep and goat
 5. FFS for Backyard Poultry 6. Training cum exposure visits within state for goat farmers
 7. Training cum exposure visits within state for poultry farmers
 8. Training cum exposure visits outside state for goat farmers & Poultry farmers
- B) Commodity based breeding programme

g) National Livestock Mission :

Government of India established this mission which includes various schemes for implementation during 12th Five Year Plan. This Mission includes following sub-missions :-

- 1) Sub-mission on Livestock Development 2) Sub-mission on Pig Development in North-East Region
 3) Sub-mission on Feed and Fodder Development
 4) Sub-mission on Skill Development, Technology Transfer and Extension.

State Government had formulated State Level Executive Committee and District Livestock Mission Committee for scrutiny and recommendation to Government of India for sanctions and issued the resolution which includes objectives of the schemes, July,2021 implementing procedure and guidelines.

h) Rashtriya Gokul Mission :

Government of India established this new scheme which includes the objectives as below :-

- 1) To undertake Breed Improvement Programme for Indigenous Cattle Breeds so as to improve the genetic makeup and increase the Stock.
 2) To enhance Milk Production and productivity of Indigenous Bovines.
 3) To upgrade Non-Descript Cattle using Elite Indigenous breeds.
 4) To distribute disease-free high genetic merit Bulls of Indigenous breeds for Natural Service.

The Mission will be implemented through Maharashtra Livestock Development Board, Nagpur in the State

i) National Artificial Insemination Programme:

National Artificial Insemination Programme is sub scheme of Rashtriya Gokul Mission. The main objective of the scheme is to provide the Artificial Insemination Services with semen of high pedigreed Cow and Buffalo breeds at farmer, doorstep which eventually enhance the productivity of animals as well as the economic status of the farmer also. The programme is being implemented by Maharashtra Livestock Development Board, Nagpur in the districts having less than 50% AI coverage. The period of 1st phase of the scheme was 15.09.2019 to 31.05.2020. Further, 2nd phase was implemented during the period 01.08.2020 to 31.07.2021 while 3rd phase is currently implemented in the State for the period 01.08.2021 to 31.05.2022.

j) Livestock Insurance Scheme :

Livestock Insurance is a centrally sponsored scheme implemented by Maharashtra Livestock Development Board since 2006-07. The main objective of the scheme is to provide protection to the cattle holders against any eventual losses due to death animal because of natural calamity, accident or disease. Initially the scheme was implemented in six districts and was extended 18 districts in 2011. From the year 2014-15 this scheme has been implemented under National Livestock Mission in all the districts of Maharashtra State.

k) National Programme for Bovine Breeding :

In the Year 2014-15 this programme is started under National Programme for Bovine Breeding and Dairy Development (NPBBDD). National Programme for Bovine Breeding is a 100 % Centrally Sponsored program Implemented by Maharashtra Livestock Development Board, Nagpur for strengthening and expansion of animal breeding services & preservation of indigenous breed and generation of self-employment for rural youth.

l) National Mission on Bovine Productivity (NMBP) :

Under this programme the following component has been implemented as per the Central Government guideline from the Year 2017-18.

1. **Pashu Sanjivani:** An Animal Wellness Programme encompassing provision of Animal Health cards (Nakul Swasthya Patra) along with UID identification and uploading data on National Data Base.
 2. **Advanced breeding Technology:** Including Assisted Reproductive Technique- IVF/MOET and sex sorted semen technique to improve availability of disease free high genetic merit female bovines.
 3. **“E-PashudhanHaat”-Nakul Prajnan Bajar:** An e-market portal for bovine germplasm for connecting breeders and farmers.
 4. **National Bovine Genomic Centre for Indigenous Breeds (NBGC-IB) :** Establishment of National Centre for Bovine Breeding particularly for preservation of National Indigenous Breeds.

5. Genetic Improvement Scheme- This scheme is started in year 2013-14 for the purpose to increase the milk productivity of cow and buffalo and to preserve / conserve local breed in Maharashtra state . Up to October 2021 incentives of total Rs.162.90 lacks given to livestock farmers/livestock owners against 3258 female calves born. (Rs.5000/- per Calf)

m) National Animal Disease Control Programme:- Government of India has launched “National Animal Disease Control Programme” ambitious scheme in September 2019 which aims at controlling Diseases viz. FMD and Brucellosis through preventive vaccination in first 5 years i.e. 2024-25 and complete eradication in the successive 5 years till 2030.

n) Mukhyamantri Pashu Swasthya Yojana:-

Government dispensaries are providing animal health care services like treatment, vaccination, operations, pregnancy diagnosis and infertility. In remote hilly areas where the availability of dispensaries are less, animal owner need to arrange transport facility to take sick animal to the nearest veterinary dispensary which causes additional financial burden. To provide doorstep veterinary services in such areas mobile veterinary clinics are being set up. In 1st phase 73 mobile veterinary clinics will be operational shortly this vehicles will be controlled by central call centre that is being set up at Commissionerate of Animal Husbandry, Aundh, Pune.

o) Govardhan Govansh Seva Kendra scheme:-

Ban on slaughter of bovine animals was enacted w.e.f 04.03.2015 vide Maharashtra animal protection (amendment) act, 1995. Therefore slaughter of bovine bulls which are not useful for farming, draught or breeding is prohibited. Transport, purchase and sale of these animals for slaughter to other states have been banned too. As a result, there will be increase in number of bovine livestock not fit for milk production or farming. Govardhan Gonvansh Seva Kendra scheme is approved by the Government (in all 34 districts except Mumbai city & Mumbai suburban districts) to protect & accommodate unproductive bovine livestock, care and research on bovine livestock population. Under this scheme, proposals from organizations working for animal welfare in the state were received. 21 organizations were selected vide Government resolution dated 31.03.2018 and another 13 organizations were selected vide Government resolution dated 04.05.2018. Out of these, two organizations refused to accept grants (subsidy), remaining 32 organizations are being provided the grants. Under this scheme, government has sanctioned one-time assistance of Rs.1 crore to goshalas in 4 installments. By the end of 31.03.2020, 1st installment of grant to 32 goshalas, 2nd installment of grant to 30 goshalas, 3rd installment of grant to 22 goshalas and 4th installment of grant to 5 goshalas, totaling Rs.2192.96819 lakhs was distributed.

Programme No. 14 - Information Technology Vision

For implementation of e-governance under Department of Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries, an independent Information Technology Centre (IT Hub) has been set up in the office of the Commissionerate of Animal Husbandry, Pune vide Govt. Resolution No. Sankirna-1009 / Q. No.1 / IT Cell, dt.30.09.2009.

The main objectives of IT Hub are as follows:-

1. Development of Animal Husbandry related websites and android Applications.
2. Updating Information Technology related knowledge and skills of technical and non-technical manpower of Animal Husbandry Department.
3. To Develop a system for providing technical information (MIS).
4. To prepare comprehensive report for analysis of technical information received from filed officers from time to time.
5. To develop e-governance / e-office system.

Functions of Information Technology Centre (IT Hub)

1. All the activities related to smooth functioning of the website of Animal Husbandry Department (ahd.maharashtra.gov.in) and Maharashtra Livestock Development Board (mldb.maharashtra.gov.in) as well as the portal of Animal Husbandry Department (ah.maharashtra.gov.in) is regularly carried out by this section.

2. Information on Government resolutions, ongoing Tenders and Quotations is uploaded on the website of the Department of Animal Husbandry from time to time. All useful information viz. Seniority list, Notifications about promotions / Examinations etc. for the staff and officers of the department is regularly updated on the website. Also, useful information for livestock owners viz. Vaccination schedule, disease outbreaks, care & management of animals etc. is displayed on website.

3. INAPH system- NDDDB has developed an Information Network for Animal Productivity & Health (INAPH), a desktop / Notebook / Android based IT application that facilitates the capturing of real time reliable data on Breeding, Nutrition and Health services delivered at farmer's doorstep. It provides a tool for farmers, field functionaries, Unions, Federations and NDDDB to assess and monitor the progress of the project. IT Hub works as an administrative centre to update the information of the officers / staff from time to time, to provide training to the field officers as and when required as well as to help them to solve the problems encountered on INAPH system with the guidance of National Dairy Development Board.

4. E-Governance: In order to extend the benefits of all the schemes and facilities of the Animal Husbandry Department to the general public in a very short period of time, the Department of Animal Husbandry has availed the services of 2 Information Technology consultants under the e-Governance (e-Governance) Policy. With the help of these consultants the works of improvement of department website, developing new software like diary management, inventory management, MAHAVETNET have been initiated by the IT Hub.

New initiatives undertaken by IT Hub:

1. Implementation of e-office system at Commissionerate of Animal Husbandry, Pune-67:

Government has been putting great emphasis on improving productivity and increased transparency in the decision making in Governance in the country. The vision of e-Office is to achieve a simplified, responsive, effective and transparent working of all Government Offices. It helps to enhance transparency, increase accountability, assure data security and data integrity. With this aim, implementation of e-office system is initiated at office of Commissionerate of Animal Husbandry, Pune 67. NIC has developed the system of e-office for department of Animal Husbandry on the portal mahaeoffice.maharashtra.gov.in. All the pre-requisites for e-office implementation have been completed viz. preparation of digital signatures for all staff, creating government email ids and trainings. Soon, this system will be fully functional in this office.

2. Implementation of online process for selection of beneficiaries under Animal Husbandry Schemes:

Under the individual benefit schemes of State Level Innovative Projects and District level schemes of Animal Husbandry, online software (website and Android app) has been developed to facilitate the selection process of beneficiaries. This will help the beneficiary selection process to be simpler and transparent.

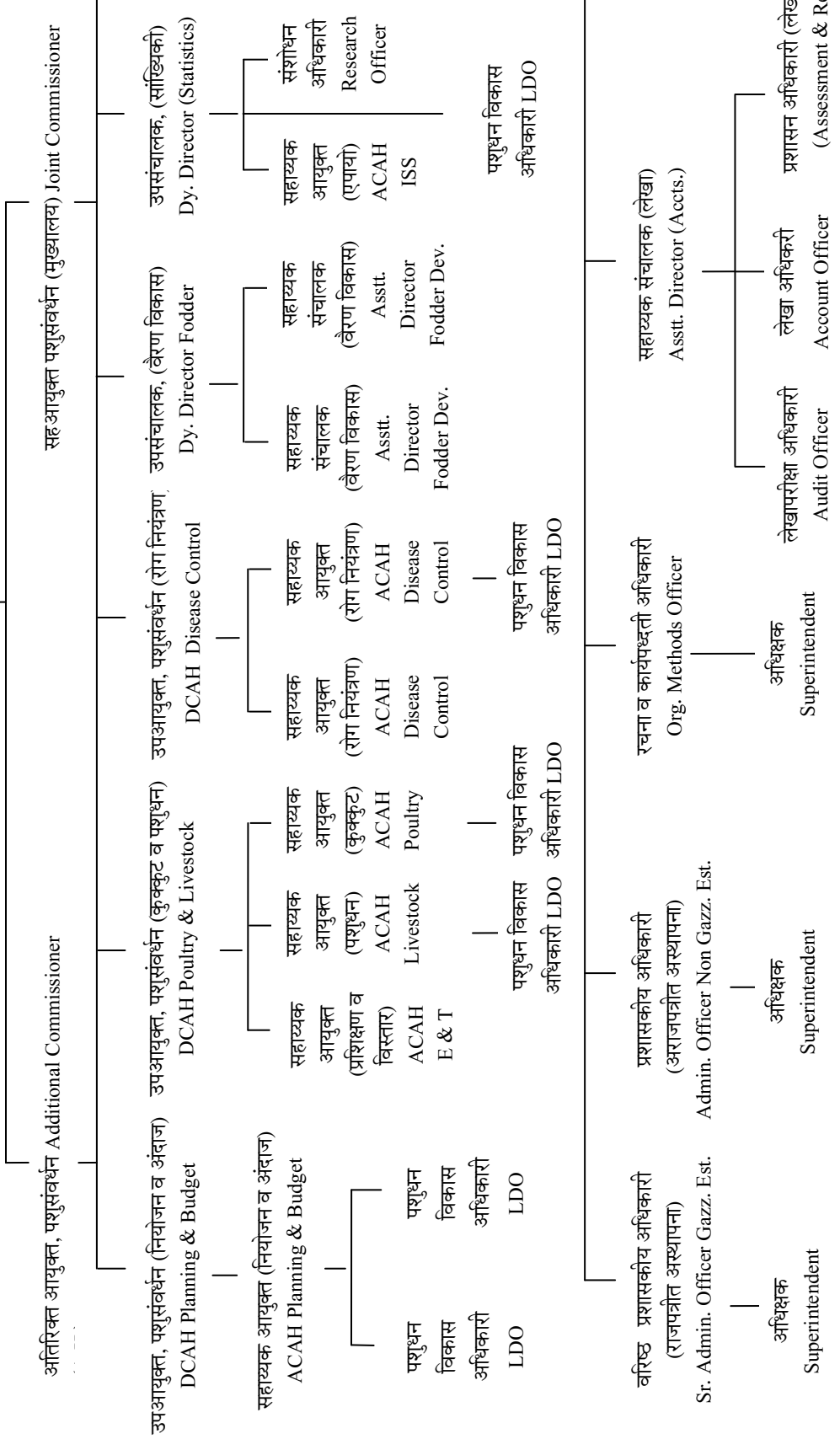
3. Creating Android Application for Field Officers (AHD-MAHAVETNET): At present written reports are being used by the field officers for day to day reporting of their technical work. Therefore, most of the time of the officers is wasted in this work. For this reason, the work of developing android app has been undertaken by the department for easy use of field officers. It will also help in compiling the data required for regular monthly progress reports. The most important feature of AHD-MAHAVETNET is that some clinical registers are generated automatically if the data is entered correctly.

पशुसंवर्धन विभाग (महाराष्ट्र शासन)

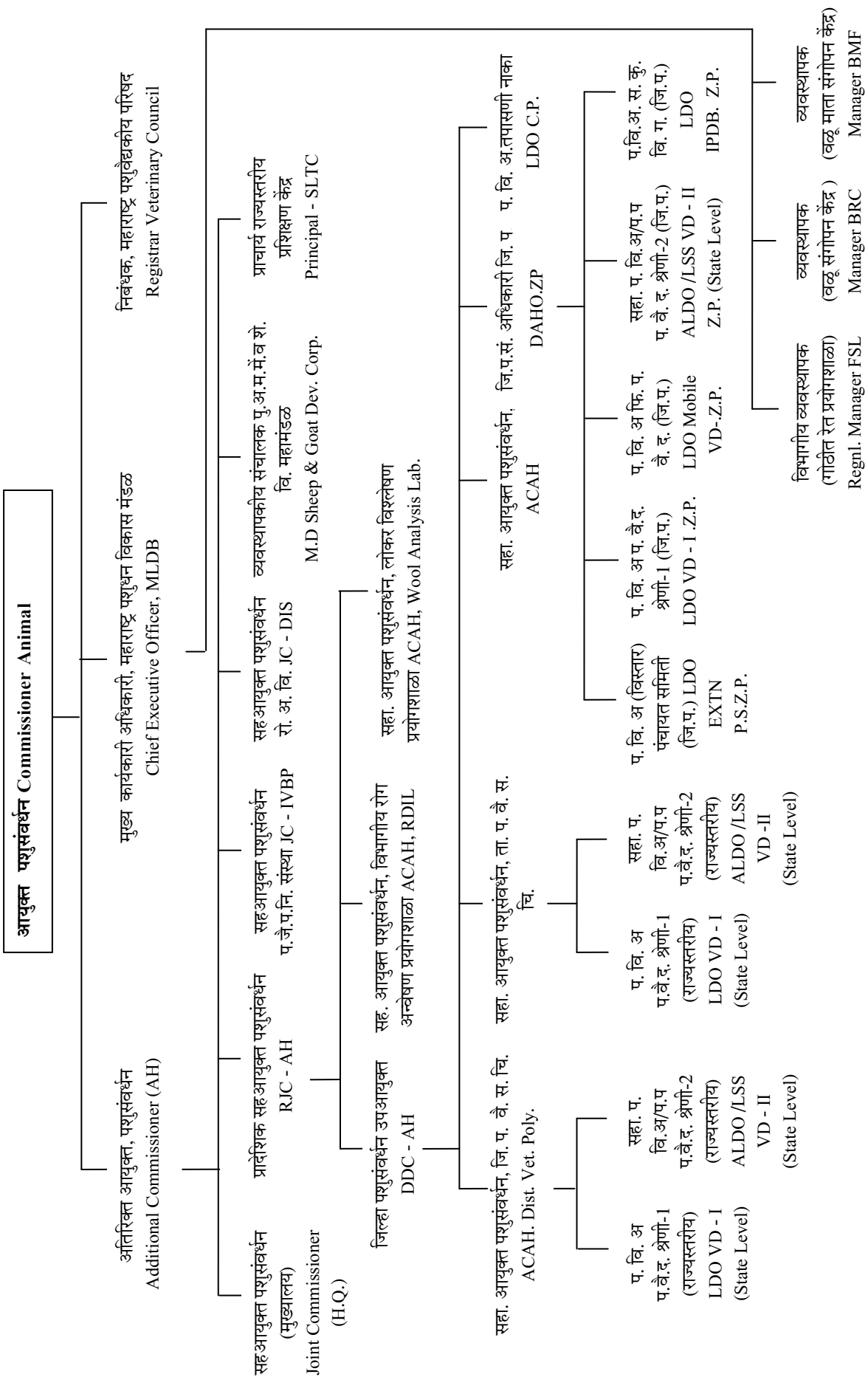
प्रशासनिक रचनेचा तपशील दर्शविणारा तक्ता

- (1) मा. मंत्री, पशुसंवर्धन Hon. Minister of Animal Husbandry
- (2) मा. राज्यमंत्री, पशुसंवर्धन Hon. State Minister of Animal Husbandry
- (3) मा. प्रधान सचिव (पदुम) Hon. Principal Secretary (ADF)
- (4) पदरचना तक्ता पशुसंवर्धन आयुक्तालय महाराष्ट्र राज्य, पुणे - 67

Organization Chart of Commissionerate Animal Husbandry, Maharashtra State, Pune - 67
आयुक्त पशुसंवर्धन Commissioner Animal Husbandry

(5) पदरचना तक्ता राज्य/विभाग/जिल्हा/तालुका पशुसंवर्धन महाराष्ट्र राज्य, पुणे 67
 Organization Chart of State/Region/District/Taluka Level, Animal Husbandry, Maharashtra State, Pune - 67

वित्तीय विवरणपत्र FINANCIAL STATEMENT

कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास विभाग मत्स्यव्यवसाय विभाग (पशुसंवर्धन)

AGRICULTURE, ANIMAL HUSBANDRY, DAIRY DEVELOPMENT & FISHERIES DEPARTMENT (ANIMAL HUSBANDRY)

एकूण प्रत्यक्ष खर्च सन २०२०-२१ अर्थसंकल्पीय अंदाज व सुधारलेले अंदाज सन २०२१-२२ आणि अर्थसंकल्प २०२२-२३

Total actual Expenditure for 2020-21 Budget estimates & revised estimates for 2021-22 & budget estimates for 2022-23

(Rs. In thousands)		तक्ता एक / Table 1				(रुपये हजारात)	
Activity Classification	प्रत्यक्ष रकमा	अर्थसंकल्पीय	सुधारीत	अर्थसंकल्पीय	कार्याचे वर्गीकरण		
		अंदाज	अंदाज	अंदाज			
(1)	(2)	२०२०-२१	२०२१-२२	२०२१-२२	२०२२-२३		
		Actuals	Budget	Revised	Budget		
		2020-21	Estimates	Estimates	Estimates		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
2403 - Animal Husbandry						2403 - पशुसंवर्धन	
I-Summary						एक-सारांश	
001 - Direction and Administration	Charged	19	350	263	350	भारत 001 - संचालन व प्रशासन	
	Voted	1274832	1572176	1565095	1726945	दत्तमत	
101 - Veterinary Service & Animal Health	Voted	6152378	7778505	7732086	8109360	दत्तमत 101 - पशुवैद्यकीय सेवा व पशु आरोग्य	
102 - Cattle & Buffalo Development	Voted	867813	1628331	1376089	1729067	दत्तमत 102 - पशु व महिष विकास	
103 - Poultry Development	Voted	204300	371607	299257	265759	दत्तमत 103 - कुक्कूट विकास	
104 - Sheep and Wool Development	Voted	201031	471945	384889	480051	दत्तमत 104 - मेंढ्या व लोकर विकास	
106 - Other Livestock Development	Voted	20713	90000	45000	60000	दत्तमत 106 - इतर पशुधन विकास	
107 - Fodder and Feed Development	Voted	57445	117502	136502	5	दत्तमत 107 - वैरण व पशुखाद्य विकास	
109 - Extension and Training	Voted	1221157	1995016	2077734	2483023	दत्तमत 109 - विस्तार व प्रशिक्षण	
113 - Administrative Investigation & Statistics	Voted	56550	105682	103346	87336	दत्तमत 113 - प्रशासकिय अन्वेषण व सांख्यिकी	
	Charged	19	350	263	350	भारत	
Gross Total	Voted	10056219	14130764	13719998	14941546	दत्तमत स्थूल बेरीज	
	Total	10056238	14131114	13720261	14941896	एकूण	
Deduct recoveries	Voted	0	0	0	0	दत्तमत वजा वसुली	
	Charged	19	350	263	350	भारत	
Net Total - 2403 Animal Husbandry	Voted	10056219	14130764	13719998	14941546	दत्तमत निव्वळ बेरीज - 2403 पशुसंवर्धन	
	Total	10056238	14131114	13720261	14941896	एकूण	

वित्तीय विवरणपत्र FINANCIAL STATEMENT

योजनेतर विकास मंडळनिहाय (अविभाज्य भागासह) प्रत्यक्ष खर्च २०१९-२० व २०२०-२१

Boardwise (with no divisible) Non Plan Actual Expenditure 2019-20 & 2020-21

(Rs. In thousands)	तक्ता एक / Table 1										(रुपये हजारात)		
	अंतिम सुधारित तरतूद Final Modified Grant		प्रत्यक्ष खर्च Actual Expenditure		विदर्भ Vidarbha		मराठवाडा Marathawada		उर्वरित महाराष्ट्र Rest of Maharashtra			अविभाज्य Non Divisible	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
मुख्यलेखाशिर्षक:-2403-पशुसंवर्धन													
State Sector Non Plan Scheme													योजनेतर योजना राज्यस्तर
(001) Direction & Administration													(001) संचालन व प्रशासन
(01)(01) Directorate of Animal Husbandry (Committed) (24030015)	120	150	0	10	0	0	0	0	0	0	0	10	(01)(01) पशुसंवर्धन संचालनालय (अनिवार्य) (भारत) (24030015)
(01)(02) Divisional Offices (committed) (24030098)	160	200	0	13	0	13	0	0	0	0	0	13	(01)(02) विभागीय कार्यालये (अनिवार्य) (24030098)
(01)(01) Directorate of Animal Husbandry (Committed) (24030024)	92514	109052	87716	87425	0	0	0	0	0	0	87716	87425	(01)(01) पशुसंवर्धन संचालनालय (अनिवार्य) (24030024)
(01)(02) Divisional Offices (committed) (24030033)	89354	99887	85023	83554	15721	15449	20661	20304	48642	47801	0	0	(01)(02) विभागीय कार्यालये (अनिवार्य) (24030033)
(01)(03) Divisional Offices (committed) (24030042)	692399	735879	659753	631197	121988	116708	160320	153381	377445	361108	0	0	(01)(03) विभागीय कार्यालये (अनिवार्य) (24030042)
(01)(05) Quality Control and Animal Nutrition Laboratory (Committed) (24030131)	16297	15791	15830	15375	0	0	0	0	0	0	15830	15375	(01)(05) प्रतियंत्रण व पशुपोषण प्रयोगशाळा (अनिवार्य) (24030131)
(101) Veterinary Service & Animal Health													(101) पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य
(01)(01) Hospital and Dispensaries (Committed) (24030142)	1675220	1938668	1607748	1472354	297273	272238	390683	357782	919793	842334	0	0	(01)(01) रुग्णालये व दवाखाने (अनिवार्य) (24030142)
(01)(01) Veterinary Polyclinics (Committed) (24030151)	806740	838849	769693	706140	142316	130565	187035	171592	440341	403983	0	0	(01)(01) पशुवैद्यकीय सर्वाधिकारालये (अनिवार्य) (24030151)
(03)(01) Institute of Veterinary Biological Products, Pune (Committed) (24030169)	88712	96716	88057	80189	0	0	0	0	0	0	88057	80189	(03)(01) पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्था, पुणे (अनिवार्य) (24030169)

(Rs. In thousands) तक्ता एक चालू / Table 1 Contd.

(रुपये हजारत)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
(04)(01) Investigation into Diseases of Livestock (Committed) (24030178)	84455	86225	81222	76008	15018	14054	19737	18470	46467	43484	0	0	(04)(01) पशुसंवादी तपासणी (अनिवार्य) (24030178)
(04)(02) All India Coordination Project of Diseases investigation section for scientific studies of Foot and Mouth Disease (Committed) (2403B254)	5062	4291	4744	3298	0	0	0	0	0	0	4744	3298	(04)(02) खुरकत रोगाचा शास्त्रीय अभ्यास करण्यासाठी रोग अन्वेषण शाखेचा आखिल भारतीय समन्वय प्रकल्प (अनिवार्य) (2403B254)
(05)(01) Control of Diseases in Livestock (Committed) (24030187)	140355	148360	121337	94516	22435	17476	29485	22967	69417	54073	0	0	(05)(01) पशुच्या रोगांचे नियंत्रण (अनिवार्य) (24030187)
(07)(01) Checkpost and vigilance Units on inter State Border (Committed) (24030202)	32054	41043	30664	29084	5670	5378	7451	7067	17543	16639	0	0	(07)(01) आंतरराज्य सिमवरील चौक्या व दक्षता पथके (अनिवार्य) (24030202)
(08)(01) State Plan Scheme - Hospital and Dispensaries (Committed) (24030222)	151757	171418	142932	124365	26428	22995	34732	30221	81771	71149	0	0	(08)(01) राज्य योजनांतर्गत योजना - रुग्णालये व दवाखाने (अनिवार्य) (24030222)
(08)(02) State Plan Scheme - Expansion and Modernization of veterinary Polyclinics (District) (Committed) (24030211)	151757	18585	13487	12742	2494	2356	3277	3096	7716	7290	0	0	(08)(02) राज्य योजनांतर्गत योजना - पशुवैद्यकीय बहुचिकित्सालयाचा विस्तार व अधुनिकीकरण करणे (जिल्हा) (अनिवार्य) (24030211)
(08)(17) Removal of backlog of Veterinary Dispensaries (100% State Plan) (Committed) (24032312)	29115	38026	27497	27088	5084	5009	6682	6582	15731	15497	0	0	(08)(17) पशुवैद्यकीय दवाखान्याचा अनुशेष दूर करणे (100 टक्के राज्य योजना) (अनिवार्य) (24032312)
(08)(36) Upgradation of Veterinary Aid Centers Key Village units AI Sub centers (100% State Plan) (Committed) (24032448)	63931	71701	61119	54253	11301	10031	14852	13183	34966	31038	0	0	(08)(36) पशुवैद्यकीय मदत केंद्राचा व आधारभूत ग्राम उपकेंद्राचा दर्जा वाढविणे (100 टक्के राज्य योजना) (अनिवार्य) (24032448)
(102) Cattle & Buffalo Development													
(01)(01) Cattle Breeding Farms (Committed) (24030311)	6961	9070	5478	4197	1013	776	1331	1020	3134	2401	0	0	(01)(01) पशुसंपादन क्षेत्रे (अनिवार्य) (24030311)
(03)(01) Key Village Schemes (Committed) (24030338)	51634	57530	49959	51617	9237	9544	12140	12543	28582	29530	0	0	(03)(01) आधारभूत ग्राम योजना (अनिवार्य) (24030338)
(04)(01) Artificial Insemination Centres (Committed) (24030347)	122501	141795	86835	89123	16056	16479	21101	21657	49678	50987	0	0	(04)(01) कृत्रिम रेतन केंद्रे (अनिवार्य) (24030347)

तक्ता एक चालू / Table 1 Contd.

(रुपये हजारत)

(Rs. In thousands)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
(06)(02) Establishment of Maharashtra Livestock Development Board (Committed) (24032288)	157258	205983	158685	131018	0	0	0	0	0	0	158685	131018	(06)(02) महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळाची स्थापना (अनिवार्य) (24032288)
(08)(01) Artificial Insemination in Centers (Committed) (24030436)	23229	24378	22344	20222	4131	3739	5430	4914	12783	11569	0	0	(08)(01) कृत्रिम रेतन केंद्र (अनिवार्य) (24030436)
(103) Poultry Development													
(01)(01) Poultry Breeding Farms and Hatcheries (Committed) (24030472)	53514	60172	52187	58493	9649	10815	12681	14214	29856	33464	0	0	(01)(01) कुक्कुट पैवास क्षेत्रे व उबवणी केंद्रे (अनिवार्य) (24030472)
(02)(01) Intensive Poultry Development Blocks (Committed) (24030481)	18013	20275	17305	16724	3200	3092	4205	4064	9900	9568	0	0	(02)(01) प्रकर्षित कुक्कुट विकास गट (अनिवार्य) (24030481)
(104) Sheep & Wool Development													
(01)(01) Wool Analysis Laboratory and Wool Utilisation Centre (Committed) (24030572)	7350	7360	7019	7066	0	0	0	0	0	0	7019	7066	(01)(01) लोकर पृथ्यःकरण प्रयोगशाळा व लोकर उपयोगन केंद्र (अनिवार्य) (24030572)
(01)(02) Assistance to Punyashlok Ahilyadevi Maharashtra Sheep and Goat Development Board (Committed) (24030641)	97227	135628	99378	121624	0	0	0	0	0	0	99378	121624	(01)(02) पुण्यश्लोक अहिल्याबाई महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळाला अर्थसहाय्य (अनिवार्य) (24030641)
(109) Extension & Training													
(00)(01) Inservice Training (Committed) (24030703)	13502	13314	12970	12785	0	0	0	0	0	0	12970	12785	(00)(01) सेवातंगत प्रशिक्षण (अनिवार्य) (24030703)
(00)(03) Poultry Training (committed) (24030721)	11070	11121	10573	10323	1955	1909	2569	475	6049	7939	0	0	(00)(03) कुक्कुट पालन प्रशिक्षण (अनिवार्य) (24030721)
(00)(09) Establishment of Maharashtra Animal and Fisheries Science University (committed) (24032143)	1242254	1540688	1155869	1177609	0	0	0	0	0	0	1155869	1177609	(00)(09) महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठाची स्थापना (अनिवार्य) (24032143)
(00)(23) Establishment of Maharashtra Veterinary Council (50% State share) (Committed) (24032223)	2920	3839	2548	3790	0	0	0	0	0	0	2548	3790	(00)(23) महाराष्ट्र पशुवैद्यकीय परिषदेची स्थापना (50 टक्के राज्य हिस्सा) (अनिवार्य) (24032223)
(00)(24) Establishment of Maharashtra Veterinary Council (50% Central Share) (Committed) (24032232)	2	752	0	751	0	0	0	0	0	0	0	751	(00)(24) महाराष्ट्र पशुवैद्यकीय परिषदेची स्थापना (50 टक्के केंद्र हिस्सा) (अनिवार्य) (24032232)

तक्ता एक चालू / Table 1 Contd.

(रुपये हजारत)

(Rs. In thousands)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
(113) Administrative Investigation & Statistics													(113) प्रशासकीय अन्वेषण व सांख्यिकी
(00)(01) Collection and Analysis of statistical data about livestock keeping and live stock production (50% State Share (Committed)(24030893)	21353	40598	20428	19600	0	0	0	0	0	0	20428	19600	(00)(01) पशुधन जतन व पशुधन उत्पादन या संबंधीची सांख्यिकी आधारसामग्री गोळा करणे व तिचे पृथःकरणे (50 टक्के राज्य हिस्सा) (अनिवार्य) (24030893)
Total State Level	5948790	6687344	5498400	5222553	710969	658626	934373	863533	2199815	2039854	1653244	1660553	एकूण राज्यक्षेत्रः
Non Plan Local Sector													योजनेतर स्थानिक स्तर
(001) Direction & Administration													(001) संचालन व प्रशासन
(01)(04) Establishment Grants to Zilla Parishad under Section 183 of the Maharashtra Zilla Parishads & Panchayat Samities Act, 1961 - Office of the District Animal Husbandry Officers (Committed) (24030051)	515158	495344	490057	453563	90612	83864	119084	110216	280362	259483	0	0	(01)(04) महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम, 1961 यांच्या कलम 183 अन्वये जिल्हा परिषदांना आस्थापना अनुदाने- जिल्हा पशुसंवर्धन अधिका-यांची कार्यालये (अनिवार्य) (24030051)
(101) Veterinary Service & Animal Health													(101) पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य
(06)(01) Hospital and Dispensaries (Committed) (24030196)	3367735	3381757	3191032	3092307	590022	571768	775421	751431	1825589	1769109	0	0	(06)(01) रुग्णालये व दवाखाने (अनिवार्य) (24030196)
(06)(02) Veterinary Services (Committed) (24032635)	22126	24654	21250	18250	3929	3374	5164	4435	12157	10441	0	0	(06)(02) पशुवैद्यकीय सेवा (अनिवार्य) (24032635)
(06)(03) Veterinary Hospital of Ex Districts Local Board (Committed) (24032644)	101904	123987	96127	95010	17774	17567	23359	23087	54994	54355	0	0	(06)(03) भूतपूर्व जिल्हा स्थानिक मंडळाचे पशुवैद्यकीय दवाखाने (अनिवार्य) (24032644)
(06)(04) Mobile Veterinary Central Control Unit (Committed) (24032653)	20889	21302	19385	18679	3584	3454	4711	4539	11090	10686	0	0	(06)(04) फिरते पशुरोग मध्यवर्ती नियंत्रण पथक (अनिवार्य) (24032653)
(06)(05) Mobile Veterinary Control Unit / Mobile Clinic (Committed) (24032662)	65432	75603	61872	61271	11440	11329	15035	14889	35397	35053	0	0	(06)(05) फिरते पशुरोग नियंत्रण पथक/फिरते पशुवैद्यकीय चिकित्सालय (अनिवार्य) (24032662)

तक्ता एक समाप्त / Table 1 Concl'd.

(रुपये हजारत)

(Rs. In thousands)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
(08)(18) Plan grants to Zilla Parishads for removal of backlog of Veterinary Dispensaries (State Plan) (District) (Committed) (24032321)	13918	13011	11229	10144	2076	1876	2729	2465	6424	5803	0	0	(08)(18) पशुवैद्यकीय दवाखान्याचा अनुशेष दूर करण्यासाठी जिल्हा 0 परिषदांना योजनांतर्गत अनुदाने (राज्य योजना) (जिल्हा) (अनिवार्य) (24032321)
(102) Cattle & Buffalo Development													(102) पशु व महिष विकास
(05)(01) Local Sector Establishment (Committed) (24030374)	10618	11893	9929	9204	1836	1702	2413	2237	5680	5266	0	0	(05)(01) स्थानिक क्षेत्र आस्थापना (अनिवार्य) (24030374)
(05)(02) District Premium Bull (Committed) (24032682)	9948	11523	9443	8715	1746	1611	2295	2118	5402	4986	0	0	(05)(02) जिल्हा वट्टु योजना (अनिवार्य) (24032682)
(05)(03) Key Village Scheme (Committed) (24032691)	431125	440130	408028	388742	75444	71878	99151	94464	233433	222399	0	0	(05)(03) आधारभूत ग्राम योजना (अनिवार्य) (24032691)
(05)(04) Maintenance of Record of Milk and Deoni Cattle (Committed) (24032706)	1457	1484	1366	976	253	180	332	237	781	558	0	0	(05)(04) देवणी पशु व दुधाचा अभिलेख ठेवणे (अनिवार्य) (24032706)
(05)(06) Goshala and Panjarapol Development Schemes (Committed) (24032724)	2779	793	2610	1963	483	363	634	477	1493	1123	0	0	(05)(06) गोशाला व पांजरपोळ विकास योजना (अनिवार्य) (24032724)
(103) Poultry Development													(103) कुक्कुट विकास
(03)(05) Purposive Grants to Zilla Parishad under Section 182 of the Maharashtra Zilla Parishads & Panchayat Samities Act , 1961 (Payable at Treasury) (Committed) (24032241)	49867	51066	45557	44764	8423	8277	11070	10878	26063	25609	0	0	(03)(05) महाराष्ट्र जिल्हा पारंपद व पंचायत समिती अधिनियम, 1961 यांच्या कलम 182 अन्वये जिल्हा परिषदांना सप्रयोजन अनुदाने (कोषागारातून देय) (अनिवार्य) (24032241)
(109) Extension & Training													(109) विस्तार व प्रशिक्षण
(00)(08) Establishment of Mobile Expansion & Demonstration Unit (Committed) (24032742)	610	1083	558	522	103	97	136	127	319	299	0	0	(00)(08) फिरत्या प्रसारक व प्रात्यक्षिक केंद्राची स्थापना (अनिवार्य)(24032742)
Total Local Sector	4613566	4653630	4368443	4204110	807725	777340	1061532	1021599	2499186	2405171	0	0	एकूण स्थानिक स्तर
Total State + Local Sector	10562356	11340974	9866843	9426663	1518694	1435966	1995905	1885132	4699001	4445025	1653244	1660553	एकूण राज्य + स्थानिक स्तर

००१ - संचालन व प्रशासन

001 - Direction & Administration

(Rs. In thousands)

तक्ता एक / Table 1

(रुपये हजारत)

Activity Classification		प्रत्यक्ष	अर्थसंकल्पीय	सुधारीत	अर्थसंकल्पीय		कार्याचे वर्गीकरण
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज		
(1)	(2)	२०२०-२१	२०२१-२२	२०२१-२२	२०२२-२३	(7)	(8)
		Actuals	Budget	Revised	Budget		
		2020-21	2021-22	2021-22	2022-23		
		(3)	(4)	(5)	(6)		
(001) Direction & Administration							(001) संचालन व प्रशासन
(01) Non Plan Scheme							(01) योजनेत्तर योजना
(01)(01) Directorate of Animal Husbandry (Committed) (24030015)	Charged	6	150	113	150	भारीत	(01)(01) पशुसंवर्धन संचालनालय (अनिवार्य) (24030015)
(01)(01) Directorate of Animal Husbandry (Committed) (24030024)		87211	116270	115453	128713		(01)(01) पशुसंवर्धन संचालनालय (अनिवार्य) (24030024)
(01)(02) Divisional Offices (committed) (24030098)	Charged	13	200	150	200	भारीत	(01)(02) विभागीय कार्यालये (अनिवार्य) (24030098)
(01)(02) Divisional Offices (committed) (24030033)		83526	104741	104101	109969		(01)(02) विभागीय कार्यालये (अनिवार्य) (24030033)
(01)(03) Divisional Offices (committed) (24030042)		630364	786317	785526	829026		(01)(03) विभागीय कार्यालये (अनिवार्य) (24030042)
(01)(04) Establishment Grants to Zilla Parishad under Section 183 of the Maharashtra Zilla Parishads & Panchayat Samities Act, 1961 - Office of the District Animal Husbandry Officers (Committed) (24030051)		453547	529498	526528	573502		(01)(04) महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम, 1961 यांच्या कलम 183 अन्वये जिल्हा परिषदांना आस्थापना अनुदाने- जिल्हा पशुसंवर्धन अधिका-यांची कार्यालये (अनिवार्य) (24030051)
(01)(05) Quality Control and Animal Nutrition Laboratory (Committed) (24030131)		15376	16850	18297	18335		(01)(05) प्रतनियंत्रण व पशुपोषण प्रयोगशाळा (अनिवार्य) (24030131)
	Charged	19	350	263	350	भारीत	
Total-(01)	Voted	1270024	1553676	1549905	1659545	दत्तमत	एकूण-(01)
(02) Schemes in the Five Year Plan							(02) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना
(02)(01) Strengthening of the Office of the Commissioner Animal Husbandry, Pune (100 % State) (Scheme) (24030071)		4808	18500	15190	67400		(02)(01) आयुक्त पशुसंवर्धन, पुणे यांच्या कार्यालयाचे बळकटीकरण (100 टक्के राज्य) (कार्यक्रम) (24030071)
	Charged	19	350	263	350	भारीत	
Total-(001)	Voted	1274832	1572176	1565095	1726945	दत्तमत	एकूण-(001)

१०१ - पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य
101 - Veterinary Service & Animal Health

(Rs. In thousands)		तक्ता एक / Table 1				(रुपये हजारत)
Activity Classification		प्रत्यक्ष	अथसकल्पाय	सुधारांत	अथसकल्पाय	कार्याचे वर्गीकरण
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज	
(1)	(2)	२०२०-२१	२०२१-२२	२०२१-२२	२०२२-२३	(7)
		Actuals	Budget	Revised	Budget	(8)
		2020-21	2021-22	2021-22	2022-23	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
101- Veterinary Service & Animal Health						101- पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य
(01) Hospital and Dispensaries						(01) रुग्णालये व दवाखाने
(01)(01) Hospital and Dispensaries (Committed) (24030142)		1470483	1992093	1988320	2063834	(01)(01) रुग्णालये व दवाखाने (अनिवार्य) (24030142)
(02) Veterinary Polyclinics						(02) पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालये
(02)(01) Veterinary Polyclinics (Committed) (24030151)		704966	895583	887055	926184	(02)(01) पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालये (अनिवार्य) (24030151)
(03) Institute of Veterinary Biological Products, Pune						(03) पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्था, पुणे
(03)(01) Institute of Veterinary Biological Products, Pune (Committed) (24030169)		80189	103614	123398	104860	(03)(01) पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्था, पुणे (अनिवार्य) (24030169)
(04) Investigation into Diseases of Livestock						(04) पशुरोगांची तपासणी
(04)(01) Investigation into Diseases of Livestock (Committed) (24030178)		76008	91785	87267	99794	(04)(01) पशुरोगांची तपासणी (अनिवार्य) (24030178)
(04)(02) All India Coordination Project of Diseases investigation section for scientific studies of Foot and Mouth Disease (Committed) (2403B254)		3299	4575	4527	4974	(04)(02) खुरकत रोगाचा शास्त्रीय अभ्यास करण्यासाठी रोग अन्वेषण शाखेचा आखिल भारतीय समन्वय प्रकल्प (अनिवार्य) (2403B254)
Total-(04)	Voted	79307	96360	91794	104768	दत्तमत एकूण-(04)
(05) Control of Diseases in Livestock						(05) पशुच्या रोगांचे नियंत्रण
(05)(01) Control of Diseases in Livestock (Committed) (24030187)		94371	81959	82229	78727	(05)(01) पशुच्या रोगांचे नियंत्रण (अनिवार्य) (24030187)
(06) Purposive Grants to Zilla Parishad under Section 182 of the Maharashtra Zilla Parishads & Panchayat Samities Act , 1961						(06) महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम, 1961 यांच्या कलम 182 अन्वये जिल्हा परिषदांना सप्रयोजन अनुदाने
(06)(01) Hospital and Dispensaries (Committed) (24030196)		3092307	3612662	3591882	3930321	(06)(01) रुग्णालये व दवाखाने (अनिवार्य) (24030196)
(06)(02) Veterinary Services (Committed) (24032635)		18237	24547	23159	26169	(06)(02) पशुवैद्यकीय सेवा (अनिवार्य) (24032635)
(06)(03) Veterinary Hospital of Ex Districts Local Board (Committed) (24032644)		94810	132444	124712	141770	(06)(03) भूतपूर्व जिल्हा स्थानिक मंडळाचे पशुवैद्यकीय दवाखाने (अनिवार्य) (24032644)

(Rs. In thousands)	तक्ता एक चालू / Table 1 Contd.						(रुपये हजारात)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(06)(04) Mobile Veterinary Central Control Unit (Committed) (24032653)		18679	21620	21209	20269		(06)(04) फिरते पशुरोग मध्यवर्ती नियंत्रण पथक (अनिवार्य) (24032653)
(06)(05) Mobile Veterinary Control Unit / Mobile Clinic (Committed) (24032662)		61271	80603	79015	83862		(06)(05) फिरते पशुरोग नियंत्रण पथक/फिरते पशुवैद्यकीय चिकित्सालय (अनिवार्य) (24032662)
Total-(06)		3285304	3871876	3839977	4202391		एकूण-(06)
(07) Checkpost and vigilance Units on inter State Border							(07) आंतरराज्य सिमेवरील चौक्या व दक्षता पथक
(07)(01) Checkpost and vigilance Units on inter State Border (Committed) (24030202)		28873	43831	41459	44195		(07)(01) आंतरराज्य सिमेवरील चौक्या व दक्षता पथके (अनिवार्य) (24030202)
(08) Schemes in the five year plan							(08) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना
(08)(01) State Plan Scheme - Hospital and Dispensaries (Committed) (24030222)		124365	174204	167475	189813		(08)(01) राज्य योजनांतर्गत योजना - रुग्णालये व दवाखाने (अनिवार्य) (24030222)
(08)(02) State Plan Scheme - Expansion and Modernization of veterinary Polyclinics (District) (Committed) (24030211)		12742	19854	19674	21444		(08)(02) राज्य योजनांतर्गत योजना - पशुवैद्यकीय बहुचिकित्सालयाचा विस्तार व अधुनिकीकरण करणे (जिल्हा) (अनिवार्य) (24030211)
(08)(05) Animal diseases, Surveillance of forecasting under ASCAD (40% State share) (Scheme) (24030258)		104	104	104	104		(08)(05) अॅस्कॅड अंतर्गत पशुरोग, पूर्वांनुमानाचे संनिरीक्षण (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (24030258)
(08)(06) Modernisation and strengthening of Institute of Veterinary Biological Product, Pune under ASCAD (60% Central Share) (Centrally Sponsored Scheme) (Scheme) (24031657)		210	1230	1230	3435		(08)(06) अॅस्कॅड अंतर्गत पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्था पुणे चे आधुनिकीकरण व बळकटीकरण (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (केंद्र पुरस्कृत योजना) (कार्यक्रम) (24031657)
(08)(14) Investigation into diseases of Livestock (100% Centrally Sponsored Scheme) (Scheme) (24032063)		18991	44201	44201	54701		(08)(14) पशुरोग अन्वेषण (100 टक्के केंद्र पुरस्कृत योजना) (कार्यक्रम) (24032063)
(08)(16) Grants from I. C. A. R. (100 % Central) (Scheme) (24032081)		400	600	600	800		(08)(16) आय.सी.ए.आर. कडून अनुदाने (100 % केंद्र) (कार्यक्रम) (24032081)
(08)(17) Removal of backlog of Veterinary Dispensaries (100% State Plan) (Committed) (24032312)		27088	39136	37087	42647		(08)(17) पशुवैद्यकीय दवाखान्याचा अनुशेष दूर करणे (100 टक्के राज्य योजना) (अनिवार्य) (24032312)
(08)(18) Plan grants to Zilla Parishads for removal of backlog of Veterinary Dispensaries (State Plan) (District) (Committed) (24032321)		10144	13915	13876	13511		(08)(18) पशुवैद्यकीय दवाखान्याचा अनुशेष दूर करण्यासाठी जिल्हा परिषदांना योजनांतर्गत अनुदाने (राज्य योजना) (जिल्हा) (अनिवार्य) (24032321)

(Rs. In thousands)	तक्ता एक चालू / Table 1 Contd.						(रुपये हजारत)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(08)(24) Control of Eradication of Economically important Diseases under ASCAD (40% State share) (Scheme) (24032359)		4808	65931	65931	65000		(08)(24) अॅस्कॅड अंतर्गत आर्थिक नुकसान होणा-या पशुरोगाचे नियंत्रण व निर्मुलन (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032359)
(08)(27) Strengthening & Modernisation of Regional Diseases Investigation Section Laboratories and District Laboratories under ASCAD (40% State Share) (Scheme) (24032368)		139	820	820	2290		(08)(27) अॅस्कॅड अंतर्गत विभागीय रोग अन्वेषण प्रयोगशाळेचे व जिल्हा प्रयोगशाळेचे बळकटीकरण व आधुनिकीकरण करणे (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032368)
(08)(28) Animal Disease Surveillance and Forecasting ASCAD (60% Central share) (Scheme) (24032377)		156	156	156	156		(08)(28) अॅस्कॅड अंतर्गत पशुरोग सनियंत्रण व पूर्वानुमान (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032377)
(08)(29) Control and Iradication of Identifiable Zoonotic Important Disease under ASCAD (60% Central Share) (Scheme) (24032386)		7228	98997	96937	98900		(08)(29) अॅस्कॅड अंतर्गत महत्वाच्या मानवी संसर्गक्षम अशा पशुरोगाचे नियंत्रण व निर्मुलन (60 % केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032386)
(08)(30) Information, Education and Community Participants Campaign under ASCAD (60% Central share) (Scheme) (24032395)		66462	51617	51617	1270		(08)(30) अॅस्कॅड अंतर्गत माहिती, शिक्षण व लोक सहभाग मेळावे आयोजित करणे (60 % केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032395)
(08)(31) Organisation of Training programmes Workshop/Seminar for Field Staff on AH (100% Central Sponsored Scheme) (Scheme) (24032401)		0	2011	2011	1000		(08)(31) पशुसंवर्धन क्षेत्रातील कमचा-याकरिता पशुसंवर्धन विस्तार विषयक चर्चासत्र प्रशिक्षण कार्यक्रम कार्यशाळा आयोजित करणे (100 टक्के केंद्र पुरस्कृत योजना) (कार्यक्रम) (24032401)
(08)(32) Creation of Disease Free zone against Foot & Mouth Disease (60% Centrally Sponsored) (Scheme) (24032412)		114	0	0	0		(08)(32) लाळयाखुरकत रोगमुक्त प्रभाग निर्माण करणे (60 % केंद्र पुरस्कृत) (कार्यक्रम) (24032412)
(08)(33) National Programme of Rinderpest Eradication (100% Centrally Sponsored) (Scheme) (24032421)		432	3500	3500	4		(08)(33) राष्ट्रीय बुलकांडी रोग निर्मुलन कार्यक्रम (100 % केंद्र पुरस्कृत) (कार्यक्रम) (24032421)
(08)(36) Upgradation of Veterinary Aid Centers Key Village units AI Sub centers (100% State Plan) (Committed) (24032448)		54253	76631	72353	83477		(08)(36) पशुवैद्यकीय मदत केंद्राचा व आधारभूत ग्राम उपकेंद्राचा दर्जा वाढविणे (100 टक्के राज्य योजना) (अनिवार्य) (24032448)
(08)(39) Supply of Medicine to the Veterinary Institutions (District level) (Scheme) (24032475)		0	0	0	0		(08)(39) पशुवैद्यकीय संस्थांना औषध पुरवठा करणे (जिल्हा स्तर) (कार्यक्रम) (24032475)
(08)(42) Organize Information Education and Communication Campaign under ASCAD (40% State share) (Scheme) (24032762)		66154	51078	51078	847		(08)(42) अॅस्कॅड अंतर्गत माहिती शिक्षण लोक सहभागी मेळावे आयोजित करणे (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032762)

(Rs. In thousands)	तक्ता एक समाप्त / Table 1 Concl'd.						(रुपये हजारत)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(08)(45) Special Component Plan (District Plan) Measures to control Parasitic Infestation Occuring in sheep, Goats & Poultry Birds owned by Scheduled Castes beneficiaries by Supplying Material Mixtures & Deworming (District Scheme) (Scheme) (2403B263)		0	0	0	0		(08)(45) विशेष घटक योजना (जिल्हा योजना) अनुसूचित जातीच्या लाभधारकांकडील शेळ्या, मेंढ्या व कोंबड्यांना जंतुनाशके पाजणे, क्षार मिश्रणे पुरविणे व परजीवी कीटकांचे नियंत्रण करण्यासाठी उपाययोजना करणे (जिल्हा योजना) (कार्यक्रम) (2403B263)
(08)(46) National Control Programme of PPR Diseases (60 % Central Share) (Scheme) (2403B737)		9057	28002	28002	0		(08)(46) पीपीआर रोगाचे नियंत्रण करण्यासाठी राष्ट्रीय कार्यक्रम (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403B737)
(08)(47)National Control Programme on Brucellosis (60 % Central Share) (Scheme) (2403B962)		0	0	0	0		(08)(47) राष्ट्रीय ब्रुसेल्लोसीस नियंत्रण कार्यक्रम (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403B962)
(08)(48)National Animal Disease Reporting System (60 % Central Share) (Scheme) (2403C018)		0	2500	2500	1		(08)(48) राष्ट्रीय पशुरोग अहवाल प्रसारीत करणे (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C018)
(08)(52) National Control Programme PPR Diseases (40 % State Share) (Scheme) (2403D097)		6038	18702	18702	0		(08)(52) पीपीआर रोगावरील राष्ट्रीय नियंत्रण कार्यक्रम (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D097)
(08)(54) Awareness, Publicity & Surveilances for control of emergent and exotic diseases under ASCAD (Scheme) (2403D992)		0	0	0	1		(08)(54)अस्कॅड अंतर्गत अचानक उद्भवणारे तसेच विदेशी आजारांवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी लोकजागृती, प्रसिद्धी व सर्वेक्षण करणे (कार्यक्रम) (2403D992)
(08)(55)Payment of compensation to farmers including operational cost for control of emergent and exotic diseases under ASCAD (Central Share 50%) (Scheme) (2403E001)		0	0	0	2500		(08)(55)अस्कॅड अंतर्गत अचानक उद्भवणारे तसेच विदेशी आजारांवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी शेतकऱ्यांना ऑपरेशनल खर्चासह नुकसान भरपाईची अदायगी (केंद्र हिस्सा 50%) (कार्यक्रम) (2403E001)
(08) (56) Payment of compensation to farmers including operational cost for control of emergent and exotic diseases under ASCAD (State Share 50%) (Scheme) (2403E012)		0	0	0	2500		(08)(56)अस्कॅड अंतर्गत अचानक उद्भवणारे तसेच विदेशी आजारांवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी शेतकऱ्यांना ऑपरेशनल खर्चासह नुकसान भरपाईची अदायगी (राज्य हिस्सा 50%) (कार्यक्रम) (2403E012)
Total-(08)		408885	693189	677854	584401		एकूण-(08)
Total-(101)		6152378	7778505	7732086	8109360		एकूण-(101)

खाली दिलेल्या तक्त्यामध्ये पशुवैद्यकीय सर्वाचिकित्सालय तालुका लघुपशुसर्वाचिकित्सालय व जिल्हा परिषदांतर्गत असलेल्या कृत्रिम रेतन उपकेंद्रांचे कामकाज दर्शविते

The Following table shows the work load summary of District Veterinary Polyclinics, Taluka Mini Veterinary Polyclinics & Zillah Parishads

अ. क्र. Sr. No.	बाब Particulars	जिल्हा पशुवैद्यकीय सर्व चिकित्सालये District Veterinary Polyclinics						तालुका लघु पशुवैद्यकीय सर्वाचिकित्सालये Taluka Mini Veterinary Polyclinics						जिल्हा परिषदा Zillah Parishads						एकूण Total			
		प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	
		2020-21	2021-22	2022-23	2020-21	2021-22	2022-23	2020-21	2021-22	2022-23	2020-21	2021-22	2022-23	2020-21	2021-22	2022-23	2020-21	2021-22	2022-23	2020-21	2021-22	2022-23	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)										
1	कृत्रिम रेतन केलेल्या गाई विदेशी Exotic	3924	3487	3487	22647	20108	20108	128931	114058	114058	155502	137653	137653										
	व म्हशी No. of Cows	20941	36896	36896	124593	219624	219624	756337	1330069	1330069	901871	1586589	1586589										
	& Buffaloes	12704	11243	11243	56504	50018	50018	380387	336160	336160	449595	397421	397421										
	inseminated	15267	26954	26954	76824	135211	135211	502747	882761	882761	594838	1044926	1044926										
	एकूण Total	52836	78580	78580	280568	424961	424961	1768402	2663048	2663048	2101806	3166589	3166589										
2	कृत्रिम रेतनापासून संकरित Cross breed	10569	8288	13461	59658	49080	79911	341087	295089	481376	411314	352457	574748										
	जन्मलेली वासरू No. of	4283	4235	3748	18561	18835	16673	123686	126796	112053	146530	149866	132474										
	Calves born AI	6296	5089	8985	29340	25608	45070	193391	167582	294254	229027	198279	348309										
	एकूण Total	21148	17612	26194	107559	93523	141654	658164	589467	887683	786871	700602	1035531										
3	गर्भधारणा गाई कृत्रिम केलेल्या Out of A I	34664	37569	37569	168245	203744	203744	919239	1265655	1265655	1122148	1506968	1506968										
	तपासणी Cow	9674	15235	15235	67578	81810	81810	558470	535285	535285	635722	632330	632330										
	Pregnancy																						
	Diagnosis	44338	52804	52804	235823	285554	285554	1477709	1800940	1800940	1757870	2139298	2139298										
	म्हशी कृत्रिम केलेल्या Out of A I	14825	15267	15267	69121	76824	76824	399209	502747	502747	483155	594838	594838										
	Buffalo	9617	13683	13683	41270	54298	54298	313390	298796	298796	364277	366777	366777										
	Other than A I																						
	एकूण Total	24442	28950	28950	110391	131122	131122	712599	801543	801543	847432	961615	961615										
	एकूण तपासलेल्या गाई व म्हशी Total No. of Cows & Buffalos Examined	68780	81754	81754	346214	416676	416676	2190308	2602483	2602483	2605302	3100913	3100913										
4	वांझपणा व गाई तपासलेल्या Examined	11297	27012	27012	80660	145459	145459	606574	948786	948786	698531	1121257	1121257										
	वंधत्व Cow	11056	27012	27012	76943	145459	145459	547695	948786	948786	635694	1121257	1121257										
	तपासणी	6640	27012	27012	52414	145459	145459	369363	948786	948786	428418	1121257	1121257										
	Infertility & म्हशी तपासलेल्या Examined	10000	24319	24319	56403	96527	96527	380704	528935	528935	447107	649781	649781										
	Sterility	9975	24319	24319	56036	96527	96527	353365	528935	528935	419376	649781	649781										
	Examination	6406	24319	24319	37491	96527	96527	242868	528935	528935	286765	649781	649781										
	एकूण तपासलेल्या गाई व म्हशी Total No. of Cows & Buffalos Examined	21297	51331	51331	137063	241986	241986	987278	1477721	1477721	1145638	1771038	1771038										

पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्थेमध्ये उत्पादन केलेल्या, तसेच बाहेरून वितरणासाठी मागविलेल्या लसी रक्तजल यांचे राज्यामध्ये व राज्याबाहेर केलेले वितरण पुढील तक्त्यामध्ये दर्शविले आहे

अ. क्र. Sr. No.	लस व इतर जैव पदार्थांचे नाव Name of Vaccine and other biological product	जिवाणू लस Bacterial Vaccine			विषाणू लस Viral Vaccine		
		प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1	उत्पादन क्षमता ('०००) Production capacity ('000)	13000.00	13000.00	13000.00	30400.00	30400.00	30400.00
2	१ एप्रिल रोजीची सुरुवातीची शिल्लक Opening balance as on 1st April	3659.35	7368.40	4368.40	0.00	0.00	0.00
3	तयार लसींची संख्या No. of Vaccine doses manufactured	14768.90	12500.00	12500.00	0.00	0.00	30400.00
4	आणलेले / खरेदी केलेल्या लसी No. of Vaccine doses brought / purchased	0.00	0.00	0.00	21149.60	0.00	0.00
5	एकूण लस / जैव पदार्थ (२ ते ४) Total vaccine / biological doses (2 to 4)	18428.25	19868.40	16868.40	21149.60	0.00	30400.00
6	उत्पादन प्रक्रियेमध्ये वाया गेलेल्या लस मात्रा No. of vaccine / biological doses wasted during Manufacture process	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
7	लस / जैव पदार्थ पुरवठा No. of vaccine / biological doses supplied	11059.85	15500.00	15500.00	21149.60	0.00	9000.00
8	एकूण विल्हेवाट लावलेल्या लस/जैव पदार्थांची संख्या (६+७) Total No. of vaccine/biological doses disposed off (6+7)	11059.85	15500.00	15500.00	21149.60	0.00	9000.00
9	३१ मार्च अखेरची शिल्लक (५ - ८) Closing balance as on 31st march (5 - 8)	7368.40	4368.40	1368.40	0.00	0.00	21400.00
10	उत्पादित लसींची किंमत Cost of vaccine doses manufactured	35586.86	29850.00	29850.00	0.00	0.00	0.00
11	खरेदी केलेल्या लसींची किंमत Cost of vaccine doses purchased	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
12	पुरवठा केलेल्या लसींची किंमत Cost of vaccine doses supplied	27375.29	14850.00	14850.00	0.00	0.00	0.00
13	उत्पादित लस तुकड्यांची संख्या No. of Test batches of Vaccine Manufactured	14	14	14	0	0	0
14	निर्जंतुकीकरण चाचण्या No. of Sterility tests carried out	12	12	12	0	0	0
15	लसमात्रा सुरक्षितता चाचण्या No. of Safty tests carried out	11	12	12	0	0	0
16	कार्यक्षमता चाचण्या No. of Potency tests carried out	8	8	8	0	0	0

Table 3

Following table indicate the production figures of sera & vaccines at Institute of Veterinary Biological Products, Pune-7 & brought / purchased and supplied to the Institutes within the State & other States

निदान अभिकारके Diagnostic Reagents			विरलकार Diluents			एकूण लस, अभिकारके आणि विरलकार Total Vaccine, Reagent & Diluent		
प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target
2020-21	2021-22	2022-23	2020-21	2021-22	2022-23	2020-21	2021-22	2022-23
(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)
84.00	95.00	95.00	31400.00	31400.00	31400.00	74884.00	74895.00	74895.00
50.10	28.50	28.50	0.00	0.00	0.00	3709.45	7396.90	4396.90
131.10	95.00	95.00	0.00	0.00	31400.00	14900.00	12595.00	74395.00
0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	21149.60	0.00	0.00
181.20	123.50	123.50	0.00	0.00	31400.00	39759.05	19991.90	78791.90
0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
152.70	95.00	95.00	0.00	0.00	0.00	32362.15	15595.00	24595.00
152.70	95.00	95.00	0.00	0.00	0.00	32362.15	15595.00	24595.00
28.50	28.50	28.50	0.00	0.00	31400.00	7396.90	4396.90	54196.90
589.93	1384.00	1384.00	0.00	0.00	0.00	36176.79	31234.00	31234.00
0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
929.01	1384.00	1384.00	0.00	0.00	0.00	28304.30	16234.00	16234.00
9	10	10	0	0	0	23	24	24
0	0	0	0	0	0	12	12	12
0	0	0	0	0	0	11	12	12
3	0	0	0	0	0	11	8	8

विभागीय रोग अन्वेषण शाखेतील विभागीय प्रयोगशाळेमधील कार्यभाराचा सारांश

Work load summary of Regional Disease Investigation Laboratories (7) under DIS

अ. क्र. Sr. No.	बाब Particulars	सर्व पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशाळा					
		All Regional Disease Investigation Laboratories					
		गुरे व गोस्तनदाह			कुक्कुट व साल्मोनेला		
		Cattle & Mastitis			Poultry & Salmonella		
		प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1	भेटींवर असलेले दिवस संख्या No. of days on tour	268	360	360	744	535	530
2	गावांना दिलेल्या भेटींची संख्या No. of villages visited	258	190	190	179	110	95
3	क्षेत्रांना/संस्थाना दिलेल्या भेटींची संख्या No. of farms/Institutes Visited	257	200	200	214	190	190
4	आयोजित मेळाव्यांची संख्या No. of work campaigns attended	31	42	42	11	10	10
5	आयोजित मेळाव्यांची संख्या No. of IEC campaigns attended	36	70	70	15	0	0
6	उद्भवलेल्या प्रादुर्भावाची संख्या No. of Outbreaks						
	अ) कळविलेले Reported	104	35	35	69	35	35
	ब) उपस्थित राहिलेले Attended	24	35	35	12	35	35
7	शवविच्छेदन संख्या No. of post-mortems done						
	अ) गायवर्ग Cattle	7	105	105	0	0	0
	ब) मेंढ्या व शेळ्या Sheep & Goat	52	175	175	0	0	0
	क) कुक्कुट Poultry	0	0	0	313	700	700
	ड) इतर Other	83	70	70	0	0	0
	एकूण Total	142	350	350	313	700	700
8	रो.अ.वि. पुणे येथे विकृतीचिकित्सा तपासणीसाठी पाठविलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples sent for various exam to DIS, Pune	20249	5800	6300	18084	0	0
9	इतर प्रयोगशाळांकडे विकृती चिकित्सेच्या तपासणीसाठी पाठविलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples sent to HSADL, NIVEDI, etc.	741	1400	1400	2867	3500	3500
10	खालील रोगांसाठी जागेवर तपासणी केलेली जनावरे/ पक्षी No. of animals/birds tested for following disease (Spot Test)						
	अ) सांसर्गिक गर्भपात Brucellosis - RBPT	3721	7000	7000	0	0	0
	ब) क्षयरोग Tuberculosis - SID	3172	4500	4500	0	0	0
	क) जोन्स डिजीज John's disease - SID	3179	4500	4500	0	0	0
	ड) साल्मोनेला Salmonella - Spot test	0	0	0	1135632	1430000	1430000
	इ) इतर रोग Other diseases	5470	700	700	473	0	0
11	जीवाणूंच्या कृत्रिम वाढीकरिता तपासलेल्या उती/रक्त नमुन्यांची संख्या No. of tissue/blood/other samples processed for cultural examination	277	1400	1400	116	350	350
12	केलेल्या जैवरासायनिक चाचण्यांची संख्या No. of biochemical tests carried out to identify bacteria	98	700	700	19	175	175

तक्ता चार समाप्त / Table 4 Concltd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
13	केलेल्या अँटीबायोटिक संवेदनशीलता चाचण्यांची संख्या No. of antibiotic sensitivity tests conducted	1297	175	175	16	70	70
14	रो.अ.वि. पुणे येथे जीवाणू आयसोलेटच्या खात्रीसाठी पाठविलेले नमुने No. of bacterial isolates prepared sent to DIS for confirmation	5	175	175	0	70	70
15	नमुने तपासणी Samples Examined						
	अ) रक्त Blood	2304	2100	2100	1	0	0
	ब) रक्त काचपट्टी Blood Smears	3073	2100	2100	2	0	0
	क) ठसे काचपट्टी Impression / Exudate smears	374	700	700	48	0	0
	ड) स्कीन स्क्रॅपिंग Skin scrapings	904	350	350	0	0	0
	इ) जैवरासायनिक रक्तजल Serum for Biochemistry	892	2100	2100	30	0	0
	फ) मूत्र नमुने Urine Samples	206	350	350	0	0	0
	ग) माल / शेण नमुने Faecal Samples	4317	3500	3500	112	0	0
	ह) खाद्य Feed	37	175	175	162	175	175
	य) दुध Milk	1323	175	175	0	0	0
	र) इतर नमुने Other samples	1396	350	350	9	175	175
	एकूण Total	14826	11900	11900	364	350	350
16	एलायझाने तपासलेल्या नमुन्यांची No. of samples tested by ELISA						
	अ) ब्रूसोल्लेसीस Brucellosis	2869	3500	3500	0	0	0
	ब) आयबीआर IBR	1976	3500	3500	0	0	0
	क) पीपीआर PPR	443	0	0	0	0	0
	ड) इतर रोग Other diseases	0	0	0	0	0	0
	एकूण Total	37333	49950	49950	1136984	1431365	1431365

तक्ता पाच / Table 5

राज्यस्तरावरील पुणे येथील पशुरोग अन्वेषण विभागाच्या अंतर्गत प्रयोगशाळांचे कार्य दर्शविणारा तक्ता

Table indicates the work carried out by Laboratories in Disease Investigation Section, Pune

अ. क्र. Sr. No. (1)	बाब Particulars (2)	प्रत्यक्ष Actual 2020-21 (3)	अपेक्षित Anticipated 2021-22 (4)	लक्ष्य Target 2022-23 (5)
1	जिवाणूशास्त्र प्रयोगशाळा Bacteriology Laboratory -			
	जिवाणूंच्या कृत्रिम वाढीकरीता तपासलेले उती / रक्त / इतर नमुने संख्या No. of tissue / blood / other samples processed for cultural examination	50	500	500
	केलेल्या जैव रासायनिक चाचण्यांची संख्या No. of biochemical tests performed	207	400	400
	केलेल्या जैविक चाचण्यांची संख्या No. of biological tests performed	123	200	200
	केलेल्या अँटीबायोटिक संवेदनाशीलता चाचण्यांची संख्या No. of antibiotic sensitivity tests carried Out	20	50	50
	ब्लड स्पीयर्स साठी तपासलेले नमुने No. of blood smear / impression smears examined	342	500	500
	सीईएमसाठी तपासलेले नमुने No. of swabs for CEM	0	300	300
	एलायझा चाचणीचे गॅलॅंडरसाठी तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples for tested for Glanders by ELISA	1076	2500	2500
	एलायझा चाचणीने सांसर्गिकी गर्भपातासाठी तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples tested for Brucellosis by ELISA	7308	7000	7000
	एलायझा चाचणीने इतर रोगांसाठी तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples tested by ELISA for other diseases	0	250	250
	कंपायलो बॅक्टेरियोसाठीलेल्या प्रिप्युइल नमुन्यांची संख्या No. of prepucial samples examined for Compylobacteriosis	2627	4000	4000
	पीसीआर वर तपासणी केलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples tested by PCR	41	100	100
	इतर प्रयोगशाळा निवेदी, आय.व्ही.आर.आय. इ. यांचेकडे पाठविलेले नमुने संख्या No. of samples sent to other labs via NIVEDI, IVRI, etc.	81	400	400
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples received & examined	11875	16200	16200
	जतन केलेल्या जिवाणूंची आयसोलेटसची संख्या No. of bacterial isolates maintained	19	25	25
	पीसीआरद्वारे प्रमाणित केलेल्या नवीन रोगांची संख्या No. of new diseases standardized by PCR	2	2	2
2	गोमवजशास्त्र प्रयोगशाळा Mycology Laboratory -			
	तपासणी केलेले खादय व वैरण नमुन्यांची संख्या No. of feed & fodder samples examined	125	350	350
	तपासणी केलेले धान्य नमुने संख्या No. of grain samples examined	73	80	80
	तपासणी केलेले स्कीन स्क्रेपिंग नमुने संख्या No. of skin scrapings examined	0	10	10
	तपासणी केलेले इतर नमुन्यांची संख्या No. of other samples examined	0	10	10
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या एकूण नमुन्यांची संख्या Total no. of samples received & examined	198	450	450
	अभ्यासलेले बुरशिजन्य घटनांची संख्या No. of fungal incidences studied	0	1	1
3	विकृतीशास्त्र प्रयोगशाळा Pathology Laboratory -			
	उती बदल विकृतीसाठी पतासलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples examined by histopathology	162	350	350
	जैवरसायन शास्त्रासाठी तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples examined for biochemistry	892	1400	1400
	रक्ताचे गुणधर्म व रोगासाठी तपासलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of Blood samples tested for hematology	1274	1400	1400
	तपासलेल्या मुत्र नमुन्यांची संख्या No. of urine samples tested	27	100	100
	बीएसईसाठी तपासलेल्या मेंदू / खादय नमुन्यांची संख्या No. of brain / feed samples tested for BSE	204	250	250

तक्ता पाच चालू / Table 5 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	इतर प्रयोगशाळा निवेदी, आय.व्ही.आर.आय. इ. यांचेकडे पाठविलेले नमुने संख्या No. of samples sent to other labs via NIVEDI, IVRI, etc.	82	60	60
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या एकूण नमुन्यांची संख्या Total no. of samples received & examined	2641	3560	3560
	केलेल्या शवविच्छेदनांची संख्या No. of post mortem carried out	7	10	10
	बीएसई सर्वेक्षणा करीता भेटी दिलेल्या खादय कारखान्यांची संख्या No. of feed factories visited for BSE surveillance	0	2	2
4	विषशास्त्र प्रयोगशाळा Toxicology Laboratory -			
	तपासलेल्या उती नमुन्यांची संख्या No. of tissue samples examined	96	110	110
	तपासलेल्या खादय व वैरन नमुन्यांची संख्या No. of feed & fodder samples examined	289	300	300
	तपासलेल्या पाणी नमुन्यांची संख्या No. of water samples examined	53	40	50
	तपासलेल्या इतर नमुन्यांची संख्या No. of other samples examined	8	10	25
	इतर प्रयोगशाळा निवेदी, आय.व्ही.आर.आय. इ. यांचेकडे पाठविलेले नमुने संख्या No. of samples sent to other labs via NIVEDI, IVRI, etc.	0	10	10
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples received & examined	446	470	495
	अभ्यासिलेल्या विषबाधा घटनांची संख्या No. of poisoning incidences studied	3	5	5
	विष / विषपदार्थ तपासाणीसाठी नव्याने प्रमाणित केलेल्या पद्धतीची संख्या No. of new method standardized for defection of toxins / poisons	0	2	2
5	परजिवशास्त्र प्रयोगशाळा Parasitology Laboratory -			
	तपासलेले रक्त नमुने / रक्त काच पट्टयाच संख्या No. of blood samples / blood smear examined	568	500	500
	तपासलेल्या शेण नमुन्यांची संख्या No. of faecal samples examined	510	350	350
	तपासलेल्या लयिका ग्रंथिच्या बायोप्सीची संख्या No. of lymph node biopsy examined	6	25	25
	ट्रायको मोनियसिससाठी तपासलेल्या प्रिप्युझल नमुन्यांची संख्या No. of prepucial samples examined for trichomoniasis	2627	4000	4000
	तपासलेल्या इतर नमुन्यांची संख्या No. of other samples received & examined	81	500	500
	एलायझा चाचणीने तपासलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples tested by ELISA	0	200	200
	पीसीआरद्वारे नव्याने प्रमाणित केलेल्या रोगांची संख्या No. of samples tested by PCR	68	300	200
	इतर प्रयोगशाळा निवेदी, आय.व्ही.आर.आय. इ. यांचेकडे पाठविलेले नमुने संख्या No. of samples sent to other labs via NIVEDI, IVRI, etc.	247	100	100
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples received & examined	4107	5975	5875
	परोपजीवीय अभ्यासाकरीता भेटी दिलेल्या प्रेक्षकांची संख्या No. of farms visited for parasitological studies	0	7	7
	पीसीआरद्वारे नव्याने प्रमाणित केलेल्या रोगांची संख्या No. of new diseases standardized by PCR	1	1	1
6	विषाणूशास्त्र व उती संवर्धन प्रयोगशाळा Virology & Cell culture Laboratory -			
	व्हायरस आयसोलेशन करीता तपासणी केलेल्या उती / रक्त / इतर नमुन्यांची संख्या No. of tissue / blood / other samples processed for virus isolation	0	200	200
	ईलाइझा चाचणीने आरबीआयसाठी तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples tested for IBR by ELISA	5557	8000	7000
	ईलाइझा चाचणीने बीव्हीडीसाठी तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples tested for BVD by ELISA	308	1500	1500
	एस ईलाइझा चाचणीद्वारे पीपीआर करीता तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples tested for PPR by S-ELISA	14	150	150

तक्ता पाच चालू / Table 5 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	सी एस ईलाइझा चाचणीद्वारे पीपीआर करीता तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples tested for PPR by C-ELISA	400	1500	1500
	रेबिज करीता तपासलेले नमुने संख्या No. of samples tested for rabies	1	25	25
	पीपीआर रोग नियंत्रणांतर्गत ईलाइझा पीपीआर तपासणी केलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples tested for PPR by ELISA under PPR-CP sero-surveillance	7547	5000	5000
	ईलाइझा द्वारे इतर रोगांकरीता तपासलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples tested by ELISA for other diseases	188	500	500
	इतर प्रयोगशाळा त्रिवेदी, आय.व्ही.आर.आय इ.यांचेकडे पाठविलेले नमुने संख्या No. of samples sent to other labs viz., NIVEDI, IVRI, etc.	23	50	50
	पीसीआरद्वारे तपासलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples tested by PCR	1381	500	500
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples received & examined	15419	17425	16425
	जतन केलेल्या विषाणू आयसोलेटची संख्या No. of viral isolates maintained	0	1	1
	पीसीआरद्वारे नव्याने प्रमाणित केलेल्या रोगांची संख्या No. of new diseases standardized by PCR	1	2	2
7	पशुरोग प्रयोगशाळा Cattle Diseases Laboratory-			
	क्षय रोगासाठी तपासलेल्या जनावरांची संख्या No. of animals tested for Tuberculosis	2980	2200	2200
	जोहनस रोगासाठी तपासलेल्या जनावरांची संख्या No. of animals tested for Johne's Disease	2980	2200	2200
	संसर्गजन्य गर्भपातासाठी गोळा केलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples collected for Brucellosis	2556	2200	2200
	आयबीआर साठी गोळा केलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples collected for IBR	2556	2200	2200
	कंपायलो बॅक्टेरिओलिससाठी गोळा केलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples collected for Compylobacteriosis	1666	1300	1300
	ट्रायकोमोनियासिससाठी गोळा केलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples collected for Trichomoniasis	1666	1300	1300
	बीव्हीडी तपासणी करीता संकलित केलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples collected for BVD	306	500	500
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples received & examined	14710	11900	11900
	तपासणी संस्थेची एकूण संख्या No. of Institutes inspected	32	15	15
8	कुक्कुट रोग निदान प्रयोगशाळा Poultry Disease Diagnostic Laboratory -			
	a) कुक्कुट विकृती शास्त्र प्रयोगशाळा Poultry Pathology Laboratory			
	रोअिवमधील इतर प्रयोगशाळांकडे तपासणीसाठी पाठविलेले नमुने No. of samples received, collected & tested for histopathology	35	150	150
	b) कुक्कुट जिवाणुशास्त्र प्रयोगशाळा Poultry Bacteriology laboratory			
	तपासणी केलेल्या उती / रक्त / इतर नमुन्यांची संख्या No. of tissue / blood / other samples processed for cultural examination	47	300	300
	केलेल्या जैवरासायनिक चाचण्यांची संख्या No. of biochemical tested performed	60	120	120
	केलेल्या जैविक चाचण्यांची संख्या No. of biological tests performed	0	25	25
	केलेल्या प्रतीजैविक संवेदनशीलता चाचण्यांची संख्या No. of antibiotic sensitivity tests carried out	5	25	25
	कोलोफॉर्मसाठी तपासलेल्या पाण्याच्या नमुन्यांची संख्या No. of water samples tested for coliforms (MPN)	90	100	100
	तपासलेल्या पशुखादय नमुन्यांची संख्या No. of feed samples tested	145	150	150
	केलेल्या सालमोनेला प्लेट अग्लुटीनेशन चाचण्यांची संख्या No. of salmonella plate agglutination tests done	1579	6000	5000
	केलेल्या मायकोप्लाझ्मा प्लेट अग्लुटीनेशन चाचण्यांची संख्या No. of mycoplasma plate agglutination tests done	3158	12000	5000
	तपासलेले तुसचे नमुने No. of litter samples tested	1	40	40
	इतर प्रयोगशाळांना पुष्टीकरणासाठी पाठविलेल्या नमुने / बॅक्टेरियल आयसोफेटची संख्या No. of samples / bacterial isolates sent to other labs for confirmation	0	25	25

तक्ता पाच चालू / Table 5 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	पीसीआर द्वारे तपासलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples tested by PCR	4	50	50
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples received & examined	5089	18835	10835
	जतन केलेल्या बॅक्टेरियल आयसोफेटची संख्या No. of bacterial isolates maintained	0	25	25
	पीसीआरद्वारे प्रमाणित केलेल्या नवीन रोगांची संख्या No. of new diseases standardized by PCR	0	2	2
	c) कुक्कुट विषाणूशास्त्र प्रयोगशाळा Poultry Virology Laboratory			
	व्हायरस आयसोलेशन करीता तपासणी केलेल्या उती / रक्त / इतर नमुन्यांची संख्या No. of tissue / blood / other samples processed for virus isolation	0	100	100
	केलेल्या एजीपीटी चाचण्यांची संख्या No. of AGPT test done	8	400	400
	केलेल्या एचआय चाचण्यांची संख्या No. of HI tested carried out	1602	4000	3000
	व्हायरस आयसोलेशन करीता तपासणी केलेल्या उती / रक्त / इतर नमुन्यांची संख्या No. of samples tested for Avian Influenza (Ag)			
	a. कलोकल स्वॅब Cloacal swabs	9316	5000	5000
	b. ट्रॅकीयल स्वॅब Tracheal swabs	9112	3000	3000
	c. कॉंबड्यांच्या बाजारातून जीवंत पक्षांचे घेतलेले नमुने Samples collected from live bird market	8779	100	100
	d. पर्यावरणीय नमुन्यांची संख्या Environmental samples	0	100	100
	बर्ड फ्लू एंटीबॉडीसाठी केलेल्या एलाइझा चाचण्यांची संख्या No. of ELISA for Avian Influenza (Ab)	6212	8000	8000
	इतर एव्हियन डीसीनेस करीता केलेल्या एलाइझा चाचण्यांची संख्या No. of ELISA for other avian diseases	0	50	50
	राष्ट्रीय स्तरावरील इतर प्रयोग शाळांना पाठविलेले नमुने संख्या No. of samples sent to other national level labs	303	50	50
	पीसीआरद्वारे तपासलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples tested by PCR	1357	50	50
	प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples received & examined	36689	20850	19850
	एकूण Grand total	41813	39835	30835
	जतन केलेल्या वायरल आयसोफेटची संख्या No. of viral isolates maintained	0	1	1
	पीसीआर द्वारे प्रमाणित केलेल्या नवीन रोगांची संख्या No. of new diseases standardized by PCR	0	2	2
	साल्मोनेल्लोसिससाठी तपासलेल्या पक्षांची संख्या No. of birds tested for salmonellosis	0	1000	1000
	केलेली शवविच्छेदने No. of post mortems carried out	1428	500	500
	शासकीय कुक्कुट प्रक्षेकावर अभ्यासिकेच्या मरतुकीच्या घटनांची संख्या No. of samples study of mortality on Govt poultry farm	0	5	5
	भेटी दिलेल्या व तपासणी केलेल्या अंडी उबवणी केंद्रांची संख्या No. of hatcheries visited & monitoring done	0	20	20
	भेटी दिलेल्या सधन कुक्कुट विकास प्रकल्पांची संख्या No. of IPD blocks visited	0	15	15
	खाजगी प्रक्षेत्र / अंडी उबवणी केंद्राना दिलेल्या भेटीची संख्या No. of private farms / hatcheries visited	2	25	25
9	गुरांमधील रोगांचे सर्वेक्षण Animal Disease Surveillance -			
	संकलित केलेले तपासणी केलेले रक्तजल / दूध नमुन्यांची संख्या No. of serum samples / milk samples collected & tested	1366	3500	1000
	निवेदी बंगलोर येथे पाठविलेल्या रक्तजल / दूध नमुन्यांची संख्या No. of serum samples sent to NIVEDI, Bangalore	77	2500	1000
	संकलित केलेल्या व तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकूण संख्या Total no. of samples collected & tested	1443	6000	2000
	पशुरोग सर्वेक्षणासाठी भेट दिलेल्या ठिकाणांची संख्या No. of places visited for animal disease surveillance	19	50	50
	रोग प्रादुर्भावामध्ये रोग कारणमिमांसा करणेसाठी दिलेल्या भेटी व अभ्याससंख्या No. of outbreaks attended & studied for epidemiology	2	15	15

तक्ता पाच समाप्त / Table 5 Concltd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	रोगासंबंधिच्या अंदाजांची संख्या No. of disease forecasting done	10	12	12
	केलेल्या प्रकाशनांची छोटे वृत्तपत्र व पुस्तिकांची संख्या No. of publications done viz., bulletins, leaflets, etc.	1	5	5
10	लाळ खुरकुत रोग निदान प्रयोगशाळा Foot & Mouth Disease Laboratory -			
	ईलाइझा चाचणीद्वारे सिरोसर्व्हे लन्ससाठी प्राप्त झालेल्या व तपासणी केलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples received & tested for sero-surveillance by ELISA	10366	9472	9472
	दिवा चाचणीसाठी प्राप्त झालेल्या व तपासलेल्या रक्तजल नमुन्यांची संख्या No. of serum samples received & tested by DIVA	11070	10322	10322
	एफएमडी विषाणूच्या तपासणीसाठी केलेल्या उती नमुन्यांची संख्या No. of tissue samples tested & typed for FMD virus	4	50	50
	एपीएमडी-सीपी सर्वेक्षण अंतर्गत DFMD / IVRI येथे पाठविलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of samples sent to DFMD / IVRI Lab under FMD-CP surveillance	0	2000	2000
	तपासणी केलेल्या नमुन्यांची एकेण संख्या Total no. of samples tested	21440	21844	21844
	पुरवठा केलेल्या प्रिझर्वेटीव व्हायलची संख्या No. of preservative vials supplied	0	300	300
	एफएमडी सिरोसर्व्हेलन्स करीता भेटी दिलेल्या प्रक्षेकांची संख्या No. of visits to farms for FMD serosurveillance	3	10	10
	भेटी दिलेल्या पशुवैद्यकीय संस्थांची संख्या No. of Vet. Institutes visited	128	100	100
	एफएमडी लसिकरण मॉनिटरिंगसाठी भेटी दिलेल्या गावांची संख्या No. of villages visited for monitoring of FMD Vaccination	0	100	100
	भेटी दिलेल्या गुरांचे आठवडीबाजार / कॅटल स्लमची संख्या No. of weekly cattle markets / cattles slums attended	0	5	5
	रोग परिस्थिती विज्ञानासाठी अभ्यासिकच्या रोगप्रादुर्भावाची संख्या No. of outbreaks studied for epidemiology	0	0	0
	जिल्हा तालुका स्तरावर घेतलेल्या जागरूकता शिबिरातील उपस्थिती संख्या No. of district / block level awareness camps (IEC) attended	6	10	10

तक्ता सहा / Table 6

श्वानदंशरोग प्रतिबंधक पथकांचे (२) कामकाज दर्शविणारा तक्ता

Table showing the workload of Rabies control units (2)

अ. क्र. Sr. No.	Particulars of workload (1)	Pune			Aurangabad		
		प्रत्यक्ष Actual 2020-21 (3)	अपेक्षित Anticipated 2021-22 (4)	लक्ष्य Target 2022-23 (5)	प्रत्यक्ष Actual 2020-21 (6)	अपेक्षित Anticipated 2021-22 (7)	लक्ष्य Target 2022-23 (8)
1	१ एप्रिल रोजी शिल्लक असलेल्या कुत्र्यांची संख्या Opening balance of dogs as on 1st April	0	0	0	0	0	0
2	पकडलेल्या कुत्र्यांची संख्या No. of dogs seized	18050	15000	15000	10718	6000	6000
3	एकूण कुत्र्यांची संख्या (१+२) Total No. of dogs (1+2)	18050	15000	15000	10718	6000	6000
4	एबीसी कार्यक्रमाखाली शस्त्रक्रिया केलेल्या कुत्र्यांची संख्या No. of dogs operated under ABC program	18030	15000	15000	0	6000	6000
5	नष्ट केलेल्या कुत्र्यांची संख्या No. of dogs euthenised	0	0	0	37	0	0
6	वैद्यकीय महाविद्यालयाकडे प्रयोगासाठी पाठविण्यात आलेल्या कुत्र्यांची संख्या No. of dogs supplied to medical college for experiment	0	0	0	0	0	0
7	पळून गेलेल्या कुत्र्यांची संख्या No. of dogs escaped	0	0	0	0	0	0
8	विल्हेवाट लावलेल्या कुत्र्यांची संख्या (४ ते ७) Total No. of dogs disposal (4 to 7)	18030	15000	15000	37	6000	6000
9	३१ मार्च रोजी शिल्लक कुत्र्यांची संख्या (३ ते ८) Closing balance of dogs as on 31st March (3 - 8)	20	0	0	10681	0	0
10	लसीकरण केलेल्या कुत्र्यांची संख्या No. of dogs immunised	19330	15000	15000	10721	6000	6000
11	श्वानदंशोत्तर उपचार केलेल्या जनावरांची संख्या No. of animals treated with postbite A.R.V.						
	अ) गुरे Cattle	0	20	20	2	20	20
	ब) कुत्री Dogs	0	100	100	24	100	100
	क) इतर Others	0	20	20	7	20	20
12	रोगनिदानाकरिता रो.अ.वि. पुणे येथे पाठविलेले नमुने No. of specimens sent for disease diagnosis to DIS, Pune	0	0	0	0	0	0
13	आयोजित / उपस्थित राहिलेले श्वान प्रदर्शने Dog shows organised / attended	0	2	2	1	2	2
15	मोठ्या जनावरांच्या लसीकरणाची शिबिरे Large animals vaccination camps	0	2	2	1	2	2

तक्ता सात / Table 7

महाराष्ट्र राज्यातील गुणनियंत्रण प्रयोगशाळा, मुंबई यांचे कामकाज दर्शविणारा तक्ता

Summary of workload at Quality Control Laboratory, Mumbai in Maharashtra State

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	प्रत्यक्ष Actual 2020-21 (3)	अपेक्षित Anticipated 2021-22 (4)	लक्ष्य Target 2022-23 (5)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
१	निर्यातीसाठी दाखला दिलेले कुक्कुटपक्षी संख्या No. of poultry birds certified for export	0	0	0
२	निर्यातीसाठी दाखला दिलेले गोठविलेले पदार्थ Chilled items certified for export			
	अ) मेंढ्या व शेळ्या यांची शवे Carcasses of sheep and goat	220119	220119	220119
	ब) मांस (२० किलो कार्टनमध्ये संख्या) Meat cartons (Cartons of 20 kg)	0	0	0
	क) महीषवर्ग मांस (२० किलो कार्टनमध्ये संख्या) Meat cartons (Cartons of 20 kg)	0	0	0
३	निर्यातीसाठी दाखला दिलेले Frozen items certified for export			
	अ) महीषवर्ग मांस (२० किलो कार्टनमध्ये संख्या) Meat cartons (Cartons of 20 kg)	6195694	6195694	6195694
	ब) मांस (२० किलो कार्टनमध्ये संख्या) Meat cartons (Cartons of 20 kg)	0	0	0
	क) मेंढ्या व शेळ्या यांची शवे Carcasses of sheep and goat	0	0	0
	ड) अंडी (प्रत्येकी १८० अंड्यांच्या कार्टनमध्ये संख्या) Eggs (Carton of 180 eggs each)	197311	197311	197311
	इ) इतर पदार्थ Other items (Non edible)	350706	350706	350706
४	वसूल झालेली फी (रुपये) Fees collection (Rs.)	44225063	44225063	44225063
५	ग्लॅंडर्स व फार्सी अॅक्ट' अन्वये घोड्यांची मेलीन टेस्ट Mallien test in horses under 'Glanders & farcy act'	0	0	0
६	देवनार कत्तलखान्यातील, १९७६ च्या पशुसंरक्षण कायद्यामध्ये अंतर्भूत असल्याप्रमाणे जनावरांची तपासणी Inspection of animals- under Animal preservation act-1976, at Deonar abattoir			
	अ) तपासलेली जनावरे No. of Animals inspected	40528	40528	40528
	ब) वसूल झालेली फी (रुपये) Fees realised (Rs.)	810560	810560	810560
७	निर्यातीसाठी तपासलेली जनावरे No. of Animals inspected for export			
	अ) मेंढ्या व शेळ्या (प्रत्येकी रु. ३० प्रमाणे) Sheep and goat- @ Rs. 30 each	0	0	0
	ब) मोठे महिष (प्रत्येकी रु. १०० प्रमाणे) Large buffaloes - @ Rs.100 each	0	0	0
	क) इतर जनावरे (प्रत्येकी रु. १०० प्रमाणे) Other animals - @ Rs. 100 each	0	0	0
	ड) एक दिवसाची पिल्ले (प्रत्येकी रु. २ प्रमाणे) One day old chicks - @ Rs. 2 each	0	0	0

१०२ - पशु व महिष विकास

102 - Cattle & Bauffalo Development

(Rs. In thousands)		तक्ता एक / Table 1				(रुपये हजारत)	
Activity Classification		प्रत्यक्ष	अथसंकल्पीय	सुधारीत	अथसंकल्पीय	कार्याचे वर्गीकरण	
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज		
(1)	(2)	२०२०-२१	२०२१-२२	२०२१-२२	२०२२-२३	(7)	(8)
		Actuals	Budget	Revised	Budget		
		2020-21	Estimates	Estimates	Estimates		
		(3)	2021-22	2021-22	2022-23		
		(4)	(5)	(6)	(6)		
102, Cattle & Buffalo Development							102, पशु व महिष विकास
(01) Cattle Breeding Farms							(01) पशुपैदास क्षेत्रे
(01)(01) Cattle Breeding Farms (Committed) (24030311)		4197	10016	8820	9249		(01)(01) पशुपैदास क्षेत्रे (अनिवार्य) (24030311)
(03) Key Village Schemes							(03) आधारभुत ग्राम योजना
(03)(01) Key Village Schemes (Committed) (24030338)		51374	59541	59404	64886		(03)(01) आधारभुत ग्राम योजना (अनिवार्य) (24030338)
(04) Artificial Insemination							(04) कृत्रिम रेतन केंद्रे
(04)(01) Artificial Insemination Centres (Committed) (24030347)		89097	130863	122772	133740		(04)(01) कृत्रिम रेतन केंद्रे (अनिवार्य) (24030347)
(05) Purposive Grants to Zilla Parishad under Section 182 of the Maharashtra Zilla Parishads & Panchayat Samities Act , 1961							(05) महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम, 1961 यांच्या कलम 182 अन्वये जिल्हा परिषदांना सप्रयोजन अनुदाने
(05)(01) Local Sector Establishment (Committed) (24030374)		9204	12713	12642	13841		(05)(01) स्थानिक क्षेत्र आस्थापना (अनिवार्य) (24030374)
(05)(02) District Premium Bull (Committed) (24032682)		8715	12320	11657	12769		(05)(02) जिल्हा वळु योजना (अनिवार्य) (24032682)
(05)(03) Key Village Scheme (Committed) (24032691)		388742	468202	466090	496279		(05)(03) आधारभुत ग्राम योजना (अनिवार्य) (24032691)
(05)(04) Maintainance of Record of Milk and Deoni Cattle (Committed) (24032706)		976	1585	1490	1111		(05)(04) देवणी पशु व दुधाचा अभिलेख ठेवणे (अनिवार्य) (24032706)
(05)(06) Goshala and Panjarapol Development Schemes (Committed) (24032724)		1963	2766	2572	2917		(05)(06) गोशाळा व पांजरपोळ विकास योजना (अनिवार्य) (24032724)
Total-(05)	Voted	409600	497586	494451	526917		दत्तमत एकूण-(05)
(06) Establishment of Maharashtra Livestock Development Board							(06) महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळाची स्थापना
(06)(02) Establishment of Maharashtra Livestock Development Board (Committed) (24032288)		131018	213610	213920	196104		(06)(02) महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळाची स्थापना (अनिवार्य) (24032288)

(Rs. In thousands)		तक्ता एक चालू / Table 1 Contd.				(रुपये हजारत)	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(07) Schemes in the five year plan							(07) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना
(07)(09) Supply of Milch Crossbred cows/Bufaloes to individual Beneficiaries (100% State Plan) (Scheme) (2403B915)		69805	294517	220888	325000		(07)(09) वैयक्तिक लाभार्थीना दुधाळ संकरित गाई/म्हशींचे वाटप करणे (100 टक्के राज्य योजना) (कार्यक्रम) (2403B915)
(07)(10) Supply of Milch Crossbred cows/Bufaloes to individual Beneficiaries (Special Component Plan) (State Plan) (Scheme) (2403B906)		0	0	0	0		(07)(10) वैयक्तिक लाभार्थीना दुधाळ संकरित गाई/म्हशींचे वाटप करणे (विशेष घटक योजना) (राज्य योजना) (कार्यक्रम) (2403B906)
(07)(11) Distribution of 2 Deshi/Crossbred Cows/Bufaloes on 50% subsidy to beneficiaries under Marathwada Package in Jalna District (Scheme) (2403D195)		0	10000	7500	10000		(07)(11) मराठवाडा पॅकेज अंतर्गत जालना जिल्ह्यातील लाभार्थ्यांना 2 देशी/संकरित गायी /म्हशींचे 50 % अनुदानावर वाटप करणे (कार्यक्रम) (2403D195)
(07)(12) Distribution of 2 Deshi/Crossbred Cows/ Bufaloes on 50% subsidy to farmers for agriculture allied activities (Scheme) (2403D346)		22821	90000	45000	60000		(07)(12) शेतक-यांना शेतीपुरक व्यवसायासाठी 2 देशी / संकरित गायी /म्हशींचे 50 टक्के अनुदानावर वाटप करणे (कार्यक्रम) (2403D346)
Total-(07)	Voted	92626	394517	273388	395000		दत्तमत एकूण-(07)
(08) Artificial Insemination Centers							(08) कृत्रिम रेतन केंद्र
(08)(01) Artificial Insemination in Centers (Committed) (24030436)		20218	25437	25312	25972		(08)(01) कृत्रिम रेतन केंद्र (अनिवार्य) (24030436)
(09) Plan grants to Zilla Parishads							(09) जिल्हा परिषदांना योजनांतर्गत अनुदाने
(09)(03) Special Component Plan (District Plan) Supply of Crossbreed Milch Cows and supply of feed to Milch Animal (Scheme) (24032054)		0	0	0	0		(09)(03) विशेष घटक योजना (जिल्हा योजना) संकरित गायी पुरविणे व दुभत्या जनावरांना सकस खाद्याचा पुरवठा करणे (कार्यक्रम) (24032054)
(10) Development of Goshalas & Panjarpols							(10) गोशाळा व पांजरपोळ विकास
(10)(03) Comprehensive Scheme for increasing productivity and Genetic improvement of Cattle and Bufaloes (100% State Share) (Scheme) (2403C528)		33017	50000	10000	10000		(10)(03) गाई-म्हशींची उत्पादकता वाढविण्या- साठी सर्व समावेशक अनुवंशिक सुधारणा कार्यक्रम (100 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C528)
(10)(04) Govardhan Govansh Seva Kendra (Scheme) (2403D257)		0	95400	47700	200000		(10)(04) गोवर्धन गोवंश सेवा केंद्र (कार्यक्रम) (2403D257)
Total-(10)	Voted	33017	145400	57700	210000		दत्तमत एकूण-(10)

(Rs. In thousands)	तक्ता एक चालू / Table 1 Contd.						(रुपये हजारत)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(11) National Livestock Mission (Centrally Sponsored Scheme)							(11) राष्ट्रीय पशुधन अभियान (केंद्र पुरस्कृत योजना)
(11)(04) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line excluding Gondia, Gadchiroli and Chandrapur Districts (25% Central Share) (Scheme) (2403C822)		0	23000	23000	36450		(11)(04) गोदिया गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्हे वगळून दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (25 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C822)
(11)(05) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line excluding Gondia, Gadchiroli and Chandrapur Districts (25% State Share) (Scheme) (2403C831)		0	23000	23000	36450		(11)(05) गोदिया गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्हे वगळून दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (25 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C831)
(11)(06) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line excluding Gondia, Gadchiroli and Chandrapur Districts (50% Central Share) (Scheme) (2403C842)		0	1741	1741	5130		(11)(06) गोदिया गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्हे वगळून दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (50 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C842)
(11)(07) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line excluding Gondia, Gadchiroli and Chandrapur Districts (50% State Share) (Scheme) (2403C869)		0	2901	2901	8550		(11)(07) गोदिया गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्हे वगळून दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (50 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C869)
(11)(08) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line (40% Central Share) (Scheme) (2403C878)		0	14215	14215	29160		(11)(08) दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (40 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C878)
(11)(09) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line excluding Gondia, Gadchiroli and Chandrapur Districts (30% State Share) (Scheme) (2403C887)		0	10661	10661	21870		(11)(09) गोदिया गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्हे वगळून दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (30 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C887)

(Rs. In thousands)	तक्ता एक समाप्त / Table 1 Concltd.						(रुपये हजारत)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(11)(10) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line for Gondia, Gadchiroli and Chandrapur Districts (35% Central Share) (Scheme) (2403C896)		0	4532	4532	11970		(11)(10) गोदिया गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्ह्यातील दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (35 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C896)
(11)(11) Livestock Insurance Scheme Under National Livestock Mission for above poverty line for Gondia, Gadchiroli and Chandrapur Districts (25% State Share) (Scheme) (2403C902)		0	3237	3237	8550		(11)(11) गोदिया गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्ह्यातील दारिद्र्य रेषेवरील लोकांसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (25 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C902)
(11)(12) Honorium to Veterinarian Publicity & Propaganda of Livestock Insurance Scheme (100 % Central Share) (Scheme) (2403D186)		0	5993	5993	9066		(11)(12) पशुधन योजनेतर्गत पशुवैद्यकांचे मानधन, प्रसिद्धी व प्रचार (100 % केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D186)
(11)(13) Subsidy for Establishment of Dead Animal Utilization Centre (60% Central Share) (Scheme) 33, Subsidies (2403D865)		22000	1	1	0		(11)(13) मृत पशु उपयोगिता केंद्र स्थापन करणेसाठी अर्थसहाय्य (60% केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) 33, अर्थसहाय्य (2403D865)
(11)(14) Subsidy for Establishment of Dead Animal Utilization Centre (40% State Share) (Scheme) 33, Subsidies (2403D874)		14666	1	1	0		(11)(14) मृत पशु उपयोगिता केंद्र स्थापन करणेसाठी अर्थसहाय्य (40% राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) 33, अर्थसहाय्य (2403D874)
Total-(11)	Voted	36666	89282	89282	167196		दत्तमत एकूण-(11)
(12) National Programme for Bovine Breeding & Dairy Development (Centrally Sponsored Scheme)							(12) राष्ट्रीय गुरे व दुग्धविकास कार्यक्रम (केंद्र पुरस्कृत योजना)
(12)(01) National Programme for Bovine Breeding (Centrally Sponsored Scheme) (Scheme) (2403C751)		0	1	1	1		(12)(01) राष्ट्रीय गुरे व दुग्धविकास कार्यक्रम (केंद्र पुरस्कृत योजना) (कार्यक्रम) (2403C751)
(13) National Mission on Bovine Productivity NMBP (Centrally Sponsored Scheme)							(13) राष्ट्रीय पशु उत्पादकता अभियान (केंद्र पुरस्कृत योजना)
(13)(01) Pashusanjivani (State Share 40 %) (Scheme) (2403D328)		0	5828	2914	1		(13)(01) पशुसंजीवनी (राज्य हिस्सा 40 %) (कार्यक्रम) (2403D328)
(13)(02) Advance Animal Reproductive Technology (State Share 40 %) (Scheme) (2403D533)		0	56250	28125	1		(13)(02) आधुनिक पशु प्रजनन तंत्रज्ञान (राज्य हिस्सा 40 %) (कार्यक्रम) (2403D533)
Total-(13)	Voted	0	62078	31039	2		दत्तमत एकूण-(13)
Total-102	Voted	867813	1628331	1376089	1729067		दत्तमत एकूण-102

तक्ता दोन / Table 2

मपविमंच्या अधिपत्याखालील वळूमाता संगोपन केंद्रे (७), वळू संगोपन केंद्र (२) व राज्य शासनाचे पशुपैदास क्षेत्राचा पशुधनाची संख्या दर्शविणारा तक्ता
The Livestock strength of Bull Mother Farms (7) & Bull Rearing Centres (2) Under MLDB, Nagpur and Cattle Breeding Farm under State sector

अ. क्र. Str. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	एकूण वळूमाता संगोपन केंद्र Total Bull Mother Farms				पशु पैदास केंद्र, वर्धा Cattle breeding Farm, Wardha				एकूण वळू संगोपन केंद्र Total Bull Rearing Centre				
		गायी / म्हशी Cow / Buffalo		गायी Cow		गायी Cow		गायी Cow		गायवर्ग महिषवर्ग Cattle Buffalo		गायवर्ग महिषवर्ग Cattle Buffalo		
		प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	
1 पैदाशीच्या गायी/म्हशी Breeding														
Cow/Bufaloe														
अ) सुरवातीस असलेल्या Opening balance		617	638	639	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ब) अंतर्गत बदल Internal change		31	32	55	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
क) जन्म Calves born		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ड) पावती Receipt		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year		0	7	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
फ) मृत्यू संख्या Deaths		7	7	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ग) विक्री Sale		3	31	45	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Inst. of MLDB		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
घ) बदल Conversions		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
र) अखेरची शिल्लक Closing balance		638	639	657	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी पुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards		494	314	317	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
व) पैदाशीचे धारणानुसार आवश्यक गाय/म्हशी Requirement as per breeding Policy		937	700	700	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirement		-443	-386	-383	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 कालवडी Female calves														
अ) सुरवातीस असलेल्या Opening balance		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ब) अंतर्गत बदल Internal change		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
क) जन्म Calves born		116	143	180	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ड) पावती Receipt		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

तक्ता दोन चालू / Table 2 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
	फ) मृत्यू संख्या Deaths	6	3	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ग) विक्री Sale	1	5	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	घ) बदल Conversions	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	र) अखेरची शिल्लक Closing balance	109	135	172	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards	61	109	136	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाय/म्हशी Requirement as per breeding Policy	35	44	45	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirement	26	65	91	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	१ - २ वर्षांमधील कालवडी Heifers 1 - 2												
	अ) सुरवातीस असलेल्या Opening balance	172	109	135	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ब) अंतर्गत बदल Internal change	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	क) जन्म Calves born	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ड) पावती Receipt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year	3	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	फ) मृत्यू संख्या Deaths	9	7	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ग) विक्री Sale	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	घ) बदल Conversions	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	र) अखेरची शिल्लक Closing balance	160	101	117	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards	97	83	113	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाय/म्हशी Requirement as per breeding Policy	63	48	56	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirement	34	35	57	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	२ - ३ वर्षांमधील कालवडी Heifers 2 - 3												
	अ) सुरवातीस असलेल्या Opening balance	195	335	367	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ब) अंतर्गत बदल Internal change	13	62	77	0	0	0	0	0	0	0	0	0

तक्ता दोन चालू / Table 2 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
	क) जन्म Calves born	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ड) पावती Receipt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	फ) मृत्यू संख्या Deaths	5	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ग) विक्री Sale	2	5	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	य) बदल Conversions	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	र) अखेरची शिल्लक Closing balance	175	266	279	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards	140	172	153	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाव/म्हशी Requirement as per breeding Policy	66	68	36	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirement	74	104	117	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	नर वासरे Male calves												
	अ) सुरुवातीस असलेल्या Opening balance	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ब) अंतर्गत बदल Internal change	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	क) जन्म Calves born	111	171	188	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ड) पावती Receipt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year	0	0	0	0	0	0	3	0	5	0	0	5
	फ) मृत्यू संख्या Deaths	5	3	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ग) विक्री Sale	11	20	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB	3	15	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	य) बदल Conversions	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	र) अखेरची शिल्लक Closing balance	92	133	146	0	0	0	3	0	5	0	0	5
	ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards	63	98	131	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाव/म्हशी Requirement as per breeding Policy	33	38	44	0	0	0	26	7	0	2	2	5
	क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirement	30	60	87	0	0	0	-26	-7	0	-2	-2	-5

तक्ता दोन चालू / Table 2 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
6	१ - २ वर्षांमधील वळू Bulls 1 - 2 Years												
	अ) सुरवातीस असलेल्या Opening balance	129	92	133	0	0	0	0	1	0	9	2	-4
	ब) अंतर्गत बदल Internal change	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	क) जन्म Calves born	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ड) पावती Receipt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year	0	0	0	0	0	0	8	2	14	6	20	15
	फ) मृत्यू संख्या Deaths	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ग) विक्री Sale	17	20	11	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB	3	19	28	0	0	0	0	0	14	0	18	5
	य) बदल Conversions	0	0	0	0	0	0	0	0	13	0	20	8
	र) अखेरची शिल्लक Closing balance	108	51	93	0	0	0	9	2	-4	8	-22	10
	ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards	49	36	58	0	0	0	0	0	1	5	3	25
	व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाव/म्हशी Requirement as per breeding Policy	31	14	19	0	0	0	0	21	7	2	3	32
	क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirement	18	22	39	0	0	0	-21	-6	3	0	-7	-10
7	२ - ३ वर्ष व त्यावरील वळू Bulls 2 - 3 years												
	अ) सुरवातीस असलेल्या Opening balance	60	163	137	0	0	0	24	0	25	8	29	9
	ब) अंतर्गत बदल Internal change	0	2	0	0	0	0	0	0	13	0	20	8
	क) जन्म Calves born	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ड) पावती Receipt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year	0	0	0	0	0	0	11	8	0	10	2	0
	फ) मृत्यू संख्या Deaths	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ग) विक्री Sale	1	54	26	0	0	0	0	0	1	1	0	0
	ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB	3	21	10	0	0	0	10	0	8	8	10	18
	य) बदल Conversions	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	र) अखेरची शिल्लक Closing balance	55	86	101	0	0	0	25	8	29	9	41	-1
	ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards	34	12	12	0	0	0	0	13	4	8	5	0

तक्ता दोन चालू / Table 2 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
	व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाव/म्हशी Requirement as per breeding Policy	1	12	12	0	0	0	0	16	12	4	5	10
	क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirement	33	0	0	0	0	0	-3	-8	4	0	-5	-5
8	पैदाशीचे वळू Breeding bulls												
	अ) सुरुवातीस असलेल्या Opening balance	2	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ब) अंतर्गत बदल Internal change	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	क) जन्म Calves born	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ड) पावती Receipt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	फ) मृत्यू संख्या Deaths	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ग) विक्री Sale	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	य) बदल Conversions	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	र) अखेरची शिल्लक Closing balance	2	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards	2	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाव/म्हशी Requirement as per breeding Policy	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirement	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	बैल Bullocks												
	अ) सुरुवातीस असलेल्या Opening balance	3	3	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ब) अंतर्गत बदल Internal change	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	क) जन्म Calves born	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ड) पावती Receipt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	फ) मृत्यू संख्या Deaths	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ग) विक्री Sale	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ह) मपविमंच्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	य) बदल Conversions	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

तक्ता दोन समाप्त / Table 2 Concltd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
	र) अखेरची शिल्लक Closing balance	3	3	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाय/म्हशी Requirement as per breeding Policy	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirement	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	एकूण कळप स्थिती Total Herd Position												
	अ) सुरुवातीस असलेल्या Opening balance	1178	1342	1416	0	0	0	25	0	34	10	25	17
	ब) अंतर्गत बदल Internal change	44	96	132	0	0	0	0	0	13	0	20	8
	क) जन्म Calves born	227	314	368	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ड) पावती Receipt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	इ) खरेदीचे वर्ष Purchased during the year	0	7	10	0	0	0	22	10	19	16	22	20
	फ) मृत्यू संख्या Deaths	28	18	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ग) विक्री Sale	44	142	130	0	0	0	0	0	1	1	0	0
	ह) मगविमंथ्या इतर संस्थेकडे वर्ग Transferred to other Instt. of MLDB	9	55	63	0	0	0	10	0	22	8	28	23
	य) बदल Conversions	0	0	0	0	0	0	0	0	13	0	20	8
	र) अखेरची शिल्लक Closing balance	1342	1416	1570	0	0	0	37	10	30	17	19	14
	ल) गुणवत्तेचे निकष पूर्ण करणारी गुरे No. of Animals Meeting the Quality Standards	943	826	922	0	0	0	13	5	13	8	30	10
	व) पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक गाय/म्हशी Requirement as per breeding Policy	1167	925	913	0	0	0	63	26	6	10	44	30
	क्ष) आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirement	-224	-99	9	0	0	0	-50	-21	7	-2	-14	-20

₹

तक्ता तीन / Table 3

मपविमंच्या अधिपत्याखालील वळूमाता संगोपन केंद्रे (७), वळू संगोपन केंद्र (२) व राज्य शासनाचे पशुपेदास क्षेत्रांचा कार्यभाराचा तक्ता

The workload summary of Bull Mother Farms (7) & Bull Rearing Centres (2) Under MLDB, Nagpur and Cattle Breeding Farm under State sector

अ. क्र. Sl. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	एकूण वळूमाता संगोपन केंद्र				पशु पेदास केंद्र, वर्धा				एकूण वळू संगोपन केंद्र			
		Total Bull Mother Farms		Cattle breeding Farm, Wardha		Total Bull Rearing Centre		Total Bull Mother Farms		Cattle breeding Farm, Wardha		Total Bull Rearing Centre	
		प्रत्यक्ष Actual 2020-21	अपेक्षित Anticipated 2021-22	लक्ष्य Target 2022-23	प्रत्यक्ष Actual 2020-21	अपेक्षित Anticipated 2021-22	लक्ष्य Target 2022-23	प्रत्यक्ष Actual 2020-21	अपेक्षित Anticipated 2021-22	लक्ष्य Target 2022-23	प्रत्यक्ष Actual 2020-21	अपेक्षित Anticipated 2021-22	लक्ष्य Target 2022-23
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)			
1	प्रक्षेत्रावरील सरासरी गायी व म्हशी Avg. No. of Cow & Buffalo on farm												
	अ) विदेशी Exotic	1	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	
	ब) संकरित Cross bred	73	76	105	0	0	0	0	0	0	0	0	
	क) देशी Indigenious	69	69	71	0	0	0	0	0	0	0	0	
	ड) महिष Buffaloe	131	137	173	0	0	0	0	0	0	0	0	
	एकूण Total	118	130	158	0	0	0	0	0	0	0	0	
2	दुध देण्याच्या कालावधीत दिलेले सरासरी दुध (लि.) Avg. Milk yield during lactation period (Ltrs.)												
	अ) विदेशी Exotic	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	ब) संकरित Cross bred	1813	2686	3540	0	0	0	0	0	0	0	0	
	क) देशी Indigenious	941	1208	1204	0	0	0	0	0	0	0	0	
	ड) महिष Buffaloe	1731	1893	2335	0	0	0	0	0	0	0	0	
3	दुध देण्याचा सरासरी कालावधी (दिवस) Avg. length of lactation (Days)												
	अ) विदेशी Exotic	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	ब) संकरित Cross bred	305	305	305	0	0	0	0	0	0	0	0	
	क) देशी Indigenious	266	266	266	0	0	0	0	0	0	0	0	
	ड) महिष Buffaloe	329	305	305	0	0	0	0	0	0	0	0	
4	पहिल्या वेताचे सरासरी वय (दिवस) Avg. age at first calving (Days)												
	अ) विदेशी Exotic	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	ब) संकरित Cross bred	963	799	763	0	0	0	0	0	0	0	0	
	क) देशी Indigenious	873	766	697	0	0	0	0	0	0	0	0	
	ड) महिष Buffaloe	1469	1420	1420	0	0	0	0	0	0	0	0	

तक्ता तीन चालू / Table 3 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
5	दोन वेतांमधील सरासरी कालावधी (दिवस) Avg. intercalving period									
	अ) विदेशी Exotic	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ब) संकरित Cross bred	520	407	402	0	0	0	0	0	0
	क) देशी Indigenous	356	338	320	0	0	0	0	0	0
	ड) महिष Buffalo	471	400	400	0	0	0	0	0	0
6	वार्षिक दुध उत्पादन (लि. '०००) Milk production during the year (Ltrs. '000)	39650.76	274.94	309.09	0.00	0.00	0.00	0	0	0
7	वार्षिक दुध विक्री (लि. '०००) Milk sold during the year (Liters '000)	34183.73	229.62	250.28	0.00	0.00	0.00	0	0	0
8	दुध विक्रीतून मिळालेली रक्कम (रु. '०००) Receipt realised by sale of milk (Rs. '000)	2558641.29	8314.10	9185.51	0.00	0.00	0.00	0	0	0
9	पैदाशीसाठी विकलेल्या वळूंची संख्या No. of Males sold for breeding									
	अ) विदेशी Exotic	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ब) संकरित Cross bred	19	20	20	0	0	0	0	0	0
	क) देशी Indigenous	22	72	41	0	0	0	0	0	0
	ड) महिष Buffalo	7	15	11	0	0	0	0	0	0
	एकूण Total	48	107	72	0	0	0	0	0	0
10	पैदाशीसाठी पुरविलेल्या वळूंची संख्या (एफएस लॅब/बीआरसी) No. of Males supplied for breeding (FS Lab/BRC)									
	अ) विदेशी Exotic	0	0	0	0	0	0	0	6	12
	ब) संकरित Cross bred	4	12	18	0	0	0	0	3	6
	क) देशी Indigenous	2	18	28	0	0	0	0	1	30
	ड) महिष Buffalo	3	9	5	0	0	0	0	0	19
	एकूण Total	9	39	51	0	0	0	0	10	67
11	प्रक्षेत्रावर असलेली जमीन (हेक्टर्स) land of the farm (Hectors)	2480.23	2382.40	2383.58	0.00	0.00	0.00	0.00	67.31	67.41
	अ) पिकाखालील जमीन Land under cultivation	511.46	452.82	458.82	0.00	0.00	0.00	0.00	27.28	27.28
	ब) प्रक्षेत्रावरील जमीन Gross Cropped area	435.04	396.07	415.42	0.00	0.00	0.00	0.00	12.96	12.96
	क) रस्ते, झरती, ताली इ. खालील जमीन Land under roads, buildings & Lakes etc.	236.98	214.98	214.98	0.00	0.00	0.00	0.00	22.19	22.29
	ड) गावतासाठी राखीव क्षेत्र Land reserved for hay	468.89	465.95	462.88	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
	इ) चराऊ क्षेत्र (हेक्टर्स) Grazing land (H)	1262.90	1248.65	1246.90	0.00	0.00	0.00	0.00	17.84	17.84

तक्ता तीन समाप्त / Table 3 Concltd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
12 वैरण उत्पादन (टन) Fodder production (Ton)										
	अ) ओला Green	8012.41	9635.26	10639.53	0.00	0.00	0.00	283.63	350.00	410.00
	ब) सुका Dry	746.80	1302.41	1605.65	0.00	0.00	0.00	4.00	15.00	18.00
	क) वैरण उत्पादन प्रति हेक्टर (टन) Fodder production per hectore (Ton)	27.00	40.77	44.94	0.00	0.00	0.00	23.43	32.79	38.58
13	वाटलेल्या वैरणिया चाऱ्याचे बीज (कि.) Fodder seeds distributed (Kg.)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
14	वाटलेल्या चाऱ्यांचे संच (०००) Grass sets distributed ('000)	3880.57	8608.00	9210.00	0.00	0.00	0.00	176.00	170.00	300.00
15	विकत घेतलेली वाळलेली वैरण (टन) Dry fodder purchased (Ton)	25.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	34.70	45.00	30.00
16	वैरण खरेदीसाठी केलेला खर्च (००० रु.) Expenditure incurred on purchase of fodder (Rs. '000)	272.50	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	287.00	335.00	280.00
17	मपविमंचे क्षेत्राकडून मिळालेली वैरण / चारा (टन) Fodder received from other farm of MLDB (Ton)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
18	मपविमंचे क्षेत्राकडून मिळालेली वैरण / चारा किंमत (००० रु.) Cost of Fodder received from other farm of MLDB (Rs. '000)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
19	खाद्य व आंबोण खरेदी (टन) Feed & concentrates purchased (Ton)	576.34	724.30	872.03	0.00	0.00	0.00	20.00	22.00	33.00
20	खाद्य व आंबोण खरेदीत झालेला खर्च (००० रु.) Expenditure incurred on purchase of Feed and concentrates (Rs. '000)	12627.28	17485.02	18787.59	0.00	0.00	0.00	480.44	386.00	519.00
21	महसुली जमा (००० रु.) Revenue Receipts ('000 Rs.)	10961.31	16499.11	19250.00	0.00	0.00	0.00	324.00	380.00	450.00
	काल्पनिक जमा (००० रु.) Notional Receipt ('000 Rs.)	222537.02	268056.69	321176.57	0.00	0.00	0.00	1232.00	2200.00	2400.00
	एकूण जमा (००० रु.) Total Receipt ('000 Rs.)	233498.33	284555.80	340426.57	0.00	0.00	0.00	1556.00	2580.00	2850.00
22	झालेला खर्च (००० रु.) Expenditure incurred (Rs. '000)									
	अ) पगार व भत्ते Pay & allowances	9228002.12	10038000.23	10143858.23	0.00	0.00	0.00	6814.00	12515.00	12900.00
	ब) इतर Others	1883.18	2163.70	2283.70	0.00	0.00	0.00	978.00	1500.00	1710.00
	एकूण Total	9229885.30	10040163.93	10146141.93	0.00	0.00	0.00	7792.00	14015.00	14610.00

तक्ता चार / Table 4

म.प.वि.मं. अंतर्गत असलेल्या गोठीत रेतप्रयोगशाळा (3) येथील पैदाशीचे एकूण वळू संख्या व गोठीत रेत बीज मात्रांचा हिशोब दर्शविलेला तक्ता
The No. of breeding bulls & Semen collections obtained at Frozen Semen Laboratories (3) under MLDB, Nagpur

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	पैदाशीचे एकूण वळू Number of breeding bulls			वळूच्या माफेत मिळालेल्या रेतन संकलन No. of semen collections obtained from breeding bulls		
		प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य
		Actual 2020-21	Anticipated 2021-22	Target 2022-23	Actual 2020-21	Anticipated 2021-22	Target 2022-23
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1	पैदाशीचे एकूण वळू Number of breeding bulls						
	अ) विदेशी जर्सी Exotic Jersey	10	9	10	629	515	713
	ब) विदेशी होल्स्टिन Exotic Holstein	9	11	13	77	180	630
	A) एकूण विदेशी Total Exotic	19	20	23	706	695	1343
	अ) संकरीत जर्सी Jersey cross bred 50 %	21	28	33	1053	1301	1455
	ब) संकरीत जर्सी Jersey cross bred 62.5 %	0	0	0	0	0	0
	क) संकरीत जर्सी Jersey cross bred 75 %	4	3	5	272	204	340
	एकूण संकरीत जर्सी Total Jersey Crossbred	25	31	38	1325	1505	1795
	अ) संकरीत होल्स्टिन Holstein Cross bred 50 %	9	13	15	431	480	696
	ब) संकरीत होल्स्टिन Holstein Cross bred 62.5 %	6	8	6	369	317	255
	क) संकरीत होल्स्टिन Holstein Cross bred 75 %	24	21	28	1404	1385	1915
	एकूण संकरीत होल्स्टिन Total Holstein Crossbred	39	42	49	2204	2182	2866
	B) एकूण संकरित Total Cross bred	64	73	87	3529	3687	4661
	अ) देवणी Deoni	3	5	5	0	0	0
	ब) डांगी Dangi	1	1	2	164	181	199
	क) गवळाड Gavlau	12	22	29	77	85	94
	ड) खिलार Khillar	5	6	8	657	920	1220
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	7	15	21	299	290	320
	फ) गिर Gir	7	7	10	298	535	1085
	ग) सहिवाल Sahival	3	7	7	497	374	595
	ह) इतर Other	5	5	5	154	172	188
	C) एकूण देशी Total Indigenious	43	68	87	373	410	450
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	0	0	0	2519	2557	3701
	ब) नागपुरी Nagpuri	9	12	15	0	5258	7559
	क) सुरती Surati	0	0	0	711	990	1265
	ड) मूरुग Murrha	0	0	0	0	0	0
	इ) जाफराबादी Jafra badi	37	51	54	0	0	0
	फ) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	D) एकूण म्हैस Total Buffalo	46	63	69	3154	3855	4610
	एकूण Total (A+B+C+D)	172	224	266	9908	10794	14315
2	पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक पैदाशीचे वळू Requirement of breeding bulls as per the Breeding Policy	100	304	304			
3	आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirement	72	-80	-38			
4	एफएसएल च्या पैदाशीचे धोरणानुसार आवश्यक पैदाशीचे वळू Requirement of breeding bulls of F S Lab as per Breeding Policy	200	304	304			
5	आवश्यकतेप्रमाणे कमी किंवा जास्त More or less as per requirement	-28	-80	-38			

तक्ता पाच / Table 5

मपविमं, नागपूर अंतर्गत अतिशीत वळूबीज पेढी (3) व राज्यातील एकूण कृत्रिम रेतन केंद्रांच्या द्रवनाचा हिशोब दर्शविणारा तक्ता
Table indicate the account of LN₂ Production Plants of FS Laboratories (3) & DAIC (34) in the State

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	गोठीत रेतमात्रा प्रयोगशाळा			जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्र		
		Frozen Semen Laboratories			District Artificial Insemination Centre		
		प्रत्यक्ष Actual 2020-21	अपेक्षित Anticipated 2021-22	लक्ष्य Target 2022-23	प्रत्यक्ष Actual 2020-21	अपेक्षित Anticipated 2021-22	लक्ष्य Target 2022-23
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1	1 एप्रिल रोजी द्रवनाची आरंभीची शिल्लक Opening balance of LN ₂ as on 1st April	3369.19	3763.89	4163.89	38629.80	58983.90	385954.40
2	मुख्यालयी उत्पादित द्रवना LN ₂ produced at HQ	0.00	1500.00	1500.00	441.50	424.00	441.50
3	म.प.वि.मं कडून प्राप्त झालेले द्रवना Quantity of LN ₂ Received from MLDB	0.00	0.00	0.00	88903.50	75000.00	75000.00
4	खरेदी केलेले द्रवना Quantity of LN ₂ purchased	161783.60	165000.00	176000.00	2156609.48	2459937.66	2458502.66
5	खात्याच्या इतर संस्थेकडून मिळालेले / उसनवार घेतलेले द्रवना LN ₂ Received / borrowed from other Institute of Dept.	0.00	0.00	0.00	47370.00	54000.00	55000.00
6	एकूण द्रवना Total quantity of LN ₂	165152.79	170263.89	181663.89	2331954.28	2648345.56	2974898.56
7	प्रयोगशाळेसाठी वापरलेले द्रवना Quantity of LN ₂ used for Laboratory	146822.90	151000.00	161000.00	126865.00	127911.50	129959.00
8	द्रवनापात्र थंड करणेसाठी वापरलेले द्रवना LN ₂ used for cooling of LN ₂ containers	9564.50	9800.00	10800.00	55540.60	53396.50	54050.50
9	पुरवठा केलेले द्रवना Quantity of LN ₂ supplied	0.00	0.00	0.00	1860044.10	1851538.50	1816299.50
10	इतर संस्थांना उसनवार दिलेले द्रवना LN ₂ borrowed to other Institute of Dept.	0.00	0.00	0.00	922.50	0.00	0.00
11	बाष्पीभवन झालेले द्रवना Quantity of LN ₂ evaporated	5001.50	5300.00	5700.00	229598.18	229544.66	234340.66
12	द्रवना बाष्पीभवनाची टक्केवारी Percentage of Evaporation of LN ₂	3.03	3.11	3.14	9.85	8.67	7.88
13	विनियोग केलेले एकूण द्रवना Total Quantity of LN ₂ disposed off	161388.90	166100.00	177500.00	2272970.38	2262391.16	2234649.66
14	31 मार्च रोजी शिल्लक द्रवना Closing balance of LN ₂ as on 31st March	3763.89	4163.89	4163.89	58983.90	385954.40	740248.90
15	एक कृत्रिम रेतन करण्यासाठी लागणारे द्रवना (ली) LN ₂ required to perform one Insemination (Ltr)	0.00	0.00	0.00	1.08	0.71	0.71
16	एक कृत्रिम रेतन करण्यासाठी लागणा-या द्रवनाची किंमत (रु.) Cost of LN ₂ required to perform one Insemination (Rs.)	0.00	0.00	0.00	17.47	11.91	11.49
17	केलेले कृत्रिम रेतन Artificial Insemination Done	0	0	0	2101806	3166589	3166589
18	जन्मलेली वासरे Calves Born	0	0	0	786871	703279	703279
19	एक लिटर द्रवनाची खरेदी किंमत (रु.) Purchase Cost of LN ₂ per Litre (Rs.)	15.58	11.08	12.19	16.15	16.67	16.28
20	एक अतिशित वळूबीजमात्रा तयार करण्यास लागलेल्या द्रवनाची किंमत (रु.) Cost of LN ₂ required to produce one FS Dose (Rs.)	0.87	0.70	0.58	0.00	0.00	0.00

तक्ता सात / Table 7

मपविमं, नागपूर अंतर्गत अतिशीत वळूबीज पेढी (3) व राज्यातील एकूण कृत्रिम रेतन केंद्रांच्या गोठीत रेत बीजमात्रांचा हिशोब दर्शविणारा तक्ता
Table indicate the account of Frozen Semen doses of Frozen Semen Laboratories (3) & District Artificial Insemination Centres (34) in the State

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	गोठीत रेतमात्रा प्रयोगशाळा Frozen Semen Laboratories			जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्र District Artificial Insemination Centre		
		प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य	प्रत्यक्ष	अपेक्षित	लक्ष्य
		Actual 2020-21	Anticipated 2021-22	Target 2022-23	Actual 2020-21	Anticipated 2021-22	Target 2022-23
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1	एप्रिल रोजी शिल्लक असलेल्या अतिशीत वळूबीज मात्रा Opening balance of F S doses as on 1st April						
	A) विदेशी Exotic	716066	723840	773925	96877	94088	105566
	B) संकरित Cross bred	528904	665227	814627	239446	253850	377745
	अ) देवणी Deoni	22627	62553	47553	19735	35754	51226
	ब) डंगी Dangi	10275	13611	15911	2129	2468	3149
	क) गवळाड Gavlau	113282	145426	179326	7900	9760	12885
	ड) खिलार Khillar	102574	127977	86826	40638	34363	47328
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	2123	21938	33838	23374	16379	31124.5
	फ) गिर Gir	130014	116123	74123	69605	72574	87091
	ग) सहिवाल Sahival	91554	240235	456201	35964	29906	28862
	ह) हरियाना Haryana	87527	906380	1121295	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	24930	22359	24591
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	559976	1634243	2015073	224275	223563	286257
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	21504	73874	120374	23470	22618	40479
	ब) नागपूरी Nagpuri	17150	14300	10300	2769	2066	2079
	क) सुरती Surati	59428	25294	17294	3716	17638	28041
	ड) मूरा Murrha	150585	169169	130601	109825	126340	198729
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	871	3048	3048	1258	12324	23243
	फ) इतर Other	0	0	0	0	0	1
	D) एकुण म्हैस Total Buffalo (अ ते फ)	249538	285685	281617	141038	180986	292572
	एकुण Total (A+B+C+D)	2054484	3308995	3885242	701636	752487	1062140
2	एकुण अतिशीत वळूबीज मात्रा उत्पादन Total No. of F S doses produced						
	A) विदेशी Exotic	203774	258485	397000	0	0	0
	B) संकरित Cross bred	1182220	1266000	1445980	0	0	0
	अ) देवणी Deoni	105539	30000	60000	0	0	0
	ब) डंगी Dangi	16741	15000	15000	0	0	0
	क) गवळाड Gavlau	89080	96000	100000	0	0	0
	ड) खिलार Khillar	146262	80349	181000	0	0	0
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	68450	20000	100000	0	0	0
	फ) गिर Gir	125065	150000	370349	0	0	0
	ग) सहिवाल Sahival	258985	353566	530000	0	0	0
	ह) हरियाना Haryana	123962	100000	120000	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	934084	844915	1476349	0	0	0
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	93516	130000	170000	0	0	0
	ब) नागपूरी Nagpuri	0	0	0	0	0	0
	क) सुरती Surati	0	0	0	0	0	0
	ड) मूरा Murrha	530241	602432	800000	0	0	0
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	0	0	0	0	0	0
	फ) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	D) एकुण म्हैस Total Buffalo (अ ते फ)	623757	732432	970000	0	0	0
	एकुण Total (A+B+C+D)	2943835	3101832	4289329	0	0	0

तक्ता सात चालू / Table 7 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
3	एकूण अतिशीत वळूबीजमात्रा तयार करण्यासाठी आलेला खर्च (रु. लाख) Expenditure incurred to produce Total No. of F S doses (Rs. Lakh)	925.88	955.00	1085.00	0	0	0
4	एक अतिशीत वळूबीजमात्रा तयार करण्यासाठी आलेला खर्च (रु.) Expenditure incurred to produce one FS dose (Rs.)	31.45	30.79	25.30	0	0	0
5	अतिशीत वळूबीज मात्रा खरेदी / इतर संस्थाकडून प्राप्त FS doses purchased / Received from other institutes						
	A) विदेशी Exotic	4434	120450	86800	169571	188130	194445
	B) संकरित Cross bred	95843	155000	140000	1017218	1383007	1455841
	अ) देवणी Deoni	3717	23000	13000	49581	50420	52820
	ब) डोंगी Dangi	0	0	500	9008	10625	11966
	क) गवळाउ Gavlau	100	0	0	37060	38300	38300
	ड) खिलार Khillar	1000	3000	3000	114772	128029	126049
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	16771	78000	50000	67853	143484	146215
	फ) गिर Gir	75660	46000	500	167437	193110	202003
	ग) सहिवाल Sahival	5750	900	900	87347	99786	105748
	ह) हरियाना Haryana	0	0	0	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	20169	18040	20540
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	102998	150900	67900	553227	681794	703641
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	38540	0	0	54525	116791	121091
	ब) नागपुरी Nagpuri	0	0	0	2840	6701	7901
	क) सुरती Surati	0	0	0	28144	27121	30593
	ड) मूरा Murrha	137963	114700	50000	594770	877102	904059
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	10000	10000	10000	11923	27407	31807
	फ) इतर Other	0	0	0	0	1	1
	D) एकूण भैस Total Buffalo (अ ते फ)	186503	124700	60000	692202	1055123	1095452
	एकूण Total (A+B+C+D)	389778	551050	354700	2432218	3308054	3449379
6	एकूण अतिशीत वळूबीज मात्रा Total No. of FS doses						
	A) विदेशी Exotic	924274	1102775	1257725	266448	282218	300011
	B) संकरित Cross bred	1806967	2086227	2400607	1256664	1636857	1833586
	अ) देवणी Deoni	131883	115553	120553	69316	86174	104046
	ब) डोंगी Dangi	27016	28611	31411	11137	13093	15115
	क) गवळाउ Gavlau	202462	241426	279326	44960	48060	51185
	ड) खिलार Khillar	249836	211326	270826	155410	162392	173377
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	87344	119938	183838	91227	159863	177340
	फ) गिर Gir	330739	312123	444972	237042	265684	289094
	ग) सहिवाल Sahival	356289	594701	987101	123311	129692	134610
	ह) हरियाना Haryana	211489	1006380	1241295	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	45099	40399	45131
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	1597058	2630058	3559322	777502	905357	989898
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	153560	203874	290374	77995	139409	161570
	ब) नागपुरी Nagpuri	17150	14300	10300	5609	8767	9980
	क) सुरती Surati	59428	25294	17294	31860	44759	58634
	ड) मूरा Murrha	818789	886301	980601	704595	1003442	1102788
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	10871	13048	13048	13181	39731	55050
	फ) इतर Other	0	0	0	0	1	2
	D) एकूण भैस Total Buffalo (अ ते फ)	1059798	1142817	1311617	833240	1236109	1388024
	एकूण Total (A+B+C+D)	5388097	6961877	8529271	3133854	4060541	4511519

तक्ता सात चालू / Table 7 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
7	इतर संस्थाना पुरवठा केलेल्या अतिशीत वळूबीजमात्रा No. of FS doses supplied						
	A) विदेशी Exotic	170447	304350	315000	171007	175731	175731
	B) संकरित Cross bred	1017611	1180500	1254600	997624	1258873	1258873
	अ) देवणी Deoni	54989	63000	65000	33534	34903	34903
	ब) डांगी Dangi	10786	10500	10500	8631	9908	9908
	क) गवळाड Gavlau	45290	60100	100150	34545	35150	35150
	ड) खिलार Khillar	115797	120000	128000	120379	114440	114440
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	58641	85000	85000	74505	128365	128365
	फ) गिर Gir	201441	225000	260000	162860	181303	181303
	ग) सहिवाल Sahival	102125	122000	165000	94205	103645	103645
	ह) हरियाना Haryana	19445	40000	50000	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	22353	25144	25144
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	608514	725600	863650	551012	632858	632858
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	63973	68000	73000	54757	98531	98531
	ब) नागपूरी Nagpuri	2850	4000	5000	3510	6601	6601
	क) सुरती Surati	34134	8000	7000	14142	16572	16572
	ड) मूरा Murrha	600566	700000	760000	580439	806526	806526
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	7823	10000	10000	937	16475	16475
	फ) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	D) एकूण म्हैस Total Buffalo (अ ते फ)	709346	790000	855000	653785	944705	944705
	एकूण Total (A+B+C+D)	2505918	3000450	3288250	2373428	3012167	3012167
8	तपासणीसाठी / चाचणीसाठी वाया गेलेल्या एकूण वळूबीजमात्रा No. of FS doses used for testing / wasted						
	A) विदेशी Exotic	29987	24500	32700	1478	1921	2012.5
	B) संकरित Cross bred	124129	91100	107400	10477	10239	10433
	अ) देवणी Deoni	14341	5000	6000	28	45	60
	ब) डांगी Dangi	2619	2200	2200	38	36	41
	क) गवळाड Gavlau	11746	2000	3000	655	1025	1025
	ड) खिलार Khillar	6062	4500	4600	693	624	657
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	6765	1100	9000	343	373.5	383.5
	फ) गिर Gir	13175	13000	14000	1608	2290	2346
	ग) सहिवाल Sahival	13929	16500	16700	1640	2185	2237
	ह) हरियाना Haryana	13527	10000	10000	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	387	664	620
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	82164	54300	65500	5392	7242.5	7369.5
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	15713	15500	16600	620	399	402
	ब) नागपूरी Nagpuri	0	0	0	33	87	92
	क) सुरती Surati	0	0	0	130	146	158
	ड) मूरा Murrha	49054	55700	61000	3697	3187	3256
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	0	0	0	5	13	18
	फ) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	D) एकूण म्हैस Total Buffalo (अ ते फ)	64767	71200	77600	4485	3832	3926
	एकूण Total (A+B+C+D)	301047	241100	283200	21832	23234.5	23741

तक्ता सात समाप्त / Table 7 Concltd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
9	एकूण विनियोग केलेल्या अतिशीत वळूबीजमात्रा Total No. of FS doses disposed						
	A) विदेशी Exotic	200434	328850	347700	172485	177652	177744
	B) संकरित Cross bred	1141740	1271600	1362000	1008101	1269112	1269306
	अ) देवणी Deoni	69330	68000	71000	33562	34948	34963
	ब) डांगी Dangi	13405	12700	12700	8669	9944	9949
	क) गवळाड Gavlau	57036	62100	103150	35200	36175	36175
	ड) खिलार Khillar	121859	124500	132600	121072	115064	115097
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	65406	86100	94000	74848	128738.5	128749
	फ) गिर Gir	214616	238000	274000	164468	183593	183649
	ग) सहिवाल Sahival	116054	138500	181700	95845	105830	105882
	ह) हरियाना Haryana	32972	50000	60000	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	22740	25808	25764
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	690678	779900	929150	556404	640100.5	640228
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	79686	83500	89600	55377	98930	98933
	ब) नागपूरी Nagpuri	2850	4000	5000	3543	6688	6693
	क) सुरती Surati	34134	8000	7000	14272	16718	16730
	ड) मूरा Murrha	649620	755700	821000	584136	809713	809782
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	7823	10000	10000	942	16488	16493
	फ) इतर Other	0	0	0	0	0	0
	D) एकूण म्हैस Total Buffalo (अ ते फ)	774113	861200	932600	658270	948537	948631
	एकूण Total (A+B+C+D)	2806965	3241550	3571450	2395260	3035401.5	3035908
10	31 मार्च रोजी शिल्लक असलेल्या वळूबीजमात्रा Closing balance of FS doses as on 31st March						
	A) विदेशी Exotic	723840	773925	910025	93963	104566	122268
	B) संकरित Cross bred	665227	814627	1038607	248563	367745	564280
	अ) देवणी Deoni	62553	47553	49553	35754	51226	69083
	ब) डांगी Dangi	13611	15911	18711	2468	3149	5166
	क) गवळाड Gavlau	145426	179326	176176	9760	11885	15010
	ड) खिलार Khillar	127977	86826	138226	34338	47328	58280
	इ) लाल कंधारी Lal kandhari	21938	33838	89838	16379	31124.5	48591
	फ) गिर Gir	116123	74123	170972	72574	82091	105445
	ग) सहिवाल Sahival	240235	456201	805401	27466	23862	28728
	ह) हरियाना Haryana	178517	956380	1181295	0	0	0
	च) इतर Other	0	0	0	22359	14591	19367
	C) एकूण देशी Total Indigenous (अ ते च)	906380	1850158	2630172	221098	265256.5	349670
	अ) पंढरपुरी Pandharpuri	73874	120374	200774	22618	40479	62637
	ब) नागपूरी Nagpuri	14300	10300	5300	2066	2079	3287
	क) सुरती Surati	25294	17294	10294	17588	28041	41904
	ड) मूरा Murrha	169169	130601	159601	120459	193729	293006
	इ) जाफराबादी Jafrabadi	3048	3048	3048	12239	23243	38557
	फ) इतर Other	0	0	0	0	1	2
	D) एकूण म्हैस Total Buffalo (अ ते फ)	285685	281617	379017	174970	287572	439393
	एकूण Total (A+B+C+D)	2581132	3720327	4957821	738594	1025139.5	1475611

तक्ता सहा Table 6

मपविमं. नागपूर अंतर्गत वळूमाता व वळू संगोपन केंद्र आणि राज्यस्तरीय पशुपेदास केंद्रांचे रु. एक आवकेशी खर्चाचे गुणोत्तर
Operating Cost of BMF, BRC under MLDB & State level CBF in ratio with receipt of Rs. One

अ. क्र. Sr. No.	प्रक्षेत्राचे नाव Name of farm	प्रत्यक्ष २०२०-२१ Actual 2020-21				अपेक्षित २०२१-२२ Anticipated 2021-22				लक्ष्य २०२२-२३ Target 2022-23				
		एकूण आवक Total Receipt	पगार आणि भत्ते सोडून खर्च (4)	पगार आणि भत्ते सोडून आवकेशी गुणोत्तर (7)	एकूण आवक Total Receipt (8)	पगार आणि भत्ते सोडून खर्च (9)	पगार आणि भत्ते सोडून आवकेशी गुणोत्तर (11)	एकूण आवक Total Receipt (12)	पगार आणि भत्ते सोडून खर्च (13)	पगार आणि भत्ते सोडून आवकेशी गुणोत्तर (14)	एकूण आवक Total Receipt (15)	पगार आणि भत्ते सोडून खर्च (16)	पगार आणि भत्ते सोडून आवकेशी गुणोत्तर (17)	
1	वळूमाता संगोपन केंद्र, ताथवडे (पुणे) Bull Mother Farm, Tathwade (Pune)	2651.13	211728.15	0.00	3000.00	250000.00	0.00	5000.00	300000.00	0.00	5000.00	300000.00	0.00	0.00
2	वळूमाता संगोपन केंद्र, जत (सांगली) Bull Mother Farm, Jath (Sangli)	2209.00	1230.00	0.22	2230.00	1250.00	0.21	2250.00	1275.00	0.21	2250.00	1275.00	0.20	0.20
3	वळूमाता संगोपन केंद्र, जुनी (सोलापूर) Bull Mother Farm, Junoni (Solapur)	0.00	1.57	59.68	0.00	1.57	93.70	59.68	0.00	1.57	93.70	0.00	59.68	59.68
4	वळूमाता संगोपन केंद्र, कोपरागाव (अहमदनगर) Bull Mother Farm, Kopergaon (Ahmednagar)	866.27	1501.34	0.00	900.00	1600.00	0.00	900.00	1600.00	0.00	900.00	1600.00	0.00	0.00
5	वळूमाता संगोपन केंद्र, हिंगोली (हिंगोली) Bull Mother Farm, Hingoli (Hingoli)	4426.05	4731.93	0.08	4869.11	5205.12	0.08	5000.00	5800.00	0.08	5000.00	5800.00	0.08	0.08
6	वळूमाता संगोपन केंद्र, पोहरा (अमरावती) Bull Mother Farm, Pohara (Amravati)	458.33	3079.03	0.00	2000.00	7000.00	0.00	2100.00	9000.00	0.00	2100.00	9000.00	0.00	0.00
7	वळूमाता संगोपन केंद्र, वडसा (गडचिरोली) Bull Mother Farm, Wadsa (Gadchiroli)	350.53	265.00	0.44	3500.00	3000.00	0.44	4000.00	3500.00	0.08	4000.00	3500.00	0.08	0.08
	एकूण १ ते ७ Total 1 to 7	10961	222537	1883	16499	268057	2164	19250	321177	0.01	19250	321177	2284	0.01
8	वळू संगोपन केंद्र, औरंगाबाद Bull Rearing Centre, Aurangabad	0	0	0.00	50	900	0.00	100	1000	0.84	100	1000	1000	0.91
9	वळू संगोपन केंद्र, नागपूर Bull Rearing Centre, Nagpur	324	1232	0.44	330	1300	0.44	350	1400	0.43	350	1400	710	0.41
	एकूण ८ ते ९ Total 8 to 9	324	1232	0.63	380	2200	0.58	450	2400	0.58	450	2400	1710	0.60
	एकूण १ ते ९ Total 1 to 9	11285	223769	2861	16879	270257	3664	19700	323577	0.01	19700	323577	3994	0.01
10	पशुपेदास प्रक्षेत्र, हेटीकुंडी (वर्धा) Cattle Breeding Farm, Hetikundi (Wardha)	0	0	0.00	0	0	0.00	0	0	0.00	0	0	0	0.00
	एकूण १ ते १० Total 1 to 10	11285	223769	2861	16879	270257	3664	19700	323577	0.01	19700	323577	3994	0.01

१०३ - कुक्कूट विकास

103 - Poultry Development

(Rs. In thousands)

तक्ता एक / Table 1

(रुपये हजारत)

Activity Classification	प्रत्यक्ष रकमा २०२०-२१ Actuals 2020-21	अथसकल्योय अंदाज २०२१-२२ Budget Estimates 2021-22	सुधारीत अंदाज २०२१-२२ Revised Estimates 2021-22	अथसकल्योय अंदाज २०२२-२३ Budget Estimates 2022-23	कार्याचे वर्गीकरण		
						(1)	(2)
103, Poultry Development					103, कुक्कूट विकास		
(01) Poultry Breeding Farms and Hatcheries					(01) कुक्कूट पैदास क्षेत्रे व उबवणी केंद्रे		
(01)(01) Poultry Breeding Farms and Hatcheries (Committed) (24030472)	57254	63448	61967	67627	(01)(01) कुक्कूट पैदास क्षेत्रे व उबवणी केंद्रे (अनिवार्य) (24030472)		
(02) Intensive Poultry Development Blocks					(02) प्रकर्षित कुक्कूट विकास गट		
(02)(01) Intensive Poultry Development Blocks (Committed) (24030481)	16724	21193	20089	19986	(02)(01) प्रकर्षित कुक्कूट विकास गट (अनिवार्य) (24030481)		
(03) Purposive grants to Zilla Parishads					(03) जिल्हा परिषदांना सप्रयोजन अनुदाने		
(03)(05) Purposive Grants to Zilla Parishad under Section 182 of the Maharashtra Zilla Parishads & Panchayat Samities Act, 1961 (Payable at Treasury) (Committed) (24032241)	44664	54046	51923	58146	(03)(05) महाराष्ट्र जिल्हा पारंपद व पंचायत समिती अधिनियम, 1961 यांच्या कलम 182 अन्वये जिल्हा परिषदांना सप्रयोजन अनुदाने (कोषागारातून देय) (अनिवार्य) (24032241)		
(04) Intensive Poultry Development Blocks					(04) प्रकर्षित कुक्कूट विकास गट		
(04)(12) Poultry Farming by rearing 1000 Broiler Poultry Birds (Scheme) (2403B882)	45220	140000	105000	100000	(04)(12) 1000 मांसल कुक्कूटपक्षी पालनाद्वारे कुक्कूट व्यवसाय सुरु करणे (कार्यक्रम) (2403B882)		
(04)(13) Poultry Farming by rearing 1000 Broiler Poultry Birds (Special Component Plan) (State Scheme) (Scheme) (2403B871)	0	0	0	0	(04)(13) 1000 मांसल कुक्कूटपक्षी पालनाद्वारे कुक्कूट व्यवसाय सुरु करणे (विशेष घटक योजना) (राज्य योजना) (कार्यक्रम) (2403B871)		
(04)(17) Establishment of Intensive Poultry Development Blocks on Public Private Partnership Mode (Scheme) (2403D248)	17688	65285	32643	20000	(04)(17) राज्यात सावंजनिक खाजगी भागीदारी तत्वावर सधन कुक्कूट विकास गटांची स्थापना करणे (कार्यक्रम) (2403D248)		
Total-(04)	Voted	62908	205285	137643	120000	दत्तमत एकूण-(04)	
(05) National Livestock Mission Poultry Development (Centrally Sponsored scheme)					(05) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत कुक्कूट विकास (केंद्र पुरस्कृत योजना)		
(05)(01) Rural Backyard Poultry Development Scheme (60% Central Share) (Scheme) (2403C789)	0	1	1	0	(05)(01) ग्रामीण भागातील परसातील कुक्कूटपालन योजना (60 % केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C789)		

(Rs. In thousands)	तक्ता एक समाप्त / Table 1 Concl'd.						(रुपये हजारत)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(05)(02) Rural Backyard Poultry Development Scheme under National Livestock Mission (40% State Share) (Scheme) (2403C851)		0	1	1	0		(05)(02) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत ग्रामीण परसबाग कुक्कुटपालन विकास योजना (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C851)
(05)(03) Innovative Poultry Productivity Project Low Input Technology Poultry Birds under National Livestock Mission (60 % Central Share) (Scheme) (2403D364)		4200	7080	7080	0		(05)(03) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - लो इनपुट टेक्नोलॉजीचे कुक्कुट पक्षी (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403डी364)
(05)(04) Innovative Poultry Productivity Project Low Input Technology Poultry Birds under National Livestock Mission (60 % State Share) (Scheme) (2403D373)		2800	4720	4720	0		(05)(04) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - लो इनपुट टेक्नोलॉजीचे कुक्कुट पक्षी (60 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403डी373)
(05)(05) Innovative Poultry Productivity Project Low Input Technology Poultry Birds under National Livestock Mission (40 % Central Share) (Scheme) (2403D382)		9450	9500	9500	0		(05)(05) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - लो इनपुट टेक्नोलॉजीचे कुक्कुट पक्षी (40 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403डी382)
(05)(06) Innovative Poultry Productivity Project Low Input Technology Poultry Birds under National Livestock Mission (40 % State Share) (Scheme) (2403D391)		6300	6333	6333	0		(05)(06) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - लो इनपुट टेक्नोलॉजीचे कुक्कुट पक्षी (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403डी391)
Total-(05)		22750	27635	27635	0		एकूण-(05)
Total-103		204300	371607	299257	265759		एकूण-103

तक्ता दोन / Table 2

महाराष्ट्र राज्यातील कुक्कुट संस्था व बदक पैदास केंद्रे यामधील पक्षांची संख्या दर्शविणारा तक्ता / Table indicates the Poultry strength on the Poultry institutes & Duck Breeding Farm in the State

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	प्रत्यक्ष २०२०-२१ Actual 2020-21					अपेक्षित २०२१-२२ Anticipated 2021-22					लक्ष्य २०२२-२३ Target 2022-23							
		पिल्ले Chicks	तलंगा Pullets	कॉबड्या Hens	लहान नर Cocks	नर कॉबडे Cocks	पिल्ले Chicks	तलंगा Pullets	कॉबड्या Hens	लहान नर Cocks	नर कॉबडे Cocks	पिल्ले Chicks	तलंगा Pullets	कॉबड्या Hens	लहान नर Cocks	नर कॉबडे Cocks			
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)
1	१ एप्रिल रोजी असलेली पक्षांची संख्या Opening Balance as on 1st April	8544	4579	8109	3374	1182	25788	0	1427	2251	915	434	5027	164	5132	2362	889	463	9010
2	अंतर्गत हस्तांतरणामुळे नर्षात झालेली वाढ Addition due to internal transfer	0	6026	6350	5749	1237	19362	0	8269	3952	8293	719	21233	5500	12619	10484	12643	1550	37296
3	जन्मलेली पिल्ले Chicks Hatched	331748	0	0	0	0	331748	357451	0	0	0	0	357451	642848	0	0	0	0	642848
4	खात्याच्या इतर संस्थाकडून आणलेल्या पक्षांची संख्या Stock received from other Inst of Dept	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	खरेदी केलेले पक्षी Stock Purchased	0	0	0	0	0	0	12000	0	0	0	0	12000	0	0	0	0	0	0
6	वर्षात झालेली एकूण वाढ (२ ते ५) Total add. during year(2 to 5)	331748	6026	6350	5749	1237	351110	369451	8269	3952	8293	719	390684	642848	12619	10484	12643	1550	680144
7	वर्षातील एकूण कुक्कुट संस्था (१+६) Total Poultry during year (1+6)	340292	10605	14459	9123	2419	376898	369451	9696	6203	9208	1153	395711	643012	17751	12846	13532	2013	689154
8	अंतर्गत हस्तांतरणामुळे झालेली घट Reduction due to internal transfer	11775	6350	0	1237	0	19362	16562	3952	0	719	0	21233	25262	10484	0	1550	0	37296
9	मृत्यूसंख्या Mortality	3538	865	674	868	167	6112	11646	444	508	490	83	13171	39522	849	1170	706	157	42404
10	खात्याच्या इतर संस्थाकडे हस्तांतर केलेल्या पक्षांची संख्या Stock transferred to other Inst of the Dept.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	पैदाशीकडे विकलेल्या पक्षांची संख्या Stock sold for breeding	324979	1963	2356	6003	602	335903	341079	168	0	7110	67	348424	583400	823	0	10276	67	594566
12	इतर उपयोगासाठी विकलेल्या पक्षांची संख्या Stock sold for other purposes	0	0	9178	100	1216	10494	0	0	3333	0	540	3873	0	45	6509	0	976	7530
13	वर्षातील एकूण घट (८ ते १२) Total reduction during year (8 to 12)	340292	9178	12208	8208	1985	371871	369287	4564	3841	8319	690	386701	648184	12201	7679	12532	1200	681796
14	३१ मार्च रोजी शिल्लक असलेल्या पक्षांची संख्या (७-१३) Closing balance as on 31st March (7-13)	0	1427	2251	915	434	5027	164	5132	2362	889	463	9010	328	5550	5167	1000	813	12858
15	मृत्यूची टक्केवारी Mortality percentage	1.04	8.16	4.66	9.51	6.90	1.62	3.15	4.58	8.19	5.32	7.20	3.33	6.15	4.78	9.11	5.22	7.80	6.15

तक्ता दोन चालू Table 2 Contd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)
		सधन कुक्कुट विकास प्रकल्प Intensive Poultry Development Block (16)																	
1	१ एप्रिल रोजी असलेली पक्ष्यांची संख्या Opening Balance as on 1st April	1098	1363	8725	312	1030	12528	1259	0	401	0	59	1719	6063	2240	7758	888	1250	18199
2	अंतर्गत हस्तांतरणामुळे वर्षात झालेली वाढ Addition due to internal transfer	0	466	844	525	152	1987	0	12145	9118	8336	1002	30601	0	11532	10845	8124	1051	31552
3	जन्मलेली पिल्ले Chicks Hatched	72140	0	0	0	0	72140	71500	1000	1000	700	500	74700	73000	2000	2000	1500	1000	79500
4	खात्याच्या इतर संस्थाकडून आणलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock received from other Inst of Dept	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	खरेदी केलेले पक्षी Stock Purchased	2100	0	0	27	0	2127	39395	0	0	0	0	39395	38800	0	0	0	0	38800
6	वर्षात झालेली एकूण वाढ (२ ते ५) Total add. during year(2 to 5)	74240	466	844	552	152	76254	110895	13145	10118	9036	1502	144696	111800	13532	12845	9624	2051	149852
7	वर्षातील एकूण कुक्कुट संस्था (१+६) Total Poultry during year (1+6)	75338	1829	9569	864	1182	88782	112154	13145	10519	9036	1561	146415	117863	15772	20603	10512	3301	168051
8	अंतर्गत हस्तांतरणामुळे झालेली घट Reduction due to internal transfer	991	844	0	152	0	1987	20481	9118	0	1002	0	30601	19656	10845	0	1051	0	31552
9	मृत्यूसंख्या Mortality	437	822	811	195	125	2390	2110	542	712	197	78	3639	2220	600	1030	242	107	4199
10	खात्याच्या इतर संस्थाकडे हस्तांतर केलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock transferred to other Inst of the Dept.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	पैदाशीकडे विकलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock sold for breeding	72496	133	1715	415	288	75047	71000	115	1267	3670	151	76203	71000	970	1780	3364	50	77164
12	इतर उपयोगासाठी विकलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock sold for other purposes	155	30	6642	102	710	7639	12500	1130	782	3279	82	17773	12500	5	5990	3289	704	22488
13	वर्षातील एकूण घट (८ ते १२) Total reduction during year (8 to 12)	74079	1829	9168	864	1123	87063	106091	10905	2761	8148	311	128216	105376	12420	8800	7946	861	135403
14	३१ मार्च रोजी शिल्लक असलेल्या पक्ष्यांची संख्या (७-१३) Closing balance as on 31st March (7-13)	1259	0	401	0	59	1719	6063	2240	7758	888	1250	18199	12487	3352	11803	2566	2440	32648
15	मृत्यूची टक्केवारी Mortality percentage	0.58	44.94	8.48	22.57	10.58	2.69	1.88	4.12	6.77	2.18	5.00	2.49	1.88	3.80	5.00	2.30	3.24	2.50

तक्ता दोन समाप्त / Table 2 Conclid.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)
बदक पैदास केंद्र Duck Breeding Farm (1)																			
1	१ एप्रिल रोजी असलेली पक्ष्यांची संख्या Opening Balance as on 1st April	0	0	274	0	57	331	0	304	0	60	57	421	340	0	0	0	0	340
2	अंतर्गत हस्तांतरणामुळे वर्षात झालेली वाढ Addition due to internal transfer	0	304	0	60	0	364	0	0	304	0	0	304	0	290	290	50	50	680
3	जन्मलेली पिल्ले Chicks Hatched	10000	0	0	0	0	10000	15000	0	0	0	0	15000	20000	0	0	0	0	20000
4	खात्याच्या इतर संस्थांकडून आणलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock received from other Inst of Dept	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	खरेदी केलेले पक्षी Stock Purchased	0	0	0	0	0	0	350	0	0	0	0	350	0	0	0	0	0	0
6	वर्षात झालेली एकूण वाढ (२ ते ५) Total add. during year(2 to 5)	10000	304	0	60	0	10364	15350	0	304	0	0	15654	20000	290	290	50	50	20680
7	वर्षातील एकूण कुक्कुट संस्था (१+६) Total Poultry during year (1+6)	10000	304	274	60	57	10695	15350	304	304	60	57	16075	20340	290	290	50	50	21020
8	अंतर्गत हस्तांतरणामुळे झालेली घट Reduction due to internal transfer	364	0	0	0	0	364	0	304	0	0	0	304	340	290	0	50	0	680
9	मृतसंख्या Mortality	6	0	15	0	0	21	10	0	10	0	0	20	0	0	10	0	0	10
10	खात्याच्या इतर संस्थांकडे हस्तांतर केलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock transferred to other Inst of the Dept.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	पैदाशीकडे विकलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock sold for breeding	9630	0	0	0	0	9630	15000	0	0	0	0	15000	20000	0	0	0	0	20000
12	इतर उपयोगासाठी विकलेल्या पक्ष्यांची संख्या Stock sold for other purposes	0	0	259	0	0	259	0	0	294	60	57	411	0	0	0	0	0	0
13	वर्षातील एकूण घट (८ ते १२) Total reduction during year (8 to 12)	10000	0	274	0	0	10274	15010	304	304	60	57	15735	20340	290	10	50	0	20690
14	३१ मार्च रोजी शिल्लक असलेल्या पक्ष्यांची संख्या (७-१३) Closing balance as on 31st March (7-13)	0	304	0	60	57	421	340	0	0	0	0	340	0	0	280	0	50	330
15	मृत्यूची टक्केवारी Mortality percentage	0.06	0.00	5.47	0.00	0.00	0.20	0.07	0.00	3.29	0.00	0.00	0.12	0.00	0.00	3.45	0.00	0.00	0.05

पशुसंवर्धन विभागांतर्गत कुक्कुट संस्था व बदक पैदास केंद्र येथील अंडी व खाद्याचा हिशोब

Account of Feed and Eggs of Intensive Poultry Development Blocks (16), Central Hatcheries (4) & Duck Breeding Farm, Wadsa (Gadchiroli)

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	सधन कुक्कुट विकास प्रकल्प										
		अंडी उबवणी केंद्र			Central Hatchery			Intensive Poultry Development Block			बदक पैदास केंद्र	
		प्रत्यक्ष Actual 2020-21	अपेक्षित Anticipated 2021-22	लक्ष्य Target 2022-23	प्रत्यक्ष Actual 2020-21	अपेक्षित Anticipated 2021-22	लक्ष्य Target 2022-23	प्रत्यक्ष Actual 2020-21	अपेक्षित Anticipated 2021-22	लक्ष्य Target 2022-23	प्रत्यक्ष Actual 2020-21	अपेक्षित Anticipated 2021-22
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)		
1	१ एप्रिल रोजी शिल्लक असलेले खाद्य (टन) Opening Balance of feed as on 1st April (Tons)	39.52	64.79	68.66	52.80	7.10	9.56	0.05	0.08	0.08	0.08	
2	खरेदी केलेले खाद्य (टन) Feed purchased (Tons)	439.50	339.00	797.00	181.18	556.73	656.46	15.50	18.00	18.00	18.00	
3	एकूण खाद्य (टन) Total feed (Tons)	479.02	403.79	865.66	233.98	563.83	666.02	15.55	18.08	18.08	18.08	
4	प्रक्षेत्रावर वापरलेले खाद्य (टन) Feed utilised on the farm (Tons)	400.78	335.13	782.50	226.88	554.27	653.56	15.47	18.00	18.00	18.00	
5	खात्यातील इतर संस्थाना पुरवठा केलेले खाद्य (टन) Feed supplied to the other Instt. of the Dept (Tons)	13.45	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
6	कुक्कुट पालकांना विकलेले खाद्य (टन) Feed sold to poultry keepers (Tons)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
7	एकूण विनियोग केलेले खाद्य (टन) Total feed disposed off (Tons)	414.23	335.13	782.50	226.88	554.27	653.56	15.47	18.00	18.00	18.00	
8	३१ मार्च रोजी शिल्लक असलेले खाद्य (टन) Closing balance of feed as on 31st March (Tons)	64.79	68.66	83.16	7.10	9.56	12.46	0.08	0.08	0.08	0.08	
9	वर्षातील अंड्यावरील कॉबड्याची सरासरी संख्या Average No. of Laying Hens on the farm during the year	11113	3481	11204	6063	9471	12482	228	300	300	300	
10	वर्षामध्ये एका कॉबडीने दिलेली सरासरी अंड्यांची संख्या Average No. of Eggs layed by a Hen during the year	52	147	149	75	117	130	204	280	280	280	
11	१ एप्रिल रोजी शिल्लक अंड्याची संख्या Opening Balance of Eggs as on 1st April	24487	4724	571	21346	9534	71040	1461	0	0	0	
12	प्रक्षेत्रावरील उत्पादित अंड्याची संख्या No. of eggs produced on the Farm	579479	512150	1670260	454374	1110410	1627350	46420	84000	84000	84000	
13	इतर स्रोत / संस्थाकडून मिळालेल्या अंड्याची संख्या No. of eggs collected/received by other sources	44448	50000	60000	0	0	0	0	0	0	0	
14	एकूण अंडी Total Eggs	648414	566874	1730831	475720	1119944	1698390	47881	84000	84000	84000	

तबत्ता तीन समाप्त / Table 3 Concltd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
15	एकूण अंड्यांपैकी उबवणी योग्य अंड्यांची संख्या No. of Hatchable eggs out of Total No. of Eggs	503381	475762	1375705	296938	920320	1350140	37000	67000	67000
16	उबविण्यासाठी विकलेल्या अंड्यांची संख्या (शाक्यतो निरंक/सरासरी ३% चेंब्या कमी) No. of eggs sold for hatching (Desirably Nil / Av < 3%)	5919	10629	36217	167415	416920	817740	362	10000	10000
17	खाण्यासाठी/ फुटलेली वा खराब उबवणीस अयोग्य इ. कारणामुळे विल्हेवाट लावलेल्या अंड्यांची संख्या (सरासरी > १७%) No. of eggs sold for table purpose / broken / spoiled / not hatchable (Av < 17%)	140293	90532	326675	163293	145117	239310	27866	44000	34000
18	उबविण्यासाठी वापरलेल्या अंड्यांची संख्या No. of eggs set for hatching (Av > 80%)	497478	465142	1367168	135478	486867	464000	19653	30000	40000
19	एकूण विल्हेवाट लावलेल्या अंड्यांची संख्या Total No. of eggs disposed off	643690	566303	1730060	466186	1048904	1521050	47881	84000	84000
20	वर्षाअखेर शिल्लक अंड्यांची संख्या (३१ मार्च रोजी) Closing balance of Eggs as on 31st March	4724	571	771	9534	71040	177340	0	0	0
21	कॉबड्यांनी घातलेल्या अंड्यांची सरासरी टक्केवारी Average Laying Percentage of eggs Layed by hens, Breed Norms-RIR,BA & Crosses-50%, Giriraj-38%, Vanraj-42%, Kadaknath-29%)	14.29	40.31	40.84	20.53	32.12	35.72	55.85	76.71	76.71
22	उबवणूकीतून जन्मलेली पिल्ले No. of chicks hatched	418184	331511	1005104	72140	289920	291620	10000	15000	20000
23	उबवणूकीची टक्केवारी Hatching percentage - Breed Norms - RIR, BA & Crosses - 75%, Giriraj - 85%, Vanraj - 87%, Kadaknath - 52%	84.06	71.27	73.52	53.25	59.55	62.85	50.88	50.00	50.00
24	प्रक्षेत्रावर लसीकरण केलेल्या पक्षांची संख्या No. of poultry birds vaccinated on the farm	346506	1671800	3282000	34959	109300	128731	0	350	350
25	महसुली जमा (रु.हजार) Revenue Receipts ('000)	7160014.49	2508887.00	8517700.00	542992.51	369397.04	1006923.70	431.09	600.00	700.00
26	काल्पनिक जमा(रु.हजार) Notional Receipt ('000)	0.00	0.00	0.00	146.00	302322.00	504001.00	0.00	0.00	0.00
27	एकूण जमा (रु.हजार) Total Receipt ('000)	7160014.49	2508887.00	8517700.00	543138.51	671719.04	1510924.70	431.09	600.00	700.00
28	वर्षातील एकूण खर्च (रु.हजार) Total Expenditure incurred ('000)	34844.00	12867.00	19100.00	692729.00	543232.00	1018018.40	3373.17	3000.00	3000.00

१०४ - मेष व लोकर विकास

104 - Wool & Sheep Development

(Rs. In thousands)		तक्ता एक / Table 1				(रुपये हजारत)	
Activity Classification		प्रत्यक्ष	अथसकल्योय	सुधारीत	अथसकल्योय	कार्याचे वर्गीकरण	
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज		
		२०२०-२१	२०२१-२२	२०२१-२२	२०२२-२३		
		Actuals	Budget Estimates	Revised Estimates	Budget Estimates		
		2020-21	2021-22	2021-22	2022-23		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
104 - Wool & Sheep Development							104 - मेष व लोकर विकास
(01) Wool Analysis							(01) लोकर पृथ्यःकरण
(01)(01) Wool Analysis Laboratory and Wool Utilisation Centre (Committed) (24030572)		6972	7862	7839	7950		(01)(01) लोकर पृथ्यःकरण प्रयोगशाळा व लोकर उपयोजन केंद्र (अनिवार्य) (24030572)
(01)(02) Assistance to Punyashlok Ahilyadevi Maharashtra Sheep and Goat Development Board (Committed) (24030641)		121624	144672	135186	151299		(01)(02) पुण्यश्लोक अहिल्याबाई महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळाला अर्थसहाय्य (अनिवार्य) (24030641)
Total-(01)	Voted	128596	152534	143025	159249	दत्तमत	एकूण-(01)
(04) Schemes in the Five Year Plan							(04) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना
(04)(01) Sheep Breeding Farms Schemes for locating buck for breeding (State Scheme) (Scheme) (24031826)		0	210	163	800		(04)(01) मेंढ्या पैदास क्षेत्र-पैदाशीसाठी सुधारित जातीचे बोकड पुरवणे (राज्य योजना) (कार्यक्रम) (24031826)
(04)(05) Sheep Breeding Farms Schemes for locating buck for breeding (Spacial Component Plan) (District Plan) (24031942)		0	0	0	0		(04)(05) मेंढ्या पैदास क्षेत्र-पैदाशीसाठी सुधारित जातीचे बोकड पुरवणे (विशेष घटक योजना) (जिल्हा योजना) (कार्यक्रम) (24031942)
(04)(10) Conservation of Threatened Livestock Breeds (100% Central share) (Scheme) (2403B601)		0	0	0	0		(04)(10) नामशेष होत आलेल्या पशुधनाचे जतन (100 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403B601)
(04)(11) Implementation of Integrated Development of Small Ruminants & Rabbits by Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Sheep & Goat Development Board (100% Central Share) (Scheme) (2403B612)		0	0	0	0		(04)(11) रवंथ करणारे छोटे प्राणी व ससे यांच्या एकात्मिक विकासाकरीता पुण्यश्लोक अहिल्याबाई महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळामार्फत योजना कार्यान्वित करणे (100 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403B612)
(04)(12) Stall Fedded Supply of 10+1 Goat unit to beneficiaries (Scheme) (2403B862)		49935	290000	217500	300000		(04)(12) अंशतः टाणबंद पद्धतीने लाभार्थ्यांना 10+1 शेळी गटाचे वाटप करणे (कार्यक्रम) (2403B862)
(04)(13) Stall Fedded Supply of 10+1 Goat unit to beneficiaries (Special Component Plan) (State) (Scheme) (2403B942)		0	0	0	0		(04)(13) अंशतः टाणबंद पद्धतीने लाभार्थ्यांना 10+1 शेळी गटाचे वाटप करणे (विशेष घटक योजना) (राज्य) (कार्यक्रम) (2403B942)

(Rs. In thousands)	तक्ता एक समाप्त / Table 1 Concltd.						(रुपये हजारात)	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(04)(14) Distribution of 20 Goats + 2 Bucks on 50 % subsidy to beneficiaries under Marathwada Package in Jalna District (Scheme) (2403D201)			0	10000	5000	10000		(04)(14) मराठवाडा पॅकेज अंतर्गत जालना जिल्ह्यातील लाभार्थ्यांना 20 शेळ्या + 2 बोकड गटाचे 50 टक्के अनुदानावर वाटप करणे (कार्यक्रम) (2403D201)
Total-(04)		Voted	49935	300210	222663	310800	दत्तमत	एकूण-(04)
(05) Raje Yashvantrao Holkar Mahamesh Scheme								(05) राजे यशवंतराव होळकर महामेष योजना
(05)(01) Raje Yashvantrao Holkar Mahamesh Scheme Distribution of Sheep unit, Ram, Feed & Essential Infrastructure Material on 75 % Subsidy (Scheme) (2403D275)			0	1	1	10000		(05)(01) राजे यशवंतराव होळकर महामेष योजना मेंढ्या गट, नरमेंढे, खाद्य व पायाभूत सुविधेसाठी साहित्याचे 75 % अनुदानावर वाटप (कार्यक्रम) (2403D275)
(07) NATIONAL LIVESTOCK MISSION (07) (01) Modernization and Development of Sheep & Goat Farm under Punyashlok Ahilyadevi Maharashtra Sheep & Goat Development Board (60% Central Share) (Scheme) 2403D589			13500	11520	11520		1	(07) राष्ट्रीय पशुधन अभियान (07) (01) पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळा अंतर्गत मेंढी व शेळी प्रक्षेत्राचा विकास व आधुनिकीकरण (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) 2403D589
(07) (02) Modernization and Development of Sheep & Goat Farm under Punyashlok Ahilyadevi Maharashtra Sheep & Goat Development Board (40% State Share) (Scheme) 2403D598			9000	7680	7680		1	(07) (02) पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळा अंतर्गत मेंढी व शेळी प्रक्षेत्राचा विकास व आधुनिकीकरण (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) 2403D598
Total-104		Voted	201031	471945	384889	480051	दत्तमत	एकूण-104

१०६ - इतर पशुधन विकास

106 - Other Livestock Development

(Rs. In thousands)		तक्ता एक / Table 1				(रुपये हजारत)	
Activity Classification		प्रत्यक्ष	अर्थसकल्योय	सुधारीत	अर्थसकल्योय	कार्याचे वर्गीकरण	
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज		
		२०२०-२१	२०२१-२२	२०२१-२२	२०२२-२३		
		Actuals	Budget	Revised	Budget		
		2020-21	Estimates	Estimates	Estimates		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	
(8)							
106- Other Livestock Development						१०६- इतर पशुधन विकास	
(01) Five Year Plan Scheme						(01) पंचवर्षिक योजनांतर्गत योजना	
(01) (01) Distribution of 20 Goats + 2 Bucks on 50 % subsidy to Farmers for Agriculture allied activities (Scheme) (2403D355)		20713	90000	45000	60000	(01) (01) शेतक-यांना शेतोपूरक व्यवसायासाठी 20 शेळ्या + 2 बोकड गटाचे 50 % राज्य अनुदानावर वाटप करणे (कार्यक्रम) (2403डी355)	
Total-106		20713	90000	45000	60000	एकूण-106	

१०७ - वैरण व पशुखाद्य विकास

107 - Fodder & Feed Development

(Rs. In thousands)

तक्ता एक / Table 1

(रुपये हजारत)

Activity Classification		प्रत्यक्ष	अथसकल्पीय	सुधारीत	अथसकल्पीय	कार्याचे वर्गीकरण
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज	
		२०२०-२१	२०२१-२२	२०२१-२२	२०२२-२३	
		Actuals	Budget Estimates	Revised Estimates	Budget Estimates	
		2020-21	2021-22	2021-22	2022-23	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
(8)						
107- Fodder & Feed Development						107- वैरण व पशुखाद्य विकास
(00) Schemes in the Five Year Plan						(00) पंचवर्षिक योजनांतर्गत योजना
(00)(05) Integreted fodder Development Programme (40% State Share) (Scheme) (24032205)		0	0	0	0	(00)(05) एकात्मिक वैरण विकास कार्यक्रम (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032205)
(00)(06) Distribution of Fodder Seed (65 % Central share) (Scheme) (24032214)		0	0	0	0	(00)(06) वैरणोचे बियाणे वाटप (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032214)
(00)(12) Establishment of Area Specific Mineral Mixture/Feed Pelleting/Feed Manufacturing Unit (100% Centrally Sponsored Scheme) (Scheme) (2403C134)		0	0	0	0	(01)(12) विनिर्दिष्ट खनिजमिश्रण /खाद्य पेलॅटिंग/खाद्य निर्मिती केंद्राची स्थापना करणे (100 टक्के केंद्रपुरस्कृत योजना) (कार्यक्रम) (2403C134)
Total-(00)		0	0	0	0	एकूण-(00)
(01) Fodder and Feed Development under National Livestock Mission (Centrally Sponsored Scheme)						(01) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत वैरण व पशुखाद्य विकास (केंद्र पुरस्कृत योजना)
(01)(01) Establishment of Silage making unit under National livestock Mission (60% Central Share) (Scheme) (2403C813)		0	5000	5000	0	(01)(01) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत मुरलेला चारा तयार करणाऱ्या युनिटाची स्थापना (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C813)
(01)(03) Distribution of Power driven Chaff cutter (100% Central Share) (Scheme) (2403C922)		0	5000	5000	0	(01)(03) विजेवर चालणारे कटाई यंत्राचे वितरण (100 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C922)
(01)(04) Fodder production from non forest waste land/Range land/Grass land/Non Arable land (60% Central Share) (Scheme) (2403C931)		0	12000	12000	0	(01)(04) ओसाड जमीन/परिक्षेत्र जमीन/गवताळ जमीन लागवड योग्य नसलेली जमीन अशा वनेतर जमिनीमधून वैरण उत्पादन (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C931)
(01)(05) Fodder production from non forest waste land/Range land/Grass land/Non Arable land (40% State Share) (Scheme) (2403C949)		0	8000	8000	0	(01)(05) ओसाड जमीन/परिक्षेत्र जमीन/गवताळ जमीन लागवड योग्य नसलेली जमीन अशा वनेतर जमिनीमधून वैरण उत्पादन (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C949)

(Rs. In thousands)	तक्ता एक समाप्त / Table 1 Concl'd.						(रुपये हजारत)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(01)(06) Establishment/Modernization of Feed Testing Laboratory (60% Central Share) (Scheme) (2403C958)		545	1	1	0		(01)(06) खाद्यविश्लेषण प्रयोगशाळेची स्थापना/ बळकटीकरण करणे (60 % केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C958)
(01)(07) Establishment/Modernization of Feed Testing Laboratory (40% State Share) (Scheme) (2403C967)		364	1	1	0		(01)(07) खाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळेची स्थापना/ बळकटीकरण करणे (40 % राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C967)
(01)(08) Establishment of Area Specific Mineral Mixture/Feed Pelleting/Feed Manufacturing Unit (Private Agencies) (Central Share 25 %) (Scheme) (2403D293)		0	20000	20000	0		(01)(08) क्षेत्रनिहाय्य विवक्षित प्रभागानुसार क्षारमिश्रण, पशुखाद्य कोंडी व खाद्य निर्मिती केंद्राची स्थापना करणे (खाजगी संस्था) (केंद्र हिस्सा 25 टक्के) (कार्यक्रम) (2403D293)
(01)(09) Establishment of Area Specific Mineral Mixture/Feed Pelleting/Feed Manufacturing Unit (Govt. Agencies) (Central Share 60 %) (Scheme) (2403D301)		11000	9000	9000	1		(01)(09) क्षेत्रनिहाय्य विवक्षित प्रभागानुसार क्षारमिश्रण, पशुखाद्य कोंडी व खाद्य निर्मिती केंद्राची स्थापना करणे (शासकीय संस्था) (केंद्र हिस्सा 60 टक्के) (कार्यक्रम) (2403D301)
(01)(11) Establishment of Area Specific Mineral Mixture/Feed Pelleting/Feed Manufacturing Unit (Govt. Agencies) (State Share 40%) (Scheme) (2403D337)		7400	6000	6000	1		(01)(11) क्षेत्रनिहाय्य विवक्षित प्रभागानुसार क्षारमिश्रण, पशुखाद्य कोंडी व खाद्य निर्मिती केंद्राची स्थापना करणे (शासकीय संस्था) (राज्य हिस्सा 40 टक्के) (कार्यक्रम) (2403D337)
(01)(12) Fodder production, Procurement & Distribution of fodder seed (Central Share 60 %) (Scheme) (2403D491)		11481	31500	31500	1		(01)(12) वैरण बियाणांचे प्रापण, संकलन व वितरण (केंद्र हिस्सा 60 टक्के) (कार्यक्रम) (2403D491)
(01)(13) Fodder production, Procurement & Distribution of fodder seed (State Share 40 %) (Scheme) (2403D506)		7655	21000	21000	1		(01)(12) वैरण बियाणांचे प्रापण, संकलन व वितरण (राज्य हिस्सा 40 टक्के) (कार्यक्रम) (2403D506)
(01)(14) Subsidy for Distribution of BailingMachine (50% Central Share)(Scheme) 33, Subsidies (2403D856)		19000	0	19000	1		(01)(14) गवताचे गठ्ठे तयार करण्याचे मशीन वितरणासाठी अर्थसहाय्य (५० टक्के केंद्र हिस्सा कार्यक्रम) ३३ अर्थसहाय्य (2403डी856)
Total-(01)	Voted	57445	117502	136502	5		दत्तमत एकूण-(01)
Total-107	Voted	57445	117502	136502	5		दत्तमत एकूण-107

तक्ता दोन / Table 2

पुढील तक्त्यात पशुखाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळा, राज्यस्तरीय पुणे येथे झालेले कामकाज दर्शविलेले आहे

The following table indicates the work done by State level Animal Feed Analysis Laboratory, Pune

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	प्रत्यक्ष Actual 2020-21 (3)	अपेक्षित Anticipated 2021-22 (4)	लक्ष्य Target 2022-23 (5)
1	विविध गुणधर्मासाठी विश्लेषण केलेल्या लोकर नमुन्यांची संख्या No. of wool samples analysed for various attributes	0	0	
2	विविध गुणधर्मासाठी विश्लेषण केलेल्या खाद्यपदार्थ नमुन्यांची संख्या No. of feed samples analysed	1182	1182	900
3	धान्याची गुणवत्ता तपासणी Gradation of Godown Grains	35	35	50
4	विश्लेषण करून मिळालेली रक्कम (रु.हजारात) Fees Realised for analytical work & other sources			
	अ) महसुली जमा रक्कम Revenue Receipt	429150	429150	0
	ब) काल्पनिक जमा रक्कम Notional Receipt	1011350	1011350	0
	एकूण जमा रक्कम (अ + ब) Total Receipt	1440500	1440500	0
5	एकूण खर्च (रु. हजारात) Expenditure (in thousand)			
	अ) वेतन व भत्ते Pay and allowances	6874203	6874203	0
	ब) प्रवास भत्ता Travelling allowance	2000	2000	0
	क) इतर खर्च Expenditure incurred for purchase of chemicals and Laboratory reagents, contingency expenditure (Plan+Non Plan Exp.)	912830	912830	0
	एकूण खर्च रक्कम (अ + ब + क) Total Expenditure (a + b + c)	7789033	7789033	0
6	प्रात्याक्षिके / कृतीचे प्रशिक्षण Practicals / Demonstrations given for in service Trainees	0	0	0
7	प्रशिक्षणार्थीना दिलेले व्याख्याने Lectures given to the in service trainees	0	0	0

109 - विस्तार आणि प्रशिक्षण

109 - Extension & Training

(Rs. In thousands)

तक्ता एक / Table 1

(रुपये हजारत)

Activity Classification	प्रत्यक्ष रकमा २०२०-२१ Actuals 2020-21	अथसकल्पीय अंदाज		सुधारीत अंदाज		अथसकल्पीय अंदाज २०२२-२३ Budget Estimates 2022-23	कार्याचे वर्गीकरण
		२०२१-२२ Budget Estimates 2021-22	२०२१-२२ Revised Estimates 2021-22	२०२१-२२ Revised Estimates 2021-22	२०२२-२३ Budget Estimates 2022-23		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
109 - Extension & Training							109 - विस्तार आणि प्रशिक्षण
(00) Schemes in the Five Year Plan							(00) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना
(00)(01) Inservice Training (Committed) (24030703)	12786	14205	14228	15430			(00)(01) सेवांतर्गत प्रशिक्षण (अनिवार्य) (24030703)
(00)(03) Poultry Training (committed) (24030721)	10323	11777	11770	12696			(00)(03) कुक्कुट पालन प्रशिक्षण (अनिवार्य) (24030721)
(00)(08) Establishment of Mobile Expansion & Demonstration Unit (Committed) (24032742)	522	1108	1069	1195			(00)(08) फिरत्या प्रसारक व प्रात्यक्षिक केंद्राची स्थापना (अनिवार्य)(24032742)
(00)(09) Establishment of Maharashtra Animal and Fisheries Science University (committed) (24032143)	1177609	1640726	1877276	1784796			(00)(09) महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठाची स्थापना (अनिवार्य) (24032143)
(00)(10) Exhibition & Propoganda (100% State Plan) (Scheme) (24030875)	3062	50000	25175	190000			(00)(10) प्रदर्शन व प्रचार (100 टक्के राज्य योजना) (कार्यक्रम) (24030875)
(00)(18) Plan Grants to Zilla Parishads (Special Component Plan) (District Plan) (Scheme) (24031971)	0	0	0	0			(00)(18) जिल्हा परिषदांना योजनांतर्गत अनुदाने (विशेष घटक योजना) (जिल्हा योजना) (कार्यक्रम) (24031971)
(00)(19) Establishment of Maharashtra Animal and Fisheries Science University (100% State Scheme) (Committed) (24032092)	9064	250000	125000	450000			(00)(19) महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठाची स्थापना (100 % राज्य योजना) (कार्यक्रम) (24032092)
(00)(23) Establishment of Maharashtra Veterinary Council (50% State share) (Committed) (24032223)	3790	3302	6659	3595			(00)(23) महाराष्ट्र पशुवैद्यकीय परिषदेची स्थापना (50 टक्के राज्य हिस्सा) (अनिवार्य) (24032223)
(00)(24) Establishment of Maharashtra Veterinary Council (50% Central Share) (Committed) (24032232)	751	2	2	2			(00)(24) महाराष्ट्र पशुवैद्यकीय परिषदेची स्थापना (50 टक्के केंद्र हिस्सा) (अनिवार्य) (24032232)
(00)(27) Strengthening of State Level Training Centre, Pune (Scheme) (2403B675)	993	3500	3150	4000			(00)(27) राज्यस्तरीय प्रशिक्षण केंद्र, पुणे या कार्यालयाचे बळकटीकरण करणे (कार्यक्रम) (2403B675)
(00)(28) Rajarshi Chatrapati Shahu Maharaj Fee Reimbursement Scheme (Maharashtra Animal and Fisheries Science University Internal) (Scheme) (2403D212)	632	12825	9619	13235			(00)(28) राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज शिक्षण शुल्क प्रतिपूर्ती योजना (महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ अंतर्गत) (कार्यक्रम) (2403D212)
(00)(28) Dr. Panjabrao Deshmukh Hostel Maintenance allowance Scheme (Maharashtra Animal and Fisheries Science University Internal) (Scheme) (2403D221)	1625	7571	3786	8074			(00)(29) डॉ. पंजाबराव देशमुख वसतिगृह निर्वाह भत्ता योजना (महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ अंतर्गत) (कार्यक्रम) (2403D221)
Total-109		Voted 1221157	1995016	2077734	2483023	दत्तमत एकूण-109	

तक्ता दोन / Table 2

विविध योजनांतर्गत आयोजित प्रशिक्षणांची संख्या

No. of Training Programs organised Under different Schemes

अ. क्र. Sr. No.	विभागाचे नाव Name of Region	प्रशिक्षण कार्यक्रम संख्या				झालेला खर्च (रु.)				प्रति शेतकरी खर्च (रु.) No. of Farmers Trained						
		प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	एकूण Total		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)
1	मुंबई विभाग Mumbai Region	28	1979	1979	198980	124011	124011	827	6203	6203	795	6200	6200	1622	12403	12403
2	नाशिक विभाग Nashik Region	31	281	281	192000	58000	58000	360	967	967	144	2274	2274	504	3241	3241
3	पुणे विभाग Pune Region	24	23	23	136000	76000	76000	825	167	167	737	109	109	1562	276	276
4	औरंगाबाद विभाग Aurangabad Region	264	16050	16050	1846500	805000	805000	4049	258	258	1726	592	592	5775	850	850
5	लातूर विभाग Latur Region	8	14	14	52500	269500	269500	196	198	198	206	334	334	402	532	532
6	अमरावती विभाग Amravati Region	4	2	2	25291	15000	15000	765	139	139	781	68	68	1546	207	207
7	नागपूर विभाग Nagpur Region	38	36	36	1066941	1262500	1262500	831	787	787	1567	1063	1063	2398	1850	1850
महाराष्ट्र राज्य Total Maharashtra State		397	18385	18385	3518212	2610011	2610011	7853	8719	8719	5956	10640	10640	13809	19359	19359

तक्ता तीन / Table 3

पुढील तक्त्यात खात्याने आयोजित केलेल्या निरनिराळ्या प्रशिक्षण पाठ्यक्रमातून प्रशिक्षण घेतलेल्या व्यक्तींची संख्या दर्शविलेली आहे

The following table indicates the number of persons trained under various courses conducted by the Department

अ. क्र. Sr. No.	पाठ्यक्रमाचे वर्णन / course / Training	प्रशिक्षणाचा कालावधी / Period / Type of Training	प्रत्यक्ष २०२०-२१ Actual 2020-21		अपेक्षित २०२१-२२ Anticipated 2021-22		लक्ष्य २०२२-२३ Target 2022-23				
			पुरुष / Male	स्त्रिया / Female	पुरुष / Male	स्त्रिया / Female	पुरुष / Male	स्त्रिया / Female			
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
अ) सेवांतर्गत प्रशिक्षण In service Training											
1	पशुधन विकास अधिकारी Livestock Development Officer	उजळणी तांत्रिक प्रशिक्षण (५ दिवस कालावधी) Refresher's Technical Training (5 Days Duration)	0	0	0	80	20	100	80	20	100
2	सहाय्यक आयुक्त/पशुधन विकास अधिकारी Assistant Commissioner/Livestock Development Officer Gr.A	उजळणी तांत्रिक प्रशिक्षण (५ दिवस कालावधी) Refresher's Technical Training (5 Days Duration)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	लिपिक वर्ग/ Clerical Staff	उजळणी तांत्रिक प्रशिक्षण (५ दिवस कालावधी) Refresher's Technical Training (5 Days Duration)	0	0	0	30	10	40	30	10	40
4	नवनियुक्त सहाय्यक आयुक्त Newly appointed Assistant Commissioner	पायाभूत तांत्रिक प्रशिक्षण (३३ दिवस कालावधी) Foundation Technical Training (13 Days Duration)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	नवनियुक्त पशुधन विकास अधिकारी Newly appointed Livestock Development Officer	पायाभूत तांत्रिक प्रशिक्षण (३३ दिवस कालावधी) Foundation Technical Training (13 Days Duration)	0	0	0	20	10	30	20	10	30
6	सहाय्यक आयुक्त Assistant Commissioner	अॅस्कॅड प्रशिक्षण (६ दिवस कालावधी) ASCAD Training (6 Days Duration)	0	0	0	80	20	100	80	20	100
7	पविअ/सहापविअ/पप/LDOGr.B/ALDO/LSS	अॅस्कॅड प्रशिक्षण (६ दिवस कालावधी) ASCAD Training (6 Days Duration)	0	0	0	80	20	100	80	20	100
8	सहाय्यक आयुक्त Assistant Commissioner	अभिमुख प्रशिक्षण कार्यक्रम Orientation Training Programme	0	0	0	390	50	440	390	50	440
9	पशुधन विकास अधिकारी Livestock Development Officer	अभिमुख प्रशिक्षण कार्यक्रम Orientation Training Programme	0	0	0	0	0	0	0	0	0
एकूण अ Total A			0	0	0	680	130	810	680	130	810

तक्ता तीन समाप्त / Table 3 Conclid.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
ब) अंडी उबवणी केंद्रे व कुक्कुट विस्तार केंद्रे यांनी राबविलेले कुक्कुट पालन प्रशिक्षण Poultry Keepers Training Conducted by Central Hatcheries & Poultry Extension Centre											
1	मध्यवर्ती अंडी उबवणी केंद्र, पुणे Central Hatchery, Pune	एक महिना 1 Month	24	1	25	220	80	300	270	80	350
2	मध्यवर्ती अंडी उबवणी केंद्र, कोल्हापूर Central Hatchery, Kolhapur	१५ दिवस 15 days	0	0	0	70	15	85	70	15	85
3	मध्यवर्ती अंडी उबवणी केंद्र, औरंगाबाद Central Hatchery, Aurangabad	७ दिवस 7 Days	28	4	32	80	55	135	80	55	135
4	मध्यवर्ती अंडी उबवणी केंद्र, नागपूर Central Hatchery, Nagpur	१५ दिवस 15 days	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	मध्यवर्ती अंडी उबवणी केंद्र, नागपूर Central Hatchery, Nagpur	एक महिना 1 Month	50	10	60	50	10	60	50	10	60
6	कुक्कुट विस्तार केंद्र, कणकवली, सिंधुदुर्ग Poultry Extension Centre Kankavli	७ दिवस 7 Days	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	कुक्कुट विस्तार केंद्र, मुरुड, लातूर Poultry Extension Centre, Murud, Latur	७ दिवस 7 Days	0	0	0	0	0	0	0	0	0
एकूण ब Total (B)			163	34	197	620	205	825	670	205	875
क) सधन कुक्कुट विकास गट अंतर्गत कुक्कुट पालन प्रशिक्षण Poultry Keepers Training Conducted by Intensive Poultry Development Blocks											
1	मुंबई विभाग Mumbai Region	७ दिवस 7 Days	193	30	223	240	60	300	240	60	300
2	नाशिक विभाग Nashik Region	१५ दिवस 15 days	93	77	170	518	119	637	565	170	735
3	पुणे विभाग Pune Region	७ दिवस 7 Days	0	0	0	240	95	335	285	130	415
4	औरंगाबाद विभाग Aurangabad Region	१५ दिवस 15 days	5	1	6	185	70	255	200	90	290
5	लातूर विभाग Latur Region	७ दिवस 7 Days	0	0	0	345	165	510	390	209	599
6	अमरावती विभाग Amravati Region	७ दिवस 7 Days	200	200	400	400	400	800	400	400	800
7	अमरावती विभाग Amravati Region	७ दिवस 7 Days	48	2	50	120	30	150	120	30	150
8	अमरावती विभाग Amravati Region	१५ दिवस 15 days	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	अमरावती विभाग Amravati Region	1 Month	0	0	0	0	0	0	0	0	0
एकूण क Total C			539	310	849	2048	939	2987	2200	1089	3289
एकूण ब + क Total B + C			702	344	1046	2668	1144	3812	2870	1294	4164
एकूण सर्व अ + ब + क Grand Total A + B + C			702	344	1046	3348	1274	4622	3550	1424	4974

तक्ता चार / Table 4

महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ, नागपूर यांचेकडील कार्यक्रमाचा गोषवारा

Work load summary of Maharashtra Animal and Fisheries Sciences University, Nagpur

अ. क्र. Sr. No.	कार्यभाराचा तपशील Particulars of Work load	प्रत्यक्ष २०२०-२१ Actual 2020-21			अपेक्षित २०२१-२२ Anticipated 2021-22			लक्ष्य २०२२-२३ Target 2022- 23		
		पदवीधर Graduation	पदव्युत्तर PG	आचार्य Acharaya	पदवीधर Graduation	पदव्युत्तर PG	आचार्य Acharaya	पदवीधर Graduation	पदव्युत्तर PG	आचार्य Acharaya
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
1	पदव्युत्तर पशुविज्ञान संस्था, अकोला Post Graduation Animal Science Institute, Akola	0	30	0	0	0	11	0	33	11
2	पशुवैद्यकीय महाविद्यालयामध्ये प्रवेश दिलेल्या विद्यार्थ्यांची संख्या No. of students admitted in Veterinary colleges									
	अ) मुंबई Mumbai	110	50	0	104	49	24	104	49	24
	ब) शिरवळ Shirval	66	30	0	64	34	9	64	34	9
	क) परभणी Parbhani	80	36	0	81	45	15	81	45	15
	ड) उदगीर Udagir	64	19	0	65	28	3	65	28	3
	इ) नागपूर Nagpur	83	32	0	81	37	26	81	37	26
	एकूण १ + २ Total 1 + 2	403	197	0	395+10*	226+10*	88+10*	395+10*	226+10*	88+10*
3	अ) दुग्ध तंत्रज्ञान महाविद्यालय, उदगीर College of Dairy Science, Udgir	32	0	0	33	0	0	33	0	0
	ब) दुग्ध तंत्रज्ञान महाविद्यालय, वरुड (पुसद) College of Dairy Science, Warud (Pusad)	32	2	0	33	8	0	33	8	0
	एकूण अ+ब Total A+B	64	2	0	66+10*	8	66+10*	66+10*	8	0
4	अ) मत्स्य विज्ञान महाविद्यालय, नागपूर Animal and Fisheries Science University, Nagpur	32	0	0	33	0	0	33	0	0
	ब) मत्स्य विज्ञान महाविद्यालय, उदगीर Animal and Fisheries Science University, Udgir	32	0	0	33	0	0	33	0	0
	एकूण अ+ब Total A+B	64	0	0	66+10*	0	0	66+10*	0	0

Admission process for Acharya 2020 -21 is yet to be started

*In addition 10 seats are reserved for non Indian Residents / Students of other countries

११३ - प्रशासकिय अन्वेषण व सांख्यिकी

113 - Administrative Investigation and Statistics

(Rs. In thousands)		तक्ता एक / Table 1				(रुपये हजारत)	
Activity Classification		प्रत्यक्ष	अर्थसकल्पीय	सुधारीत	अर्थसकल्पीय		कार्याचे वर्गीकरण
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज		
(1)	(2)	२०२०-२१	२०२१-२२	२०२१-२२	२०२२-२३	(7)	(8)
		Actuals	Budget Estimates	Revised Estimates	Budget Estimates		
		2020-21	2021-22	2021-22	2022-23		
113 - Administrative Investigation and Statistics							113 - प्रशासकिय अन्वेषण व सांख्यिकी
(00) Schemes in the Five Plan							(00) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना
(00)(01) Collection and Analysis of statistical data about livestock keeping and live stock production (50% State Share (Committed) (24030893)		19601	43396	41060	43703		(00)(01) पशुधन जतन व पशुधन उत्पादन या संबंधीची सांख्यिकी आधारसामुग्री गोळा करणे व तिचे पृथःकरणे (50 टक्के राज्य हिस्सा) (अनिवार्य) (24030893)
(00)(03) Livestocks census (100 % Centrally Sponsored Scheme) (Scheme) (24031728)		23013	36076	36076	603		(00)(03) पशु शिरगणती कक्ष (100 टक्के केंद्र पुरस्कृत योजना) (अनिवार्य) (24031728)
(00)(04)Strenthening of Integrated Sample Survey Scheme (Centrally Sponsored Scheme) (50% Central Share) (Scheme) (24032501)		13936	26210	26210	43030		(00)(04) एकात्मिक सर्वेक्षण योजनेचे बळकटीकरण (50 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (24032501)
Total-113	Voted	56550	105682	103346	87336		दत्तमत एकूण-113

तक्ता एक / Table 1

महाराष्ट्र राज्यातील पशुपक्षांची अंदाजित संख्या व पशुजन्य पदार्थांचे अंदाजित उत्पादन

Estimated Number of Livestock and Estimated Livestock Production in Maharashtra State

अ. क्र. Sr. No.	पशुजन्य पदार्थ उत्पादन Livestock Production	बाब Particulars	प्रत्यक्ष २०२०-२१ Actual 2020-21		अपेक्षित २०२१-२२ Anticipated 2021-22		लक्ष्य २०२२-२३ Target 2022-23	
			संख्या Number (लाख) (lakhs)	उत्पादन Production ('००० मे. टन) (in ' 000 MT)	संख्या No (लाख) (lakhs)	उत्पादन Production ('००० मे. टन) (in ' 000 MT)	संख्या No (लाख) (lakhs)	उत्पादन Production ('००० मे. टन) (in ' 000 MT)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1	दुध Milk	२ १/२ वर्षावरील गाय Cows above 2 & 1/2 year	61.07	0.00	62.72		64.41	
		दुभत्या गार्ड Cow in -Milk	37.24	8654.48	38.36	9173.75	39.51	9724.17
		३ वर्षावरील म्हशी Buffaloes over 3 year	37.06	0.00	38.10		39.16	
		दुभत्या म्हशी Buffaloes in -Milk	24.38	4671.91	25.11	4952.23	25.86	5249.36
		एकूण दुभती जनावरे (गार्ड व म्हशी) Total Cows and Buffaloes in -Milk	61.62	13326.39	63.47	14125.98	65.37	14973.53
		१ १/२ वर्षावरील शेळ्या Goats over 1.5 year	72.16	0.00	73.96		75.81	
		दुभत्या शेळ्या Goats in-Milk	37.19	322.04	38.16	331.70	39.23	341.65
		एकूण दुध (गार्ड + म्हशी +शेळी) Total Milk (cows + Buffs + Goats)		13648.43		14457.68		15315.18
2	अंडी Eggs	देशी कोंबड्या Deshi Layers	79.67	107.49	81.26	111.25	82.89	115.15
		सुधारित कोंबड्या Improved Layers	204.45	504.42	211.61	532.16	219.01	561.43
		एकूण कोंबड्या (देशी+ सुधारित) Total Layers (Deshi+ Sudharit)	284.12	611.91	292.87	643.41	301.90	676.58
3	लोकर Wool	एकूण मेंढ्या Total Sheep	26.03	0.00	26.55		27.08	
		लोकर कापणी केलेल्या मेंढ्याची संख्या No. of Sheep shorn	22.64	1518.50	23.09	1564.05	23.55	1610.98
4	मांस Meat	कत्तल केलेली जनावरे No. of animals slaughtered						
		1) गुरे Cattle	0.00	0.00				
		2) म्हस Buffaloes	10.19	195.40	10.60	209.08	11.02	223.71
		3) शेळी Goats	84.64	105.29	87.18	108.98	89.79	112.79
		4) मेंढी Sheep	8.56	10.72	8.79	11.06	9.03	11.42
		5) डुक्कर Pigs	10.08	42.30	10.18	42.93	10.28	43.58
		6) देशी कोंबड्या Deshi Poultry	68.18	5.49	70.23	5.65	72.33	5.82
7) सुधारित कोंबड्या Poultry (Improved)	3280.13	587.05	3444.14	628.14	3616.34	672.11		
		एकूण Total	3461.78	946.25	3631.12	1005.84	3808.79	1069.43

Note:- अंडी उत्पादन कोटीमध्ये व लोकर उत्पादन मेट्रिक टन मध्ये आहे. The egg production is in crores & Wool production in MT.

७८९ - अनुसूचित जाती उपयोजना
789 - Schedule Caste Sub-Plan

(Rs. In thousands)

तक्ता एक / Table 1

(रुपये हजारत)

Activity Classification	प्रत्यक्ष रकमा २०२०-२१ Actuals 2020-21	अथसकल्पाय अंदाज २०२१-२२ Budget Estimates 2021-22	सुधारांत अंदाज २०२१-२२ Revised Estimates 2021-22	अथसकल्पाय अंदाज २०२२-२३ Budget Estimates 2022-23		कार्याचे वर्गीकरण	
							(1)
789, Schedule Caste Sub-Plan						789, अनुसूचित जाती उपयोजना	
(02) National Livestock Mission (Centrally Sponsored Scheme)						(02) राष्ट्रीय पशुधन अभियान (केंद्र पुरस्कृत योजना)	
(02)(01) Livestock Insurance Scheme under National Livestock Mission for Schedule Caste Sub Plan excluding Gondia, Gadchiroli and Chandrapur district (40 % Central share) (Scheme) (2403C976)		0	0	0	0	(02)(01) गोंदिया, गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्हे वगळून अनुसूचित जाती उपयोजनेसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (40 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C976)	
(02)(02) Livestock Insurance Scheme under National Livestock Mission for Schedule Caste Sub Plan excluding Gondia, Gadchiroli and Chandrapur district (30 % State share) (Scheme) (2403C985)		0	0	0	0	(02)(02) गोंदिया, गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्हे वगळून अनुसूचित जाती उपयोजनेसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (30 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C985)	
(02)(03) Livestock Insurance Scheme Special Component Plan for Gondia, Gadchiroli and Chandrapur district (50% Central Share) (Scheme) (2403D032)		0	0	0	0	(02)(03) गोंदिया, गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्ह्यांसाठी विशेष घटक योजनेंतर्गत पशुधन विमा योजना (50 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D032)	
(02)(04) Livestock Insurance Scheme under National Livestock Mission for Schedule Caste Sub Plan Gondia, Gadchiroli and Chandrapur district (30 % State share) (Scheme) (2403D041)		0	0	0	0	(02)(04) गोंदिया, गडचिरोली व चंद्रपूर जिल्ह्यात अनुसूचित जाती उपयोजनेसाठी राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत पशुधन विमा योजना (30 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D041)	
Total-(02)	Voted	0	0	0	0	दत्तमत एकूण-(02)	
(03) Fodder and Feed Development under National Livestock Mission (Centrally Sponsored Scheme)						(03) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत वैरण व पशुखाद्य विकास (केंद्र पुरस्कृत योजना)	
(03)(01) Establishment of Silage Making unit (60 % Centrally sponsored scheme) (Scheme) (2403C994)		0	0	0	0	(03)(01) मुरघास बनविणा-या संघांची स्थापना करणे (60 टक्के केंद्र पुरस्कृत योजना) (कार्यक्रम) (2403C994)	
(03)(02) Fodder production from non-forest/waste land/Range land/Grass land Non Areadble land (60% Central Share) (Scheme) (2403D005)		0	0	0	0	(03)(02) वनक्षेत्र नसलेल्या नापीक जमिनी/गायराण गवती कुरणक्षेत्र व पडीक जमिनी क्षेत्रातून वैरण उत्पादन करणे (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D005)	

(Rs. In thousands)	तक्ता एक चालू / Table 1 Contd.						(रुपये हजारात)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(03)(03) Fodder production from non-forest/waste land/Range land/Grass land Non Areadble land (40 % State Share) (Scheme) (2403D014)		0	0	0	0		(03)(03) वनक्षेत्र नसलेल्या नापीक जमिनी/गायराज जमिनी/गवती कुरणक्षेत्र व पडीक जमिनी क्षेत्रातून वैरण उत्पादन करणे (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D014)
(03)(04) Distribution of Power Chaff Cutters under National Livestock Mission (100% Centrally Sponsored Scheme) (Scheme) (2403D023)		0	0	0	0		(03)(04) राष्ट्रीय पशुधन अभियान अंतर्गत बीजेवर चालणाऱ्या चाराकापणी यंत्राचे वितरण (100 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403D023)
(03)(05) Fodder production, Procurement & Distribution of fodder seed (Central Share 60 %) (Scheme) (2403D471)		0	0	0	0		(03)(05) वैरण बियाणांचे प्रापण, संकलन व वितरण (केंद्र हिस्सा 60 टक्के) (कार्यक्रम) (2403D471)
(03)(06) Fodder production, Procurement & Distribution of fodder seed (State Share 40 %) (Scheme) (2403D482)		0	0	0	0		(03)(06) वैरण बियाणांचे प्रापण, संकलन व वितरण (राज्य हिस्सा 40 टक्के) (कार्यक्रम) (2403D482)
Total-(03)	Voted	0	0	0	0	0	दत्तमत एकूण-(03)
(05) Poultry Development under National Livestock Mission (Centrally Sponsored Scheme)							(05) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत कुक्कुट विकास (केंद्र पुरस्कृत योजना)
(05)(01) Rural Backyard Poultry Development scheme under National Livestock Mission Schedule Caste Sub Plan (60% Central Share) (Scheme) (2403C798)		0	0	0	0		(05)(01) राष्ट्रीय पशुधन अभियान अंतर्गत ग्रामीण परसबाग कुक्कुट पालन विकास अनुसूचित जाती उपयोजना (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C798)
(05)(02) Rural Backyard Poultry Development scheme under National Livestock Mission Schedule Caste Sub Plan (40% State Share) (Scheme) (2403C804)		0	0	0	0		(05)(02) अनुसूचित जाती उपयोजनांतर्गत राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत राष्ट्रीय परसबाग कुक्कुट पालन विकास (60 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (2403C804)
(05)(03) Innovative Poultry Productivity Project - Low Input Technology Poultry Birds Under National Livestock Mission (60% Central Share) (Schedule Caste Sub Plan)(Scheme) (2403D408)		0	0	0	0		(05)(03) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - लो इनपुट टेक्नोलॉजीचे कुक्कुट पक्षी (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (अनुसूचित जाती उपयोजना) (कार्यक्रम) (2403D408)
(05)(04) Innovative Poultry Productivity Project - Low Input Technology Poultry Birds Under National Livestock Mission (40% State Share) (Schedule Caste Sub Plan)(Scheme) (2403D417)		0	0	0	0		(05)(04) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - लो इनपुट टेक्नोलॉजीचे कुक्कुट पक्षी (40 टक्के राज्य हिस्सा) (अनुसूचित जाती उपयोजना) (कार्यक्रम) (2403D417)

(Rs. In thousands)

तक्ता एक समाप्त / Table 1 Conclld.

(रुपये हजारात)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(05)(05) Innovative Poultry Productivity Project - Broiler Poultry Birds Under National Livestock Mission (60% Central Share) (Schedule Caste Sub Plan)(Scheme) (2403D426)		0	0	0	0		(05)(05) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - मांसल कुक्कुट पक्षी (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (अनुसूचित जाती उपयोजना) (कार्यक्रम) (2403D426)
(05)(06) Innovative Poultry Productivity Project - Broiler Poultry Birds Under National Livestock Mission (40% State Share) (Schedule Caste Sub Plan)(Scheme) (2403D435)		0	0	0	0		(05)(06) राष्ट्रीय पशुधन अभियानांतर्गत नाविन्यपूर्ण कुक्कुट उत्पादकता प्रकल्प - मांसल कुक्कुट पक्षी (40 टक्के राज्य हिस्सा) (अनुसूचित जाती उपयोजना) (कार्यक्रम) (2403D435)
Total-(05)	Voted	0	0	0	0		दत्तमत एकूण-(05)
Total- 789	Voted	0	0	0	0		दत्तमत एकूण- 789
Gross Total 2403 Animal Husbandry	Charged	19	350	263	350		भारीत स्थूल बेरीज 2403 पशुसंवर्धन
Total	Voted	10056219	14130764	13719998	14941546		दत्तमत एकूण
III Details of Recoveries							तीन वसुलीच्या रकमांचा तपशील
911, Recoveries of Overpayments							911, अतिप्रदानाची वसुली
(00)(01) Recoveries of Overpayments (Committed) (2403D121)		0	0	0	0		(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली (अनिवार्य) (2403डी121)
(00)(02) Recoveries of Overpayments (Committed) (2403D132)		0	0	0	0		(00)(02) अतिप्रदानाची वसुली (अनिवार्य) (2403डी132)
Total Deduct Recoveries		0	0	0	0		एकूण वजा वसुली
Net Total 2403 Animal Husbandry	Charged	19	350	263	350		भारीत निव्वळ बेरीज 2403 पशुसंवर्धन
	Voted	10056219	14130764	13719998	14941546		दत्तमत एकूण
	Total	10056238	14131114	13720261	14941896		

४४०३ - पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च

4403 - Capital Outlay on Animal Husbandry

(Rs. In thousands)		तक्ता दोन / Table 2				(रुपये हजारत)	
Activity Classification		प्रत्यक्ष	अर्थसकल्पीय	सुधारीत	अर्थसकल्पीय	कार्याचे वर्गीकरण	
		रकमा	अंदाज	अंदाज	अंदाज		
(1)	(2)	२०२०-२१	२०२१-२२	२०२१-२२	२०२२-२३	(7)	(8)
		Actuals	Budget Estimates	Revised Estimates	Budget Estimates		
		2020-21	2021-22	2021-22	2022-23		
4403 - Capital Outlay on Animal Husbandry							4403 - पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च
I Summary							I सारांश
101- Veterinary Services and Animal Health	Voted	5338	60902	60902	104001	दत्तमत	101- पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य
111- Meat Processing	Voted	658	4201	4201	3001	दत्तमत	111- मांस संस्करण
190- Loans to public sector and Other undertakings	Voted	0	1	970001	41693	दत्तमत	190- सार्वजनिक क्षेत्रातील व इतर उपक्रमांना कर्जे
Gross Total	Voted	5996	65104	1035104	148695	दत्तमत	स्थूल बेरीज
II Details							दोन तपशील
101- Veterinary Services and Animal Health							101- पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य
(00) Schemes in Five Year Plan State Plan Schemes							(00) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना राज्य पुरस्कृत योजना
(00)(03) Strengthening of institute of Veterinary Biological Products, Pune as per GLP/GMP Norms (Scheme) (44031812)		5338	20900	20900	24001		(00)(03) जीएलपी/जीएमपी मानकानुसार पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्थेचे बळकटीकरण करणे (कार्यक्रम) (44031812)
(00)(04) Strengthening of State Level Veterinary Dispensaries (60% Central share) (Scheme) (44031821)		0	24001	24001	48000		(00)(04) राज्य शासकीय पशुवैद्यकीय संस्थांचे बळकटीकरण करणे (60 टक्के केंद्र हिस्सा) (कार्यक्रम) (44031821)
(00)(05) Strengthening of StateLevel Veterinary Dispensaries (40% State share) (Scheme) (44031839)		0	16001	16001	32000		(00)(05) राज्य शासकीय पशुवैद्यकीय संस्थांचे बळकटीकरण करणे (40 टक्के राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम) (44031839)
Total-101	Voted	5338	60902	60902	104001	दत्तमत	एकूण-101
111- Meat Processing							111- मांस संस्करण
(00) Schemes in FiveYear PlanState Plan Schemes							(00) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना राज्य योजनांतर्गत योजना
(00)(01) Quality Control Laboratory at Animal Nutrition Research Centre (State Plan Scheme) (Scheme) (44030411)		658	4201	4201	3001		(00)(01) पशुपोषण संशोधन केंद्रातील गुणनियंत्रण प्रयोगशाळा (राज्य योजनांतर्गत योजना) (कार्यक्रम) (44030411)

(Rs. In thousands)	तक्ता दोन समाप्त / Table 2 Concl'd.						(रुपये हजारत)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(00)(02) Quality Control Laboratory at Animal Nutrition Research Centre (Centrally Sponsored Schemes) (Scheme) (44030422)		0	0	0	0		(00)(02) पशुपोषण संशोधन केंद्रातील गुणनियंत्रण प्रयोग शाळा (केंद्र पुरस्कृत योजना) (कार्यक्रम) (44030422)
Total-111	Voted	658	4201	4201	3001	दत्तमत	एकूण-111
190- Loans to public sector and Other undertakings							190- सार्वजनिक क्षेत्रातील व इतर उपक्रमांना कर्जे
(00) Schemes in FiveYear Plan StatePlan Schemes							(00) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना राज्य योजनांतर्गत योजना
(00)(01) Share Capital contribution to Maharashtra Sheep and Wool Development Corporations (State Scheme) (Scheme) (44030135)		0	1	970001	41693		(00)(01) महाराष्ट्र मेंढ्या व लोकर विकास महामंडळाचा भाग भांडवली अंशदान (राज्य योजना) (कार्यक्रम) (44030135)
Total-190	Voted	0	1	970001	41693	दत्तमत	एकूण-190
Gross Total 4403, Capital Outlay on Animal Husbandry	Voted	5996	65104	1035104	148695	दत्तमत	स्थूल बेरीज 4403, पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च
911- Recovery of Overpayments							911- अतिप्रदानाची वसुली
(00) Schemes in FiveYear Plan StatePlan Schemes							(00) पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना राज्य योजनांतर्गत योजना
(00)(01) Recoveries of Overpayments (Scheme) (44031991)		0	0	0	0		(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली (कार्यक्रम) (44031991)
	Charged	0	0	0	0	भारीत	
Net Total 4403, Capital Outlay on Animal Husbandry	Voted	5996	65104	1035104	148695	दत्तमत	निव्वळ बेरीज 4403, पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च
	Total	5996	65104	1035104	148695	एकूण	

कार्यक्रम क्र. १२ / Programme No. 12

महिलांचा आर्थिक विकास व सक्षमीकरण

Women Economic Development & Empowerment

विविध योजना व लाभधारकांची संख्या

Different Schemes & No. of beneficiaries

अ. क्र. Sr. No.	योजनेचे नाव Name of scheme	योजनेतील लाभधारकांची एकूण संख्या			एकूण लाभधारकांपैकी लाभ घेतलेल्या महिला लाभार्थी		
		प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target	प्रत्यक्ष Actual	अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1	संकरित कालवडी/ म्हशीच्या सुधारित परड्याची जोपासना योजना Scheme of Rearing of Cross bred cow and improved Buffalo heifers	107	129	129	29	35	35
2	दुभत्या जनावरांचा गटाचा पुरवठा Scheme of supply of Milch Animals	4173	4857	4714	1362	1475	1443
3	दुभत्या जनावरांना खाद्यानुदान योजना Scheme of Feed subsidy to the milch animals	2381	3017	3534	768	4204	4447
4	तलंगांचे गट वाटप योजना Scheme of Pullets distribution	5170	7678	6817	1726	2731	2687
5	अनुसूचित जातीचे कुटुंबांना शेळ्यांचे गट वाटप योजना Scheme of Goat units distribution to scheduled caste families	5997	6115	6744	1782	1943	2072
6	विशेष पशुधन उत्पादन योजना Scheme of S L P P	1521	1549	1599	381	794	908
एकूण सर्व योजना Total of All Schemes		19349	23345	23537	6048	11182	11592

परिशिष्ट एक / Annexure 1

महाराष्ट्र राज्यात ३१ मार्च २०२१ रोजी असलेल्या पशुसंवर्धन विभागातील संस्थांची संख्या

No. of institutes as on 31st March 2021 under the Animal Husbandry Department in Maharashtra State

(एक)	पशुवैद्यकीय सेवा व पशुआरोग्य - (I) Veterinary Services and Animal Husbandry	संख्या No.
1	पशुवैद्यकीय सर्वचिकीत्सालये (राज्यस्तर ३३+६ महाराष्ट्र पशु व मत्स्यविज्ञान विद्यापिठांतर्गत) Veterinary Polyclinics (State Sector 33+6 under Maharashtra Animal & Fisheries Science University)	39
2	पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी-१ (स्थानिक पातळीवर+राज्यस्तरीय) Veterinary Dispensaries Grade-1 (Local Sector+State Sector)	1741
3	पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी-२ (स्थानिक पातळीवर+राज्यस्तरीय) Veterinary Dispensaries Grade-२ (Local Sector+State Sector)	2841
4	फिरते पशुवैद्यकीय दवाखाने (पुणे आणि सातारा येथील प्रत्येकी एक फिरते प्रचार/प्रात्यक्षिक पथक धरून) Mobile Veterinary Clinics (Including two mobile Extension and Demonstration Units, Pune/Satara)	65
5	तपासणी नाके Check Posts	13
6	पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्था, पुणे Institute of Veterinary Biological Products, Pune	1
	(a) जीवाणू विषयक लस तयार करणारे विभाग Bacterial Vaccine Production Sectios	7
	(b) विषाणू विषयक लस तयार करणारे विभाग Viral Vaccine Production Sectios	8
7	रोग अन्वेषण Disease Investigation	
	(a) राज्यस्तरीय रोग अन्वेषण प्रयोगशाळा, पुणे State Level Disease Investigation Section, Pune	1
	(b) विभागीय पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशाळा (गुरे व गोस्तनदाह/शेळ्या, मेंढ्या व इतर) Regional Level Disease Investigation Laboratories (Cattle and Mastitis/Sheep & Goat and others)	6
	(c) विभागीय पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशाळा (कुक्कुट/सल्मोनेल्ला) Regional Level Disease Investigation Laboratories (Poultry/Salmonella)	6
	(d) पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशाळा (सुकर), कोल्हापूर Disease Investigation Laboratory, Piggery, Kolhapur	1
(दोन)	गुरे व म्हशींचा विकास (II) Cattle and Buffaloes Development	
1	पशुपैदास क्षेत्रे (हेटिकुंडी-राज्यस्तरीय) Cattle Breeding Farms (State Level Hetikundi)	1
2	वळू माता संगोपन केंद्रे (महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर अंतर्गत) Bull mother farms (under M.L.D.B. Nagpur)	7
3	वळू संगोपन केंद्रे (महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर अंतर्गत) Bull Rearing Centres (under M.L.D.B. Nagpur)	2
4	तालुका पशुवैद्यकीय लघु सर्व चिकित्सालये (मुख्यालये) Taluka Veterinary Minipolyclinics (HQ)	168
5	जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्रे District Artificial Insemination Centres	34
6	अतिशीत वळूबीज निर्मिती प्रयोगशाळा महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर अंतर्गत Frozen Semen Lab Under M.L.D.B. Nagpur	3
7	अतिशीत वीर्य वापरणारी केंद्रे (कार्यरत) Centres using Frozen Semen (Functioning)	4847
8	लाल कंधारी गुरांसाठी पैदास केंद्र स्थानिक स्तर Breeding Centre for Red Kandhari (Local Sector)	1
(तीन)	कुक्कुट विकास (III) Poultry Development	
1	कुक्कुट पैदास क्षेत्रे व उबवणी केंद्रे Poultry Breeding Farms and Central Hatcheries	4
2	सधन कुक्कुट विकास गट (स्थानिक स्तर) Intensive Poultry Development Blocks (Local Sector)	16
3	बदक पैदास प्रक्षेत्र, वडसा, गडचिरोली Duck Breeding Farm, Wadsa, Gadchiroli	1
(चार)	मेथ व लोकर विकास (IV) Sheep and Wool Development	
1	पशुखाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळा, पुणे Animal Feed Analysis Laboratory, Pune	1
(पाच)	विस्तार व प्रशिक्षण (V) Extension and Training	
1	राज्यस्तरीय प्रशिक्षण केंद्र, पुणे State Level Training Centre, Pune	1
2	कुक्कुट विस्तार केंद्रे Poultry Extension Centres	2
(सहा)	इतर संस्था (VI) Other Institutes	
1	गुणनियंत्रण प्रयोग शाळा, मुंबई Quality Control Laboratory, Mumbai	1
2	एकात्मिक पाहणी योजना, पुणे Integrated Survey Scheme, Pune	1

राष्ट्रीय कृषी विकास योजनेतर्गत अशासकीय संस्था व खात्यांतर्गत झालेले कृत्रिम रेतन व त्याद्वारे जन्मलेली वासरे

अ. क्र. Sr. No.	जिल्हा / विभागाचे नाव Name of District / Region	प्रत्यक्ष २०२०-२१ Actual 2020-21							
		कृत्रिम रेतने Artificial Insemination				कृत्रिम रेतनाद्वारे जन्मलेली वासरे Calves Born by Artificial Insemination			
(1)	(2)	खाते Dept. (3)	सेवादाता Sevadata (4)	जेके ट्रस्ट JK Trust (5)	बायफ BIAF (6)	खाते Dept. (7)	सेवादाता Sevadata (8)	जेके ट्रस्ट JK Trust (9)	बायफ BIAF (10)
*	Mumbai	0	0	0	0	0	0	0	0
1	Thane	14572	0	0	0	4642	0	0	0
2	Palghar	12636	0	0	0	5136	0	0	0
3	Raigad	20901	0	0	0	8495	0	0	0
4	Ratnagiri	22144	183	0	0	11818	0	0	0
5	Sindhudurg	20555	0	0	0	8978	0	0	0
6	Nashik	121152	0	0	0	45360	0	0	0
7	Dhule	25841	27	0	0	9748	0	1604	0
8	Nandurbar	16207	238	0	0	5989	618	0	0
9	Jalgaon	50646	0	0	0	17520	91	0	0
10	Ahemadnagar	181520	535	0	0	75581	0	0	0
11	Pune	189258	0	1250	0	82143	0	9	0
12	Satara	174986	0	206	0	72730	2891	0	0
13	Sangli	98782	0	0	0	40509	0	0	0
14	Solapur	168211	0	0	0	60090	0	0	0
15	Kolhapur	95628	0	0	3051	40398	0	0	8271
16	Aurangabad	65843	0	0	0	24150	0	0	0
17	Jalna	34041	0	0	0	12924	10	38	0
18	Parbhani	27850	222	0	0	9988	497	0	0
19	Beed	67812	911	0	0	18864	15	0	0
20	Latur	83994	179	0	0	24497	38	0	2036
21	Osmanabad	74603	0	0	0	24511	0	0	12162
22	Nanded	67764	0	0	0	18633	324	0	0
23	Hingoli	26070	751	0	0	7589	37	0	506
24	Amravati	45002	0	0	0	16769	0	0	6979
25	Akola	25176	0	0	0	9304	0	0	261
26	Washim	15331	0	45	0	4699	0	0	0
27	Buldhana	47710	0	0	0	17158	0	0	3059
28	Yeotmal	40756	0	0	0	12533	0	0	2203
29	Nagpur	77094	0	0	0	28738	0	0	0
30	Wardha	38478	0	0	0	12478	1897	0	125
31	Bhandara	68402	0	0	0	25443	0	0	0
32	Gondia	37197	0	0	0	13948	0	0	0
33	Chandrapur	30961	65	0	0	11336	61	0	0
34	Gadchiroli	14683	0	0	0	4172	87	0	0
Maharashtra State		2101806	3111	1501	3051	786871	6566	1651	35602

Annexure 2

Actual work done & Target of Artificial Inseminations & Calves Born by AI - Government Institutes & NGO's

अपेक्षित २०२१-२२ Anticipated 2021-22				लक्ष्य २०२२-२३ Target 2022-23				जिल्हा /
कृत्रिम रेतने Artificial Insemination				कृत्रिम रेतनाद्वारे जन्मलेली वासरे Calves Born by Artificial Insemination				विभागाचे नाव
खाते Dept.	सेवादाता Sevadata	जेके ट्रस्ट JK Trust	बायफ BIAF	खाते Dept.	सेवादाता Sevadata	जेके ट्रस्ट JK Trust	बायफ BIAF	Name of District / Region
(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)
0	0	0	0	0	0	0	0	0 मुंबई
21684	0	0	0	3658	0	0	0	0 ठाणे
16739	0	0	0	2842	0	0	0	0 पालघर
30047	0	0	0	7691	0	0	0	0 रायगड
29475	0	0	0	10193	0	0	0	0 रत्नागिरी
27014	0	0	0	9517	0	0	0	0 सिंधुदुर्ग
171629	0	0	0	37507	0	0	0	0 नाशिक
37698	0	0	0	7597	0	0	0	0 धुळे
23365	0	0	0	4522	0	0	0	0 नंदूरबार
71847	0	0	0	15457	0	0	0	0 जळगाव
297187	0	0	0	61378	0	0	0	0 अहमदनगर
312255	0	0	0	65210	0	0	0	0 पुणे
287997	0	0	0	63611	0	0	0	0 सातारा
166387	0	0	0	29729	0	0	0	0 सांगली
256480	0	0	0	52284	0	0	0	0 सोलापूर
162902	0	0	0	34026	0	0	0	0 कोल्हापूर
99843	0	0	0	23358	0	0	0	0 औरंगाबाद
45567	0	0	0	12883	0	0	0	0 जालना
34783	0	0	0	8407	0	0	0	0 परभणी
102001	0	0	0	16783	0	0	0	0 बीड
122844	0	0	0	25167	0	0	0	0 लातूर
116549	0	0	0	22260	0	0	0	0 उस्मानाबाद
91644	0	0	0	18951	0	0	0	0 नांदेड
34225	0	0	0	7125	0	0	0	0 हिंगोली
57136	0	0	0	15398	0	0	0	0 अमरावती
32080	0	0	0	9155	0	0	0	0 अकोला
20458	0	0	0	4278	0	0	0	0 वाशीम
65900	0	0	0	16159	0	0	0	0 बुलढाणा
50905	0	0	0	11440	0	0	0	0 यवतमाळ
112291	0	0	0	32701	0	0	0	0 नागपूर
52988	0	0	0	14779	0	0	0	0 वर्धा
105940	0	0	0	28538	0	0	0	0 भंडारा
47338	0	0	0	14701	0	0	0	0 गोंदिया
40857	0	0	0	11787	0	0	0	0 चंद्रपूर
20534	0	0	0	4187	0	0	0	0 गडचिरोली
3166589	0	0	0	703279	0	0	0	0 महाराष्ट्र राज्य

परिशिष्ट तीन

Annexure 3

रोगनिहाय लसीकरण

Disease-wise Vaccinations

अ. क्र. Sr. No.	रोगाचे नाव Name of Disease	खात्यांतर्गत पशुवैद्यकीय दवाखाने व कुक्कुट संस्था यामध्ये झालेले लसीकरण Vaccination done by Veterinary Dispensary & Poultry Institutes under AHD	पशुवैद्यकीय जैवपदार्थ निर्मिती संस्थेच्या मागणीनुसार एकूण लसीकरणचे उद्दिष्ट Target as per Indent received by IVBP for Total Vaccination	
			अपेक्षित Anticipated	लक्ष्य Target
			प्रत्यक्ष Actual 2020-21	2021-22
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1	घटसर्प Haemorrhagic Septicemia	3731394	5101450	5101450
2	फऱ्या Black Quarter	3151412	4310400	4310400
3	घटसर्प + फऱ्या HS + BQ Combined	2682329	4084286	4084286
4	पीपीआर Peste des petits ruminants	466740	13285212	13285212
5	काळपुळी Anthrax	20060	4000	4000
6	लाळ्या-खुरकुत रोग Foot & Mouth Disease	14446050	66084416	66084416
7	सांसर्गिक गर्भपात Brucellosis	47826	2906832	2906832
8	बोटयुलीझम Botulisms	19822	0	0
9	गोचीडज्वर Spirochaetosis	0	0	0
10	कोंबड्यांच्या देवी Fowl pox	6680483	8685100	8685100
11	मेंढ्या व शेळ्यांच्या देवी S & G Pox	1383684	2607850	2607850
12	सरा Surra	0	0	0
13	आंत्रविषार Enterotoxaemia	3029869	4148500	4148500
14	मानमोडी Ranikhet	9915519	10370520	10370520
15	लासोटा Lasota	715004	6370900	6370900
16	मरेक्स Marek's	185239	0	0
17	आयबीडी गंबोरो I B D / Gumboro	51879	0	0
18	श्वानदंश प्रतिबंधक Antirabies	44513	350225	350225
19	सुकर ताप Swine Fever	16062	10500	10500
20	थायलेरियासिस Thileriosis	24780	180800	180800
21	इतर रोग (नमूद) Other diseases (Specify)	789946	0	0
एकूण लसीकरण Total Vaccination		47402611	128500991	128500991

परिशिष्ट चार

Annexure 4

अधिकारी व कर्मचारीविषयक गोषवारा

Officer & Personnel Summary

अ. क्र. Sr. No.	पदनाम	पुनर्रचनेनंतर मंजूर पदे Sanctioned Post After Reorganisation	सुधारित वेतन मॅट्रिक्समधील वेतनस्तर Pay Level in Revised Pay Matrix	Designation
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	राजपत्रित अधिकारी			Gazetted Officer
1	आयुक्त पशुसंवर्धन	1	S-30 : 144200-218200	Commissioner Animal Husbandry
2	अतिरिक्त आयुक्त पशुसंवर्धन	2	S-27 : 118500-214100	Additional Commissioner of Animal Husbandry
3	सहआयुक्त पशुसंवर्धन	12	S-25 : 78800-209200	Joint Commissioner of Animal Husbandry
4	उपआयुक्त पशुसंवर्धन	53	S-23 : 67700-208700	Dy. Commissioner of Animal Husbandry
5	उपसंचालक, वैरण विकास	1	S-23 : 67700-208700	Dy. Director Fodder Dev.
6	सहाय्यक आयुक्त पशुसंवर्धन	371	S-22 : 60000-190800	Assistant Commissioner of Animal Husbandry
7	सहाय्यक संचालक, वर्ग १ (लेखा)	1	S-20 : 56100-177500	Asstt. Director Class-I (Accounts)
8	उपसंचालक (सांख्यिकी)	1	S-20 : 56100-177500	Dy. Director (Statistics)
9	पशुधन विकास अधिकारी	2192	S-20 : 56100-177500	Livestock Dev. Officer
10	वरिष्ठ प्रशासन अधिकारी, गट-अ	4	S-20 : 56100-177500	Senior Administrative Officer Group-A
11	सहाय्यक संचालक, वैरण विकास	2	S-20 : 56100-177500	Asst. Director Fodder Development
12	स्वीय सहाय्यक	3	S-16 : 44900-142400	Personnel Assistant
13	लेखा अधिकारी	1	S-16 : 44900-142400	Accounts Officer
14	लेखा परीक्षा अधिकारी	1	S-16 : 44900-142400	Audit Officer
15	प्रशासन अधिकारी, गट-ब	15	S-15 : 41800-132300	Administrative Officer Group-B
16	संशोधन विकास अधिकारी	3	S-15 : 41800-132300	Research Development Officer
17	संशोधन अधिकारी पशुगणना	1	S-15 : 41800-132300	Research Officer Livestock Census
18	पशुधन विकास अधिकारी, गट-ब	386	S-15 : 41800-132300	Livestock Development Officer Group-B
19	वैरण विकास अधिकारी	8	S-15 : 41800-132300	Fodder Development Officer
20	उप अभियंता, प्रशितन	1	S-15 : 41800-132300	Dy. Refrigeration Engineer
	एकूण राजपत्रित अधिकारी	3059		Total Gazetted Officer
	अराजपत्रित वर्ग ३			Non-Gazetted Class III
21	लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	8	S-15 : 41800-132300	Stenographer (Higher Grade)
22	अधिक्षक	48	S-14 : 38600-122800	Superintendent
23	सांख्यिकी अन्वेषक	6	S-14 : 38600-122800	Statistical Investigator
24	संशोधन सहाय्यक	4	S-14 : 38600-122800	Research Assistant
25	सयंत्र अभियंता	6	S-14 : 38600-122800	Plant Engineer
26	लघुलेखक (निम्नश्रेणी)	32	S-14 : 38600-122800	Stenographer (Lower Grade)
27	सहाय्यक वैरण विकास अधिकारी	11	S-13 : 35400-112400	Assistant Fodder Development Officer
28	वरिष्ठ सहाय्यक	74	S-13 : 35400-112400	Senior Assistant
29	प्रयोगशाळा तंत्रज्ञ	9	S-13 : 35400-112400	Laboratory Technician

परिशिष्ट चार समाप्त / Annexure 4 Concl'd.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
30	सांख्यिकी सहाय्यक (सांख्यिकी)	6	S-10 : 29200-92300	Statistical Assistant (Statistics)
31	सहाय्यक पशुधन विकास अधिकारी	274	S-10 : 29200-92300	Assistant Livestock Development Officer
32	वरिष्ठ लिपिक	261	S-8 : 25500-81100	Senior Clerk
33	लघुटंकलेखक	1	S-8 : 25500-81100	Stenotypist
34	सांख्यिकी सहाय्यक	12	S-8 : 25500-81100	Statistical Assistant
35	वरिष्ठ बाष्पक परिचर	1	S-8 : 25500-81100	Senior Boiler Attendant
36	पशुधन पर्यवेक्षक / दुधनोदणी लिपिक / निर्देशक / प्रगणक / पाहणी सहाय्यक	777	S-8 : 25500-81100	Livestock Supervisor / Milk recorder / Demonstrator / Enumerator / Survey Assistant
37	प्रशितन यांत्रिक	1	S-8 : 25500-81100	Refrigeration Mechanic
38	सयंत्रचालक	24	S-8 : 25500-81100	Plant Operator
39	वीजतंत्री- नि-मिस्त्री	1	S-8 : 25500-81100	Electrician-cum-Mistri
40	दूरध्वनी चालक	1	S-7 : 21700-69100	Telephone Operator
41	प्रयोगशाळा सहाय्यक	15	S-7 : 21700-69100	Laboratory Assistant
42	प्रमुख तारतंत्री	1	S-7 : 21700-69100	Head Wiremen
43	कर्षित्र चालक	12	S-7 : 21700-69100	Tractor Driver
44	जोडारी	2	S-7 : 21700-69100	Fitter
45	छिद्रांक-टंकक	0	S-7 : 21700-69100	Punch Operator
46	कनिष्ठ लिपिक	177	S-6 : 19900-63200	Junior Clerk
47	ट्रक चालक	0	S-6 : 19900-63200	Truck driver
48	तारतंत्री	6	S-6 : 19900-63200	Wireman
49	बाष्पक परिचर	3	S-6 : 19900-63200	Boiler Attendant
50	यांत्रिक	4	S-6 : 19900-63200	Mechanic
51	सुतार	2	S-6 : 19900-63200	Carpenter
52	वाहन चालक	117	S-6 : 19900-63200	Driver (Jeep,Car)
	एकूण वर्ग ३	1896		Total Class III
	गट-ड			Group-D
53	मुकादम	9	S-5 : 18000-56900	Mukadam
54	व्रणोपचारक	129	S-5 : 18000-56900	Dresser
55	नाईक	41	S-3 : 16600-52400	Naik
56	दप्तरबंद	5	S-3 : 16600-52400	Daftarband
57	चक्रमुद्रांकित	1	S-3 : 16600-52400	Roneo Operator
58	चपराशी	139	S-1 : 15000-47600	Peon
59	पहारेकरी / रात्रपहारेकरी / चौकीदार	40	S-1 : 15000-47600	Watchman
60	गोठापरिचर	0	S-1 : 15000-47600	Cattle Attendant
61	प्रयोगशाळा परिचर	16	S-1 : 15000-47600	Laboratory Attendant
62	परिचर / कुक्कुट परिचर / पशुपरिचर	1262	S-1 : 15000-47600	Attendant / Poultry attendant / Animal attendant
63	मजूर / प्रक्षेत्र मजूर / अकुशल मजूर / गवळी	229	S-1 : 15000-47600	Mazdoor / Farm mazdoor / ward mazdoor / unskilled mazdoor / gawali
64	स्वच्छक	34	S-1 : 15000-47600	Cleaner
	एकूण गट-ड	1905		Total Group-D
	एकूण अधिकारी व कर्मचारी	6860		Total Officer & Employee

